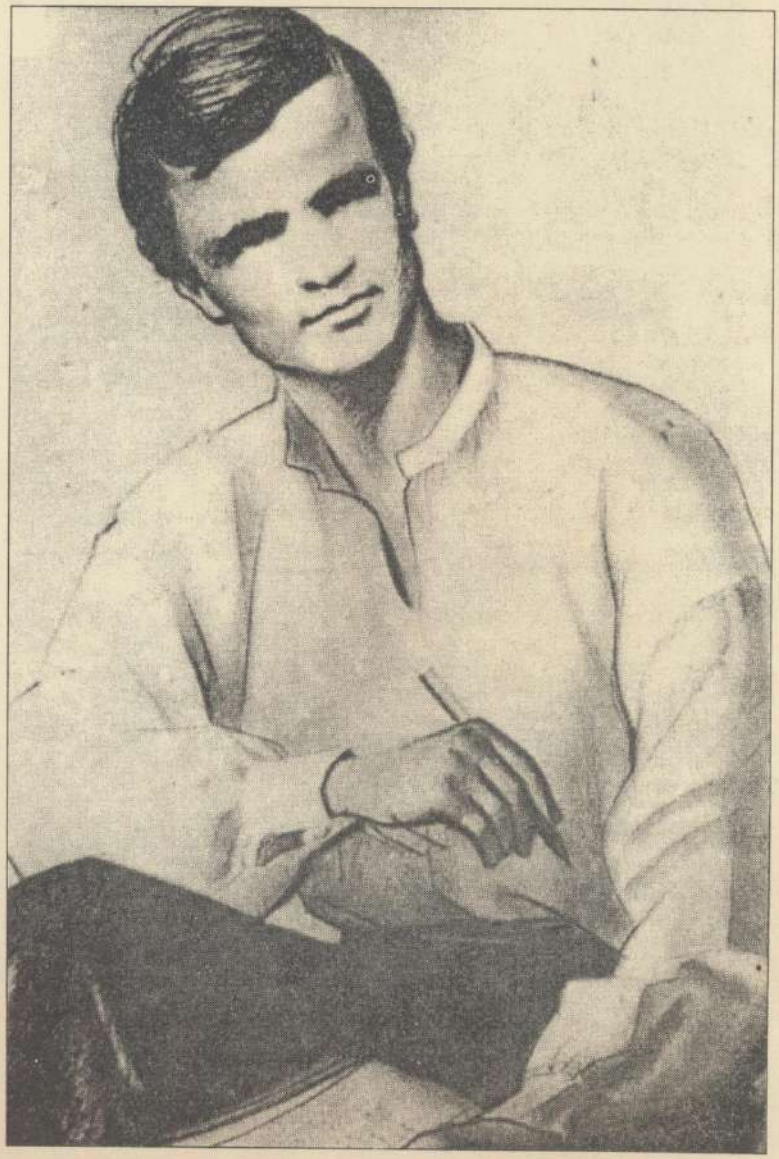
ISSN 1392-0383

NYKŠČIAI

Krašto kultūros istorijos puslapiai

14–15

Turinys

A.Baranausko kelias

Viktorija Daujotytė ANTANAS BARANAUSKAS: KULTŪROS ASMENYBĖS ARCHEOGRAFIJA 2

Ona Narbutienė ANTANAS BARANAUSKAS IR LIETUVIŲ PROFESINĖ MUZIKA 7

Saulius Žukas RAŠTININKO LIKIMAS: PASTABOS APIE ANTANO BARANAUSKO DIENORAŠTĮ 12

Dalia Čiočytė RELIGINĖ TRADICIJA IR ANKSTYVIEJI ANTANO BARANAUSKO TEKSTAI 18

Aida Ažubalytė A.BARANAUSKAS IR K.PRANIAUSKAITĖ: POETINIS BROLIO IR SESERS DIALOGAS 23

Brigita Speičytė A.BARANAUSKAS IR MAIRONIS: TIKRAS AR SUSIKURTAS AUTORITETAS 29

Mindaugas Kvietkauskas ANTANO BARANAUSKO AKTUALUSIS KONTEKSTAS: POLITINĖS ADOMO MICKEVIČIAUS INTERPRETACIJOS 34

Filomena Dubickienė ANTANAS BARANAUSKAS LIETUVOS MOKYKLOJE 39

Vida Zasienė BARANAUSKO KLĖTELĖS LANKYTOJŲ KNYGOS - ASMENINIO RYŠIO SU POETU LIUDIJIMAS 43

Alma Ambraškaitė KLĖTELĖS ATMINTIS 49

Violeta Juciuvienė-Gailevičiūtė ANTANO BARANAUSKO GIEDOJIMO TRADICIJOS ANYKŠČIŲ KRAŠTE 52

Tautosaka

Tomas Baranauskas ANYKŠČIŲ KRAŠTO PADAVIMAI 57

Atmintis

Antanas Mieželis BURBIŠKIO MOKYTOJAI ANTANAS IR TEKLĖ GRIGAI 60

Sukaktys

Audrius Laskauskas ARKLIO MUZIEJAUS 20-METIS 64

Tėviškė

Domicelė JUODŽIŪNAITĖ Mano gimtinės žmonės 67

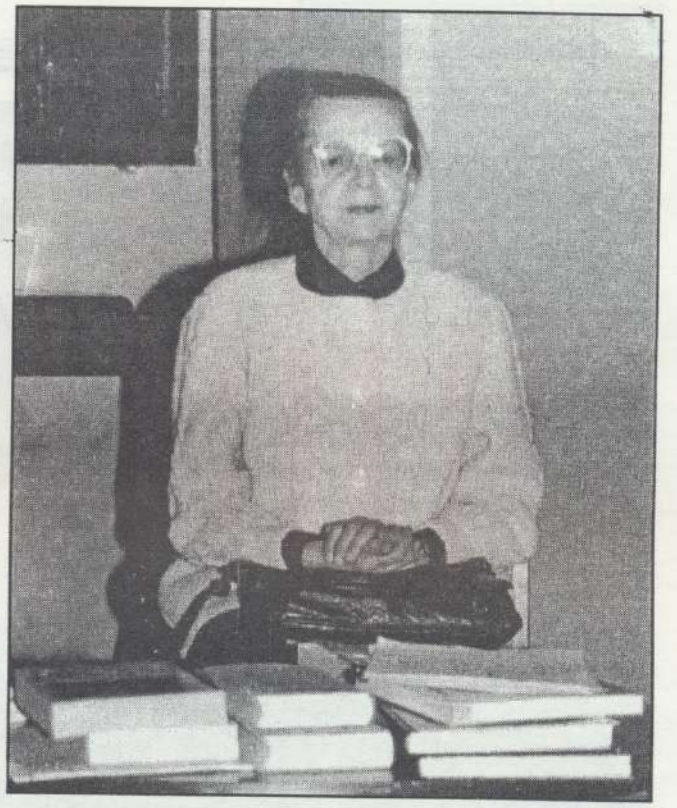
Kultūros kronika 76

Pirmajame viršelio puslapyje: dailininko Telesforo KULAKAUSKO pieštas Antano Baranausko portretas.

Ketvirtajame viršelio puslapyje: dailininkės Domicelės TARABILDIENĖS raižinys "Lygiadienis".

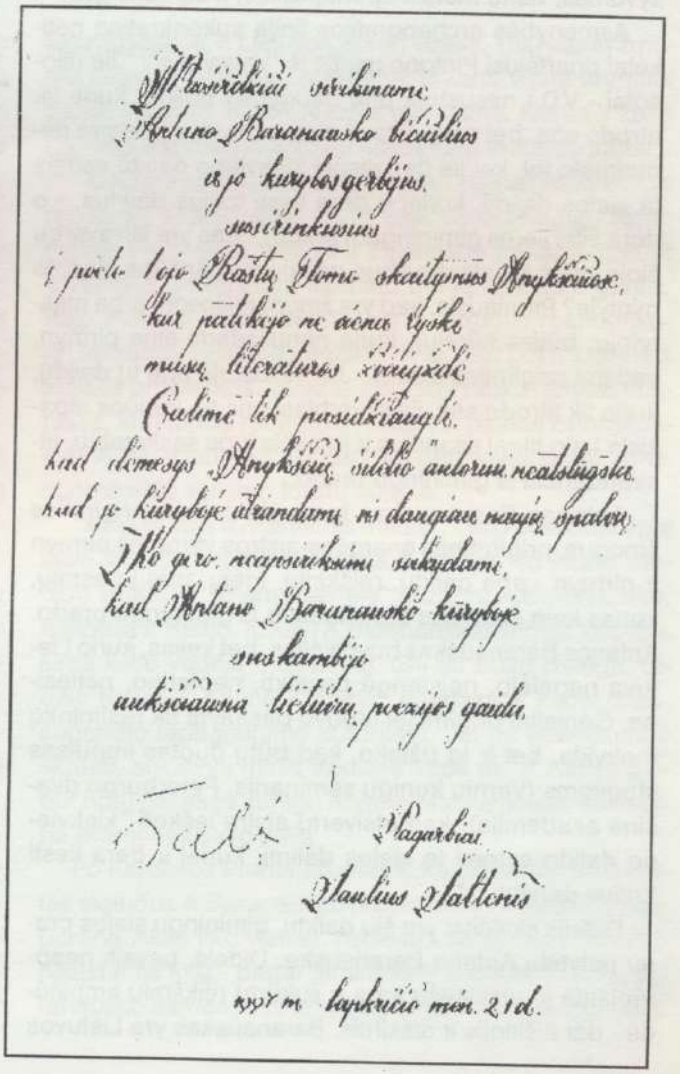
Daugeliui sovietiniame laikotarpyje brendusių skaitytojų Antanas Baranauskas pažįstamas tik kaip poemos "Anykščių šilelis" autorius. Pasirodžius Reginos Mikšytės monografijai "Antanas Baranauskas" (1993), pradėjus leisti jau be cenzorių priežiūros parengtus Antano Baranausko Raštus, atrandame Poetą, Kūrėją, kaip vieną iškiliausių viršukalnių visoje lietuvių kultūros istorijos panoramoje. "Baranausko kūrybinio palikimo ir asmenybės dydžiui permąstyti reikėjo ištiso šimtmečio perspektyvos ir tokios pat istorinės bei literatūrinės patirties" (R.Mikšytė).

Apie pastangas suvokti Antano Baranausko asmenybę, atrasti naujas prasmes ir reikšmes visame jo kūrybiniame palikime liudija ir praėjusių metų lapkričio 22 d. Anykščiuose vykusi mokslinė konferencija. Joje skaitytus literatūros istorikų, kultūrologų, muziejininkų, pedagogų pranešimus rasite šio mūsų leidinio puslapiuose, skirtuose Antano Baranausko asmenybės bei kūrybinės raiškos sampratai. Publikuodami konferencijos skaitymus, tikimės ne tik anykštėnų, bet ir visos respublikos lituanistų, besidominčių mūsų kultūros istorija, dėmesio.

A.Baranausko kūrybinio palikimo tyrinėtoja, jo Raštų parengėja habilituota humanitarinių mokslų daktarė Regina Mikšytė

Mažeikiai sveikiname
Antano Baranausko bičiulius
ir jo kūrybos gerbėjus
susirinkusius
į pirmąjį Raštų Tomo skaitymus Anykščiuose,
kur pakilsime ne aukos viršūnė
mūsų literatūros žemėvaizdy.
Galime tik pasidžiaugti,
kad dėmesys „Anykščių šilelio" autoriui nesilpnėja,
kad jo kūryboje atrandame vis daugiau naujų spalvų.
Tiko gero nesapnuokime sekdydami,
kad Antano Baranausko kūryboje
susikaupė
auksiniausia lietuvių poezijos gaida.

Pagarbiai
Vaclovas Vaitkevičius

1991 m. lapkričio mėn. 21 d.

Antanas Baranauskas: kultūros asmenybės archeografija

Viktorija DAUJOTYTĖ

Pavadinimas yra per didelis: šios mintys kol kas tėra tik bandymas ieškoti dabartinės kalbos tiems Antano Baranausko asmenybės momentams, kurie daugiau ar mažiau yra žinomi, bet kurie būtent šiandien labiausiai išryškėja, atsiskleidžia, pasirodo. Asmenybė, kuri įlaužia laiką ir įsitvirtina kaip kita nauja gyvenimo stilistika, tampa fenomenali; ji reiškiasi iš naujo ir naujai. Tik ne visada tas fenomenalus reiškimasis ryškėjant pastebimas, suvokiamas, ne visada kultūra tededa pakankamų pastangų jį aprašyti. Kelias vienu metu bėga į priekį ir atgal, kelias pats save pasitinka ir palydi. Unikalios asmenybės istorijoje susitinka su savo atvaizdais, taip pat ir fantomais. Kuo labiau ryškėja asmenybė, tuo mažiau lieka fantomų, istorinio asmens statytinių ar apsišaukėlių. Kad tai vyktų, būtinas natūralus kultūros intensyvumas, vienu metu ir spontaniškas, ir sąmoningas.

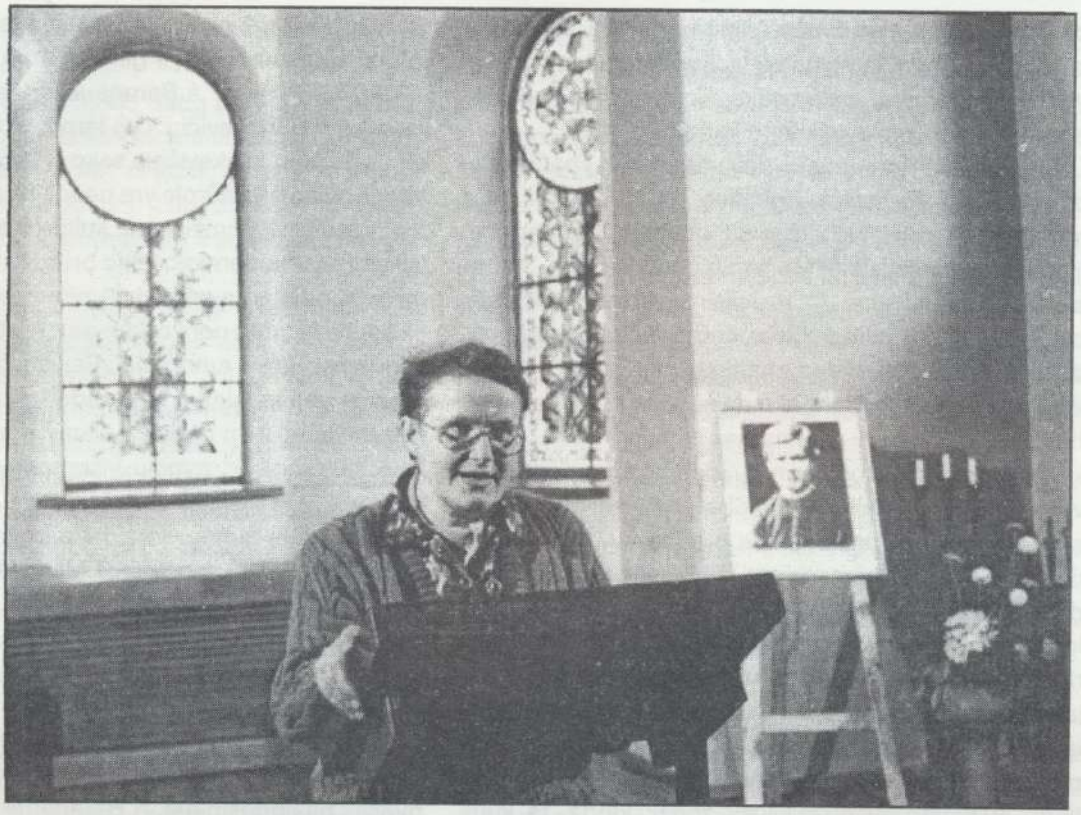
Asmenybės archeografijos liniją sukonkretina netikėtai priartėjusi Platono mintis iš "Valstybės": "Jie (filosofai - V.D.) nesustoja prie daugybės daiktų, kurie tik atrodo esą, bet nenuilstami eina pirmyn, ir jų aistra nenurimsta tol, kol jie nepaliečia kiekvieno daikto esmės ta sielos dalimi, kuriai ir dera liesti tokius daiktus, - o dera šitai jiems gimininga pradui". Kas yra itin svarbu šioje prieš tūkstantmečius pasakytoje Antikos filosofo mintyje? Pirmiausia, kad yra žmonių (filosofų arba mąstytojų, būties kūrėjų), kurie nenuilsdami eina pirmyn, vedami prigimties aistros. Jie nesustoja prie tų daiktų, kurie tik atrodo esą, jie skverbiasi prie tų, kuriuos atpažįsta kaip tikrai esančius ir paliečia juos sąskambiu, atsirandančiu iš gimininго prado.

Antanas Baranauskas buvo išskirtinės prigimties žmogus, prigimtinės energijos-aistros varomas pirmyn ir pirmyn - prie daiktų, reiškinių, idėjų, prie jų esmių, kurias kaip esančias atpažindavo iš gimininго prado. Antanas Baranauskas buvo kelias, bet kelias, kurio Lietuva negalėjo, neįstengė pasitikti, neplatino, netiesino. Genialiai prigimčiai tebuvo pasiūlyta tik raštininkų mokykla, bet ir to užteko, kad būtų duotas impulsas studijoms (Varnių kunigų seminarija, Peterburgo dvasinė akademija), kad atsivertų aistra ieškoti "kiekvieno daikto esmės ta sielos dalimi, kuriai ir dera liesti tokius daiktus..."

Didelis skaičius yra šių daiktų, giminingu sielos pradu palytėtų Antano Baranausko. Didelė, beveik neaprėpiama jo atskleistų arba ir sukurtų reikšmių amplitudė - dar aiškintis ir aiškintis. Baranauskas yra Lietuvos taškas, kuriame kertasi tai, kas rodosi reikšminga, esminga, nepriklausomai nuo to, ar yra teisinga. Vaižgantas ir šiandien išlieka kaip drąsus vėlyvojo A.Baranausko oponentas - tai labai svarbu. Vaižgantas irgi buvo kelias, kuris bėgo pasitikti Baranausko ir kirtosi, sudarydamas kryžkelę, vieną iš kryžkelių, kurioje ir šiandien staiga suklūsta humanitarinė mintis: ką reiškė lenkų kalba XIX ir XX amžiaus sankirtoje - ne tik Baranauskui, Maironiui, bet ir Marijai Pečkauskaitei - Šatrijos Raganai ar Juozapui Albinui Herbačiauskui? Kur yra riba tarp kultūrinių jungčių ir tautinio atskirumo vilčių arba jau ir realybės? Antanas Baranauskas iš esmės tebedalyvauja kiekvienoje ryškesnėje dabartinio mąstymo sankirtoje, įskaitant LDK tradiciją, santykius su lenkais ir Lenkija, Bažnyčios vaidmenį pasaulietiniame gyvenime ir kt.

Siekdama išvengti bendro kalbėjimo apie viską, Antano Baranausko kūrybingųjų sąskambių amplitudę arba daiktų palytėjimą pagal gimininggįį pradą bandysiu apriboti šiais aspektais: žmonių dvasinės giminystės išpažinimu; visuomeninio veikimo formų kūrimu; gamtos kaip kultūros versmės pajauta; kalbos kaip gyvenimo estetikos teigimu; kūrybinių autoritetų pripažinimu; gyvenimo kaip asmenybės dramos nuojauta. Už specialaus dėmesio lauko liks tai, kas A.Baranausko padaryta, nuveikta kaip realaus fizinio asmens (kūryba, kalbotyra, matematika, profesorystė, vyskupystė). Dėmesys bus tarsi perkeliamas į metafizinį lygmenį, į erdvę, kurioje tarsi nevyksta nieko apčiuopiamo, o iš tiesų vyksta tai, be ko niekas negalėtų vykti, netgi asmenybės drama. Į tą Antano Baranausko asmenybės lygmenį, kurio liudijimų yra palikęs Antanas Vienuolis, Julijonas Lindė-Dobilas: giedojimas, su ašarom pačiam sau pritariant fisharmonija, tokia gili meditacija, toks susikaupimas savyje, kad Lindė-Dobilas, tada dar klierikas, tokią akimirką matęs, teištarė: toks tikėjimas tegali tik meniškai reikštis...

Žmonės liečiasi vienas su kitu - atsitraukdami ir atsitolindami pagal svetimumo, priešiškumo pojūtį ir suartėdami, susiartindami pagal dvasinę giminystę, pagal sąskambio principą. Daug žmonių, įvairaus rango, praėjo pro Antano Baranausko akis. Du yra jo pažinti taip kaip išpažinti - Karolina Praniauskaitė ir Klemensas Kairys. Ir šių dviejų Antanas Baranauskas taip pat buvo atpažintas ne tik kaip artimas, bet kaip tas, kuriam lemtas svarbus vaidmuo. Atpažintas kaip Brolis - ir Karoli-

Anykščių koplyčioje profesorė, habilituota daktarė Viktorija Daujotytė aptaria A.Baranausko kaip kultūros asmenybės archeografiją

nai, Žemaičių poetei, ir Klemensui Kairiui, pasirinkusiam tą patį kelią, ką ir A.Baranauskas. Karolina kėlė jauno Baranausko dvasią, ją ugdė. Karolinos Praniauskaitės ir Antano Baranausko simpatijos ir artimumo dialogas tebėra vienas giliausių moters ir vyro santykių lygmenų: juos traukia vieną prie kito ir atitraukia galia, stipresnė už juos pačius; galbūt ši galia galėtų būti apibūdinta aukos būtinumo nuojauta. Aukos ilgisi kilni dvasia, šaukdamasi kančios. Karolina laimino Keliui ("Tad ženk tuo keliu, Broli mano jaunasis / Niekas dar nedrumsčia tavo galvos") ir Baranauskas priėmė šį laiminimą kaip likimą. Teisinga yra Reginos Mikšytės mintis, jog Karolina "įtikino Baranauską, kad likimo suteiktas poeto talentas jį įpareigoja mokytis tam, kad įvykdytų pašaukimą". XIX a. viduryje, Adomo Mickevičiaus genijaus apšviestoje erdvėje talentas, pašaukimas buvo tikėjimo žodžiai. Pažindamas Karoliną Praniauskaitę kaip artimų dvasinių aspiracijų asmenybę, Baranauskas ir pats pradėjo suprasti, kur link veda "kažkoki nesuprantami jausmai", kurie išrodo "kaip koks gaisras", dar vaikystėje patirtos svajonės ir ilgesys. Žmonės pažįsta save tik per kitus. Savęs nepažįstantis nėra susitikęs kito - atpažįstančio.

K.Praniauskaitės A.Baranauskas buvo atpažintas. Klemensą Kairį Varnių seminarijoje atpažino būtent Baranauskas, pajutęs jame "menininko sielą". A.Baranausko ir K.Kairio dialogas yra ir individualios, ir visuominės reikšmės, prisidėjus Pranciškui Viksvai, Varnių seminarijoje atsirado triumviratas, trijų sąjunga, kurianti ir lietuvių kalbos, ir Lietuvos likimo vizijas. Trijų jaunų žmonių dvasinė energija, sutekanti, tekanti viena kryptimi galėjo daug ką keisti Lietuvos gyvenime. Kai ką ir keitė - pirmiausia tvirtino lietuvių kalbą kaip kultūros kalbą.

"Baublio respublika", neoficialiai veikusi Peterburgo dvasinėje akademijoje, buvo tarsi Varnių kunigų seminarijos triumvirato tęsinys ir aukštesnė pakopa, galbūt ir Vilniaus universiteto filomatų bei jų veiklos atgarsis. Kaip Platono "Valstybėje", taip ir "Baublio respublikoje" keliamos valstybės egzistavimo, taip pat ir Lietuvos ateities problemos. Buvo leidžiamas ranka rašytas laikraštis, kurį pirma redagavo K.Kairys, paskui Baranauskas. A.Baranauskas yra aktyviai dalyvavęs pirminių visuomeninio veikimo formų kūrime.

"Kaip jaunas dvikamienis medis", - taip poetiškai apie save ir A.Baranauską išsitaria K.Kairys. To jauno medžio viršūnė - "Dainu dainelę": žodžiai A.Baranausko, melodija K.Kairio. K.Kairį A.Baranauskas regėjo kaip būsimą kelio vedėją - keliavedį. Gili tai buvo įžvalga, didžio tikrumo. Kaune K.Kairys, gimnazijos kapelionas, sugebėjo tapti jaunimo autoritetu. Jei ne suėmimas ir skaudi, ankstyva mirtis tremtyje 1864 m., K.Kairys galbūt būtų pasekęs kunigo Antano Mackevičiaus keliu arba pramynęs savo kelią.

Po Karolinos Praniauskaitės K.Kairio mirtis buvo antras skaudus A.Baranausko praradimas - neatitaisomas. Baranauskas liko vienas, nebeatpažįstamas ir nebeatpažįstantis kitų - pagal giminingąjį dvasios pradą. Baranausko asmenybės archeografijoje čia yra riba. Tarsi

baigiasi vienas gyvenimas. Vidinė energija nenustoja plūdusi, bet jau kita kryptimi, ta, kur žmogus gali dirbti vienas, - kalbotyra, matematika, tikslus ir tikslingas pastoracinis darbas, dvasininko karjera.

Bet grįšime Baranausko keliu atgal - vėl į pačią pradžią, į Anykščių kraštą, į gimtinę. Jautri prigimtis yra membraniška: fizinius virpesius, patiriamus iš gamtos, ji paverčia dvasiniais (V.Mačernio poetinė frazė: "Mano siela kaip membrana..."). Iš dvasinių virpesių - sąskambių formuojasi grožio pojūtis, randasi estetinis lygmuo, taikomas ir kalbai; kalba imama girdėti ir kaip grožis, kaip nenušlifuotas brangakmenis, sušvytintis viena kuria briauna, meistro gludinamas jis ima švytėti visas , keisdamasis, pasirodydamas. Įdėti žodžius į giesmę, vadinasi, sukurti galimybę žodžiams švytėti giesmiškumu, giesmei siekiantis kalbos pradmenų, susijusių, o dažnai ir suaugusių su gamta. 1857 m. parašytoje studijoje "Apie žemaičių ir lietuvių liaudies kalbą" (lenkų k.), kurios teiginius, galimas daiktas, diskutavo su K.Kairiu, Baranauskas rašė, kad miškingų vietovių gyventojas išskaičiuoja žodžius, "išreiškiančius miško ošimą, tamsių besidriekiančių girių gūdumą, šilo ramumą". Lygumų ar kalnuotų vietovių gyventojai taip pat turį skirtingų, su krašto vaizdu susijusių žodžių klodą - tą, kuris "vien iš čia kyla".

Pradedant A. Baranausku, iš Anykščių krašto kilusių rašytojų kūrybose klostėsi itin intensyvus gamtos ir kultūros, ne kaip priešpriešų, o kaip simbiozės apmąstymas. Šiuo požiūriu didžiausio įdomumo yra Vaižganto "Pragiedruliai": gamtos vyksmas yra toks intensyvus, kad gali įvykti šuolis, pertrūkis ir gamtos kalba tampa kultūros kalba. Rašydamas studiją "Apie žemaičių ir lietuvių liaudies kalbą", A.Baranauskas ruošėsi ir "Anykščių šileliui", jo genezėje svarbus yra ir atgaivinimo siekimas, išsakytas viename eilėraštyje K.Praniauskaitei: "Iš storų praeities pelėsių atgaivinti / Tolimus mirusių amžių prisiminimus"; "Surinkti senus liaudies padavimus, / Kad atgytų stebuklingas jų grožis" (R.Mikšytės vertimas). A.Baranausko kūryboje veikia ne tik spontaniška prigimtis, bet ir kultūrinis sąmoningumas, "Anykščių šilelis" nėra tik gamtos grožio, netgi gamtos likimo kūrinys. Kaip yra nušvitimo akimirką pastebėjęs Sigitas Geda, tai iš tiesų yra epinio užmojo, epinio intensyvumo poema, turinti būtinąjį epo pirmapradiškumo matmenį, ryškiausiai pasirodantį Eglės žalčių karalienės motyvu (Baranauskas yra vienas pirmųjų ir vienas įstabiausių šio baltų mitinio motyvo interpretatorių). Miškas yra žmogiškai likimiškas: epušėj "kožnoj klaiką nekantrios žalktytčios atrandi"; "savo seserį skundžia liekna sedulėlė". Miškas yra paslaptis, svetimam neatsiverianti: yra medžių, kuriuos "tiktai miške augę žmonės tepažįsta"; "miškas kvėpuoja nelyginant žvėris"; miškas yra nepertraukiama gyvybė: "rausvasai žiemos lapas sulaukdavo žalio". A.Baranausko "Anykščių šilelis" yra mitinė metafora, suimanti mišką ir giesmę arba gamtą ir dvasią.

"Anykščių šilelį" A.Baranauskas rašė tarsi girdėdamas Adomą Mickevičių. Lyg tarp kitko pasirodantis įterpinys "...kaip Mickevičius sako..." yra esminis. Autoriteto problema kultūroje yra neapeinama, nuolat performuluojama. XIX amžius yra kultūros autoritetų veikimo laikas (postmoderniojo laiko bruožas - autoritetų neigimas, iki pačios sąvokos naikinimo, bet ir neigti galima tik tai, kas kuriuo nors būdu yra). A.Mickevičius dar gyvendamas tapo autoritetu. Pajusti genialios kūrybos prasmę gali tik gimininguų pradų turinti asmenybė. Kelia nuostabą, kaip greitai A.Baranauskas pajuto A.Mickevičiaus kūrybos, minčių, visuomeninės veiklos impulsus.

Jau Varnių gimnazijoje, kaip pagal V.Dembskio atsiminimus yra nurodžiusi R.Mikšytė, A.Baranauskas skaitė ir bičiuliams davė nusirašinėti carinės cenzūros draudžiamus ir katorga grėsusius A.Mickevičiaus kūrinius: "Kelią į Rusiją", "Petro Didžiojo paminklą". A.Mickevičius liudijo jaunam klierikui kūrybą kaip grožį, kūrybą kaip dvasinį prieraišumą prie to, kas yra sava, prigimta. Ir - kas atrodo itin svarbu - kūrybą kaip dvasinį pasipriešinimą. A.Baranausko "Kelionės Petaburkan" invokacija "Sudiev, Lietuva! Man linksma buvo / Savo gyvent šalelėj..." gali būti surišta su A.Mickevičiaus "Pono Tado" pradžios kreipiniu: "Litwo, ojczyzna moja..."

Grožio matas - kiekvienam savo: "Man gi gražesnė Lietuvos Anykšta..." Grožio jausmo, grožio mato pasirodymas ir įsiforminimas kalboje ir patirtoje (tėvo palyginimas apie medžius), ir sukurtoje. Kūrybinga ir kūrybiška prigimtis prie esminių gyvenimo problemų ir tiesų prieina savaime - spontaniškai. Bet kultūros asmenybės brandai yra būtina gauti patvirtinimą, kad atramos, kurios yra paties susirastos, laiko ne tik jį vieną, kad jos yra daugeliui arba ir visuotinai svarbios. Adomo Mickevičiaus kūryba Antanui Baranauskui buvo svarbiausias kultūros tekstas: tėviškas, susietas su Lietuva. Kartu dramatiškai likimiškas, pirmiausia patirtas iš Karolinos Praniauskaitės, kuriai A.Mickevičius buvo didžiausias autoritetas. Į A.Mickevičiaus mirtį (1885 metų lapkričio 26) Karolina netrukus reagavo eilėraščiu "Rauda" ("Treṅ").

Kaip gęsta žvaigždės spindulys auksinis
Užgeso Lietuvos Žynys, darbais garsingas.
(Jak s'wietnej gwiazdy gas'nie promien'zloty,
Zgasł Wieszcz Litewski, s'wietny z dziel i cnoty...)

Lietuviai nemokėjo ir nemoka Adomo Mickevičiaus be garsiosios "Pono Tado" invokacijos. K.Praniauskaitė pirmoji šią invokaciją pakartojo - truputį transformuo-

dama: "Litwo! Ojcyzno jego sercu mila" (Lietuva! Tėvynė miela jo širdžiai").

Adomas Mickevičius turėjo daug sekėjų ir epigonų. Lenkiškai rašantis jaunasis Baranauskas galėjo lengvai įsirikiuoti į jų eilę. Iš kur, iš kokių prigimties ir dvasios resursų atsiranda būtinoji įtampa: pasiremti ir atsitraukti, netgi priešintis įsiurbiančiai ir sunaikinančiai genijaus galiai?

Platonas apibūdino filosofus kaip nesustojančius. A.Baranausko prigimtyje jaučiamas "amžinojo variklio" principas, kurį jis pats taip nusakė: "mano širdį traukia ten, kur protą įtempęs negaliu pasiekti". Proto įtampa gilinama laiku reflektuotos patirties: yra ne tik "Pono Tado" Lietuva, yra Lietuva iš sodybų, šilelių, šilų, kur per amžius kalbėta lietuviškai, o lietuvių kalba, kad ir menkai meistrų tegludinta, yra pasiekusi tą lygmenį, kuriame pasirodo grožis: "Liemuo liemenį plaka, kaip mendrės siūruoja!". Jis suprato, kad Lietuvių kalbos "samprastė silpna, per tamsi, per jauna, / Žodžių dėl dūšios pajautos negauna /.../, - kaip sakoma K.Kairiui skirtame "Pasveikinime dienoj varduvių" 1856 m. pabaigoje. 1857 m. A.Baranauskas parašė vieną savo programinių kūrinių - "Dainu dainelę", kurioje ištarė Lietuvos buvimą per amžius. Tarp 1857 ir 1859 metų, bręstant, artėjant 1863 metų sukilimui, Lietuvos kultūros likime ne kartą įvyko lemtingas lūžis: lietuvių kultūra sąmoningu kultūros asmenybės judesiu buvo susieta su lietuvių kalba ir valingai pakylėta iki to lygmens, kurį Lietuvai reikšmingame geopolitiniame areale ryškiausiai reprezentavo A.Mickevičiaus kūryba. Šis kultūros asmenybės judesys yra ir dramatiškas: tik gamtos pajautų lietuviškoji kalba kyla ir kelia, tik viena dalis atrodo belikusi gyvybinga.

Simonas Daukantas istorijos veikalus pradėjęs rašyti lietuvių kalba (XIX amžiaus ketvirtas ir penktas dešimtmetis) davė pirmą postūmį kultūros vagai, kurią menine kūryba sutvirtino A.Baranauskas. Be A.Baranausko kūrybinio žingsnio S.Daukanto linija nebūtų įsitvirtinusi. Gimiringojo prado galia, anot Platono, ir šiuo atveju yra veikianti. Atpažinti, pasiremti ir atsitraukti, išgyvenant dramatišką įtampą, kuri neišvengiamai lydi kūrybą.

Ir taip pat neišvengiamai - kultūros asmenybę. Kuo gilesnė prigimtis, kuo stipresnis širdies šaukimas ten, kur nepajėgia eiti protas, tuo dramatiškesnis kultūros asmenybės likimas. A.Baranausko, kaip kultūros asmenybės, archeografijoje dar tik bandoma užčiuopti tą liniją, kurią atvėrė jis pats laiške A.Dambrauskui-Jakštui (1893): tarp asketo, šventeivos,fanatiko. Vieno žodžio jis nenorėjo pavartoti tikrąją prasme, atsisakė šventumo, pasirinko menkinamąjį - šventeivos. Begalybė arba amžinybė liko svarbiausia problema, atimanti ramybę ir miegą, stiprinanti skaudžią ironiją. Dar niekas nėra tesėjęs to, kam su tokia aistra buvo užsimojama.

Nuėjęs ilgą kelią, garbus Vyskupas, aukštas, žilas, balta baltutėle galva, jis dar ryžosi grįžimui - tarsi į pirmųjų krikščionių askezę. Paskutinis tekstas, prie kurio sustojo, buvo Biblija. Panašiai kaip ir į Adomo Mickevičiaus kūrybos tekstą, ir į Bibliją jis žvelgė dvejopai: ir su didžiu krikščionio, krikščionių vyskupo nuolankumu, ir su kūrybiniu, provokatyviniu ryžtu: išversti į lietuvių kalbą, padėti pamatus lietuviškam bibliniam stiliui. Ir Bibliją jis lietė ta sielos dalimi, "kuriai ir dera liesti tokius daiktus".

Kultūros asmenybės archeografija įmanoma ir kaip asmenybės liestų daiktų archeografija, kaip daiktų, kūrinių-daiktų, santykių-daiktų archeografija.

Apie A.Baranausko asmenybės šviesą kalbėjo anykštėnams pažįstamas buvęs A.Baranausko ir A.Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus direktorius Vytautas Balčiūnas, kurio rūpesčiu ir buvo surengta ši mokslinė konferencija

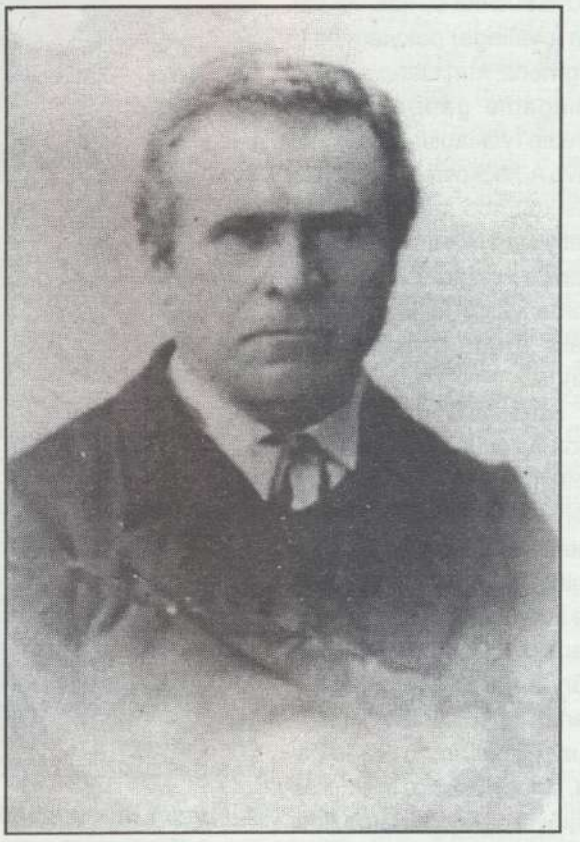
A.Baranausko brolis Jonas

A.Baranausko sesuo Rozalija Zlatkuvienė

A.Baranausko brolis Anupras

A.Baranausko brolis Juozapas

Antanas Baranauskas ir lietuvių profesinė muzika

Ona NARBUTIENĖ

Darbuose apie 19 amžiaus pabaigos lietuvių muziką A.Baranauskas buvo tik minimas tarp kunigų, rašiusių giesmes bei dainas, ir jo veikla bent kiek plačiau neaptariama. Taip yra ir 1936 metais Juozo Strolios parengtoje pirmoje "Trumpoje muzikos istorijoje". O 1958 metais pasirodžiusiame J.Gaudrimo veikale "Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos", skirtame 1861-1917 metų laikotarpiui, A.Baranauskas minimas tik tarp rašytojų, kurių "kiekvienas savaip atspindėjo sunkią valstiečių buitį". (psl. 18).

Ir bene pirmą kartą kiek dėmesingiau į Baranausko muzikinę veiklą pažvelgė žymus išeivijos muzikantas, Čikagos muzikologinio archyvo įkūrėjas Juozas Žilevičius. Tai liudija ir Baranausko įtraukimas į J.Žilevičiaus 1956 m. parengtą Lietuvių muzikų vardyną. Jis ne tik vardina jo giesmes, bet ir trumpai charakterizuoja patį autorių: "Iš pat jaunystės B. buvo jautrus garsiniam menui. Turėjęs negražų balsą, bet tai jam nekliudė rašyti eilėraščius, giesmes ir jiems taikinti savas melodijas". (Lietuvių muzikų vardynas, IV sąsiuv.).

Vėliau, 1977-aisiais, V.Lansbergis savo straipsnyje "Senieji dainiai" (Pergalė, 1977, Nr.5) A.Baranauskui paskyrė nedidelę, bet atskirą pastraipėlę.

Ir pagaliau pirmoji išsamesnė studija "A.Baranauskas ir muzika", kurią parengė muzikologė O.Kiaušaitė (Menotyra, 1983, Nr.11).

Pasirodžius pirmajam A.Baranausko raštų tomui, kur publikuoti ir jo muzikos pavyzdžiai, vertėtų ne tik pagilinti žinomus teiginius, svarbiausia - interpretuoti juos jau mūsų dienų vertinimų kontekste. Nesiruošiu aptarti A.Baranausko muzikinės leksikos. Tam reikalingos išsamios lietuvių ir lenkų giesmių intonacinės sandaros studijos, ryšių su bažnytine ir liaudies muzika nagrinėjimas.

Šio nedidelio pranešimo tikslas atkreipti dėmesį į vienos A.Baranausko dainos melodiką bei jos įtaką profesinei lietuvių muzikai, kartu trumpai aptariant šio muzikos mėgėjo santykius su besiformuojančia nacionaline kūrybos mokykla.

Tai, kad A.Baranauskas nebuvo baigęs specialių muzikos mokslų, savaime nieko nesprendžia. Jokios muzikos mokyklos ir konservatorijos nebuvo baigęs ir vienas žymiausių 20 amžiaus modernistų I.Stravinskis bei daugelis praeities kūrėjų. O šių dienų pramoginės muzikos gamintojų gretose, oficialiai save vadinančių "kompozitoriais", yra net nepažįstančių natų. Pats Baranauskas savo sugebėjimus vertino kukliai: "Muzikos niekas manęs nemokė, tiktai ją mėgdamas, aš patsai iš knygų ir iš skambinimo bent kiek pramokau. Bet tai tėra menka pradžia".

Be abejo, buvo mėgėjas, tačiau gerokai praprusęs mėgėjas. Juk sugebėdavo užrašyti liaudies dainas, o tai byloja ir apie tam tikrą teorinį pasiruošimą. Ypač įdomu, jog kartais melodijas užrašydavo ne natomis, bet raidėmis. Šį savo sumanymą paaiškina laiške J.S.Dovydaičiui: "Melodijas surašiau gamos raidėmis, natas pažymiu laipsniais. Tai mano sugalvotas originalus būdas. Lankydamas parapijas, negaliu vežioti natų popieriaus, o tai, ką kartais paniūniuoju, lengvai užsimiršta, jei neužrašyta". Gale priduria: "P.Kalvaitis sugebės melodijas iššifruoti ir suharmonizuoti geriau, negu aš sugebėčiau". (psl 393). Įdomu, kas buvo tas P.Kalvaitis, nes muzikos istorijoje žinomas tik Juozas Kalvaitis, buvęs Kauno katedros vargonininkas, parašęs pirmąsias mišias lietuvišku, būtent A.Baranausko tekstu, "Prieš tavo sostą puolam su viera". Tačiau laiškas rašytas 1900 metais. Tuo metu Kauno katedros vargonininku jau buvo J.Naujalis, o J.Kalvaitis iš Kauno pasitraukęs į Rietavą, išvykęs pas sūnų į Samarą ir būtent 1900-aisias metais ten miręs.

Užrašymas raidėmis liudija A.Baranauską turėjusį gerą klausą, sugebantį užrašyti melodiją be instrumento pagalbos. Be to, matyti muzika nuolat gyveno jame ir muzikinės mintys gimdavo stichiškai, net važiuojant į parapijas. Neužmirškite, kad valdė ir kelis muzikos instrumentus - skambino gitara, klavikordu, griežė smuiku, įdomus pastarojo instrumento likimas. Tiesa, J.Žilevičiaus versija kiek skiriasi nuo R.Mikšytės, Lietuvių muzikų vardyne jis rašo: "Baranauskas buvo ir neblogas smuikininkas. Aukštos vertės B. smuikas pateko kan. J.Bylai, kuris prieš mirtį jį perdavė mūsų žymiajam virtuozui Iz.Vasyliūnui, o šis su juo daug koncertavo Vokietijoje, Kolumbijoje ir JAV".

1997 metų balandžio 14 dieną Vasiliauskų šeimos atstovai iškilmingai įteikė Iz. Vasyliūno smuiko kolekciją (kurioje ir A.Baranausko smuikas) mūsų Muzikos aka-

demijai. Ją Iz.Vasyliūno sūnus - fizikas ir vargonininkas Vytenis M.Vasyliūnas persiuntė savo pusbroliui Augustinui Vasiliauskui. Tad Baranausko smuikas vėl sugrįžo į Lietuvą.

Kalbant apie A.Baranausko muzikinį išprusimą, tik prabėgomis minimas faktas, jog 1865/66 metais dėstęs giedojimą Peterburgo Dvasinėje akademijoje. Tuo tarpu tai gan svarbi detalė jo muzikinėje biografijoje. Bažnytinis giedojimas - mokslas, reikalaujantis rimto teorinio pasiruošimo. Nėra abejonių, jog tokiame garsiame savo muzikos tradicijomis mieste buvo pakankamai šį dalyką išmanančių profesionalų. Tad reikia manyti, kad Baranauskas šioje srityje buvo pakankamai išpruses ir jautė galįs šią discipliną dėstyti. Ir pasiūlyta jam buvo, matyt, žinant jo sugebėjimą ir polinkį.

Ir apskritai jo muzikinių interesų ratas buvo gan platus. Mėgo ir vertino praeities epochų muziką. Tarp jo ypač artimų autorių biografė ir kūrybos tyrinėtoja R.Mikšytė mini J.S.Bachą, J.Haydną, W.A.Mocartą, L.Bethoveną, F.Schubertą. Visa tai ugdė jo muzikinį skonį. Skatino pačiam išmėginti jėgas.

Nors pats į savo kūrybinius bandymus, kaip minėta, tarsi žiūrėjo labai kukliai, sakytume objektyviai, visgi turėjo tikro menininko ambicijas. Minėtame laiške J.S.Dovydaičiui įspėja: "Tenežino laimės tas, kas pakeis rašybą, o tuo labiau tas, kas pakeis nors vieną žodį" (psl. 383). O V.Landsbergis savo straipsnyje "Senieji dainiai" cituoja Rozalijos Kairytės iš savo motinos užrašytus A.Baranausko žodžius: "Mona giesmių ir natų tegul neperverčia kiteip, geriau tegul mona giesmių ir negieda, jeigu kas kiteip giedos". (V.Landsbergis "Senieji dainiai", Pergalė 1977, Nr.5).

Šiandien galėtume klausti, kodėl dažniausiai Baranauskas visgi užrašydavo tik melodiją. Su harmonijos taisyklėmis buvo neblogai susipažinęs, tai liudija ir kelios jo harmonizacijos, arba kad ir toks I tome (303 psl.) atspausdintas kūrinėlis kaip "Žiema" Uršulės Tamošiūnaitės tekstu. Tiesa, Baranausko pasisakymas laiške Weberiui (Paaiškinimai, psl. 559), jog pačią pabaigą dar nepataisęs, perdirbęs iš C-dur į D-dur, neatitinka pateikto pavyzdžio. Tai, matyt, yra tas ankstesnis variantas, kuriame autoriui nepavyko išspręsti pabaigos ir paskatino korektūrai. Bet būtent tai ir liudija jo harmonijos bei formos pojūtį, taip pat norą pasiekti išbaigtumo. Ir būtent šis, klasikinės struktūros, lanksčios melodikos su moduliuojančia harmonija kuklus kūrinėlis parodo autoriaus muzikinį išprusimą.

Nėra abejonės, jog melodiją Baranauskas laikė svarbiausiu muzikos elementu. Čia puikiu pavyzdžiu jam galėjo būti liaudies daina arba grigališkasis choralas, kurie laikomi tobuliausia muzikos išraiškos forma. Ir savo kaip kūrėjo misiją įkūnydavo būtent kurdamas melodijas, harmonizavimą bei kitką laikydamas daugiau muzikos amato sritimi.

O gal tiesiog neturėjo pakankamai laiko, kurio muzikos kūryba reikalauja itin daug. Negalėjo gilintis į profesionalius muzikos amato dalykus. Čia buvo linkęs pasikliauti autoritetais, kurių didžiausias jam buvo J.Naujalis. 1898 metais siųsdamas Seiniuose parašytų savo giesmių "Linksma diena mums nušvito" tekstą ir advento giesmes "Varvinkit rasą dangūs iš aukštybės" melodiją J.S.Dovydaičiui rašė: "Iš tiesų suharmonizavau ją keturiems balsams. Bet turite tokį maestro kaip Naujalis, kad užtenka jam paduoti melodiją ir jis sugebės ją harmonizuoti geriau už mane arba net modifikuos savo melodiją, kad būtų dainingesnė". (psl. 568).

Paskutinis teiginys buvo tarsi leidimas J.Naujaliui laisvai operuoti Baranausko melodijomis, ne tik jas harmonizuoti, bet netgi keisti, savaip modeliuoti. Ir Naujalis tuo pasinaudojo, sudarydamas nemažai keblumų muzikos istorikams, norintiems nustatyti tikslias autorystes. Ir nors šių dviejų menininkų kūrybinis bendradarbiavimas buvo gana intensyvus, apie jų asmeninius kontaktus, bent jau J.Naujalio biografijoje, neliko pėdsakų. Kompozitorius yra lankęsis Seiniuose, bet ar jis buvo susitikęs su A.Baranausku? Nuo 1892 metų Naujalis buvo Kauno katedros vargonininkas ir jau išgarsėjęs savo bažnytine muzika, kompozitorius, už savo gedulingas mišias laimėjęs Varšuvoje S.Moniuškos premiją, garsus Rusijos imperijoje kaip grigališko choralo puoselėtojas. Tad reikia manyti, kad kontaktai buvo artimesni, ne tik susiję su kūryba.

Jau vėliau, po Baranausko mirties, J.Naujaliui Kaune įsteigus knygyną, ten buvo ir "Anykščių šilelis". Išlikusi sąskaitos knygutė liudija, kad 1906 metais J.Jablonskis išplatino net 600 šios knygelės egzempliorių. Naujalis kūrė A.Baranausko tekstais - tai mišios lietuvišku tekstu, tuo pačiu kaip ir J.Kalvaitis "Prieš sostą puolam su viera", dainos "Sudiev, Lietuva", "Giedu dainelę", daug giesmių: "Sveika, Marija, dangaus lelija", "O skaisčiausia, o gražiausia rojaus lelija", "Sveika Marija, Motina Dievo" ir kt. Prie kai kurių populiarių giesmių A.Baranausko tekstais spausdintose natose pažymėta, jog harmonizavęs J.Naujalis, tačiau melodijų autorius nenurodytas (pvz. "Piemenėliams", "Linksma diena" ir kt.).

Nėra abejonės, jog čia daug painiavos ir netikslumų, atsiradusių dėl neatidaus autorių vardinimo. Labai dažnai nežinomu likdavo pagrindinis, būtent melodijos autorius, matyt ir todėl, jog tos melodijos buvo sutapatinamos su liaudiškomis ir į pagrindinę vietą iškildavo harmonizacijos autorius. Pavyzdžiui, daina "Dienelė brėkšta" laikoma originali J.Naujalio

choro daina K.Kairio žodžiais. Tačiau atspausdinta 1908 m. sulaukė seiniškio J.Narjausko pastabos, kad gaida esanti A.Baranausko (Šaltinis, 1908, Nr.13). Arba - J.Naujalio giesmė A.Baranausko tekstu "O skaisčiausia, o gražiausia rojaus lelija" (ir 1993 metų leidinyje "Giedokime visi" rašoma: melodija - J.Naujalio, eilės - A.Baranausko). Ši giesmė Naujalio pateikta trijų dalių reprizine forma - ABA, A ir A, melodija visiškai atitinka pirmame tome (psl. 573) spausdintą A.Baranausko variantą (tonaciją F pakeitus į G), tik vidurinioji B dalis - jau Naujalio kūrybos. Tad ši giesmė - abiejų autorių kūrinys ir sunku pasakyti, kas laikytinas tikruoju autoriumi. Tokių, A.Baranausko sukurtų, o J.Naujalio kiek modifikuotų ir harmonizuotų dainų yra ir daugiau. Pavyzdžiui "Sudiev, Lietuva", kuri visuose senuose (ir naujuose) dainų rinkiniuose figūruoja kaip Naujalio daina Baranausko tekstu (o kai kur kažkodėl Maironio), iš tikrųjų, yra nežymiai pakeista būtent Baranausko melodija.

Šiandien tas melodijas sunku identifikuoti, nes abiejų autorių melodijų leksika labai gimininga. Autorystės nustatymams atsirasti daug pasitarnavo to laikotarpio nepreciziškas autorių žymėjimas, kuris akivaizdus ir 1906 metais J.Naujalio išleistame "Lietuviškame bažnytiniame giesmyne", kuriame nenurodyti melodijų ir tekstų autoriai, giesmių kilmė. Kompozitoriaus tikslas sunorminti plačiai giedamas Lietuvoje giesmes, jas harmonizuoti. Įvade rašė, kad giesmių tekstai paredaguoti, išmesti polonizmai (kalbą tvarkė Jakštas, Margalis ir kiti), o "Giesmių meliodiją (gaidą) užlaikau, apskritai sakant senoviškąją, bet nekuriose giesmėse ją permainiau, nes visur norėjau, kad ji tikrai atsakytų ir šventų giesmių būdui ir muzikališkiesiems įstatymams".

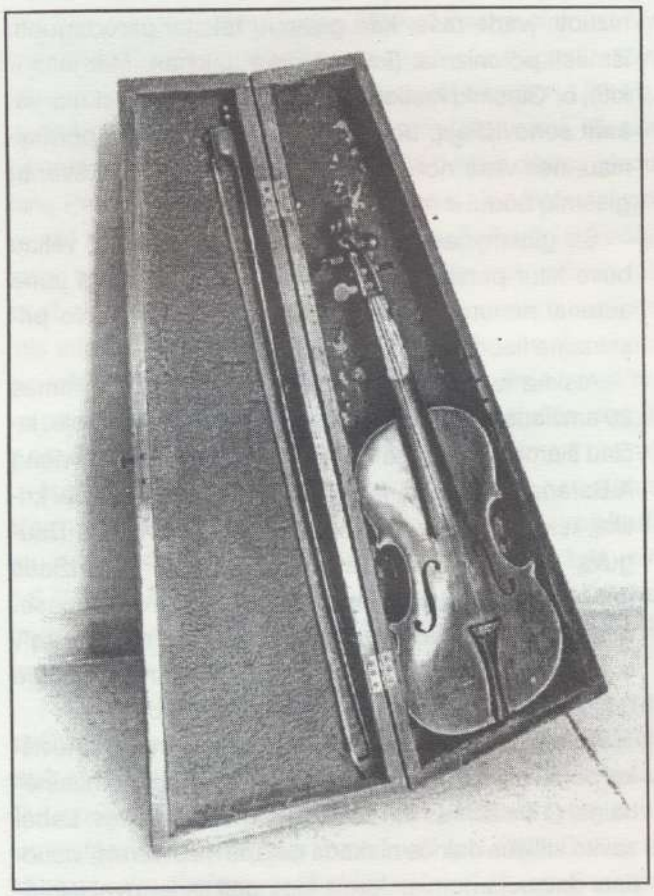
Šis giesmynas buvo labai populiarus, ir iš jo vėliau buvo kitur perspausdintos giesmės. O kadangi jame autoriai nenurodyti, daug kas automatiškai buvo priskiriama liaudies kūrybai arba J.Naujaliui.

Atskira tema būtų A.Baranausko tekstų paplitimas 20 amžiaus pradžios lietuvių kompozitorių kūryboje, tačiau šiame pranešime dėmesį norėčiau sutelkti į vieną A.Baranausko dainą, jos vietą lietuvių muzikoje bei kritiką, tekusią jai per šimtmetį. Tai "Nu Lietuva, nu Dauguva". Ši daina buvo pati populiariausia 19 amžiaus antroje pusėje, dainuojama kaimuose ir miesteliuose. J.Tumas Vaižgantas ją praminė "lietuviška marseljete", o J.Žilevičius pažymi: "atvežta į JAV ši daina pradžioje buvo lietuvių himnu" (Lietuvių muzikų vardynas).

Apie šią dainą galima sakyti, kad tai pirmoji lietuviška populiari daina, kaip šiandien sakytume "masinė" daina. O šis žanras turi savo specifines taisykles. Labai savito stiliaus dainos niekada netaps masinėmis, visuotinai dainuojamomis. Jomis tapti gali tik lengvai įsimenamos melodijos, kuriose yra girdėtų intonacijų. No-

Muzikologė, habilituota daktarė Ona Narbutienė (kairėje) pertraukėlės metu kalbasi su jaunaisiais konferencijos dalyviais

Klėtelėje eksponuojamas smuikas, kuris, pasak A.Vienuolio-Žukausko, priklausęs Antanui Baranauskui

rint sukurti tikrai populiarią dainą, kompozitoriui reikia intuityviai atseikėti girdėtų, pažįstamų intonacijų ir naujų, individualių. Ir šis, atrodo, paprastas procesas iš tikrųjų sudėtingas. Apie tai kalba daugelis kompozitorių. Tai patvirtina ir kūrybinė praktika - dainų sukuriama labai daug, tačiau populiariomis tampa tik kelios. Vienos pernelyg sudėtingos, kitos - banalios. Laibai vaizdingai masinės dainos paradoksą yra apibūdinęs V.Landsbergis 1979 m. "Literatūroje ir mene", straipsnyje, skirtame dainų kūrybai: "Banalumo ir individualumo dialektika dainų skrynelėje, manding, itin reikšminga ir įdomi". (V.Landsbergis, Geresnės muzikos troškimas, V. 1990, psl. 96).

Ir štai A.Baranausko melodija "Nu Lietuva, nu Daugava" nuvilnijusi per Lietuvą ir tapusi liaudies melodija, 1911 metais Tilžėje spausdintame rinkinyje "Eina garsas", turinčiame paantraštę "Lietuvių tėvynės dainos", išnyra kitokiu pavidalu. Išlaikydama pagrindinę melodijos slinktį ir visas charakteringas intonacijas, ji skamba jau su Maironio žodžiais "Eina garsas nuo rubežiaus" (būtent prisitaikant prie naujo teksto kai kur nežymiai keičiame melodiką). Šios dainos autoriai pristatomi taip: "gaida id žmogaus balsas A.N." (tai Tilžės kantierius, "Birutės" dirigentas Niemanas). Žodyje į skaitytojus aiškinama, kad "Kasling muzikos, tai daugiausiai dainų balsai imti iš žmonių, taip sakant savastis visuomenės".

Taip senoji A.Baranausko melodija, pritaikius jai tuo metu aktualesnį Maironio tekstą, prisikėlė naujam gyvenimui. Harmonizuota keturių balsų chorui, ji pradėjo skambėti koncertuose ir pasiekė pokario metus: "...ir žila žila A.Baranausko gaida - vėl dalyvavo kultūriniame pasipriešinime engėjams" - rašo tame pačiame straipsnyje V.Landsbergis, primindamas senųjų masinių dainų gyvybingumą.

Kame gi toji šimtmetį išgyvenusios melodijos ilgaamžiškumo priežastis? Be abejo, jos intonacinėje struktūroje, kurioje užkoduoti ypač žmonėms artimi ženklai - motyvai. Rasti ryškią, "kimbančią" intonaciją sunkiausias uždavinys kiekvienam kompozitoriui. Daina dėstoma klasikinio periodo struktūra (16 taktų, dviejų sakinių) su būdingu kiekvienos frazės pakartojimu, kas labai palengvina melodijos įsisavinimą. Pati melodija nesudėtinga, laipsniškai kylanti ir besileidžianti pirmame sakinyje, antrame - "Tu Lietuva, tu mieliausia mūsų motinėla" atsispirdama kvintos šuoliu ir ryžtingai kylanti aukštyn, įgauna ekspresijos, ypatingo veržlumo ir polėkio. Tai ryžto intonacija, kelianti nuotaiką, kviečianti veiklai, burianti žmones. Štai vienas, reikia manyti, autentiškiausių šios melodijos variantų, padainuotas Kairytės - Bajorienės 1970 m.

Pvz. 1.

Melodijai plintant atsirado įvairių variantų, ypač ritmiškai buvo keičiama pradžia ir pabaiga, suteikiant joms daugiau ryškumo, ryžtingumo.

Pvz. 2.

Ir būtent šis, lenkų mozūrui būdingas motyvas, su tipišku punktyriniu ritmu, užtraukė dainai tiek kritikos pradedant M.K.Čiurlioniu ir baigiant minėtu O.Kiaušaitės straipsniu. Tačiau šiuo klausimu galima diskutuoti.

Visų pirma - neturėdami paties Baranausko užrašyto dainos varianto, negalime tvirtinti, kad jo dainos pabaiga buvo būtent tokia. Juk R.Kairytės padainuota melodija neturėjo minimos užbaigos. Ji galėjo atsirasti plintant dainai liaudyje. Ir J.Žilevičius pabrėžia: "Visoms jo rašytoms giesmėms ir dainoms su mažomis išimtimis jis rasdavo savą melodiją, teksto sekimuose nepaliktamas lenkiškosios ar lotyniškos melodijos".

Šios kadencijos, nors ir nebūdingos senosioms liaudies dainoms, į lietuvių gyvenimą atėjo su sukilimo laikų dainomis, čia asimiliavosi ir liaudyje tapo populiarios, asocijavosi su brangiais išgyvenimais, kova už laisvę.

Antra - intonacija ar motyvas neegzistuoja be konteksto, aišku - muzikinio. O kritikoje į šią aplinkybę nebuvo atsižvelgta. Tokios intonacinės sandaros motyvas, patekęs į lyrinės dainos aplinką, įgaudavo visai naują skambėjimą. Tuo pavyzdžiu galėtų būti daugelis populiarių J.Naujalio dainų. Vertėtų priminti ir savotišką paradoksą, jog ši kritika ypač suaktyvėjo tarybiniais metais. Kaltinant J.Naujalį ir kai kuriuos kitus jo amžininkus svetimybėmis, tai yra "lenkiškųjų motyvų" panaudojimu (kas lyg ir nesiderino su "tautų draugystės" idėjomis), iš tikrųjų buvo smerkiama jų veikla bažnytinės muzikos srityje, šitai kritikai suteikiant tarsi grynai profesinį pobūdį.

Pagaliau šiandien, kai ypač daug dėmesio skiriama kultūrų bendrumų tyrinėjimams, galėtume tą motyvą, atklydusį iš maištingo "Dombrovskio mazūro" laikyti mūsų ryšių su kaimyninės tautos muzika, tam tikro istorinio etapo ženklu.

Ir dainos vertę bei reikšmę, jos tautinį charakterį tikriausiai apsprendžia ne kokia viena melodikos detalė, o visuma, nuotaika, mąstymo specifika. Verta prisiminti B.Sruogos mintį: "Nacionalinis meno savitumas tai sąmonės forma, specifinis reagavimas į pasaulio reiškinius".

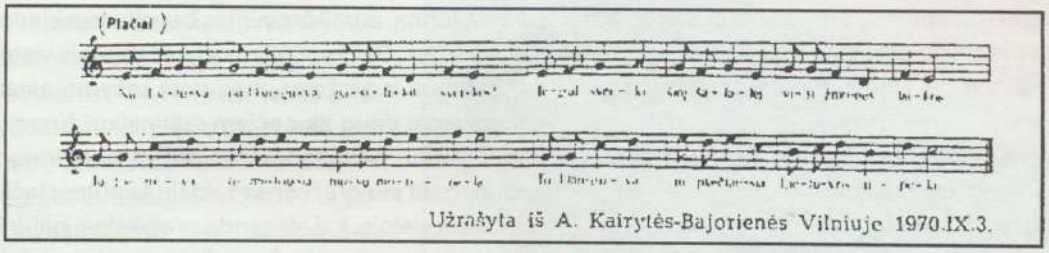
Tačiau A.Baranauskui ne tik pavyko sukurti ilgaamžę melodiją, bet ir savotišką lietuviškos masinės dainos archetipą. Būtent dainos "Nu Lietuva, nu Daugava" intonacijas sutinkame ne vienoje kitų kompozitorių populiarioje dainoje, ypač charakteringą antrąją šios dainos dalį.

Štai palyginkime A.Baranausko šios dainos ir vienos populiariausių J.Naujalio ir apskritai lietuvių dainų - "Už Raseinių ant Dubysos" antrąsias dalis - tas pats kvartos šuolis, kilimas aukštyn.
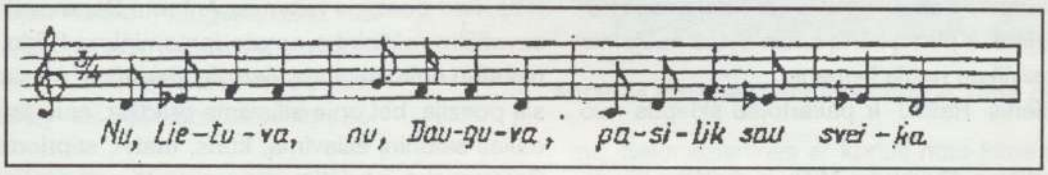
Pvz. 3.

Tokių melodijos tipų J.Naujalio, J.Gudavičiaus bei kitų tos epochos kompozitorių dainose rasime ir daugiau. Tai liudija, kad ši kukli 19 amžiaus A.Baranausko melodija "maitino" savo intonacijomis pirmą lietuviškos dainos kūrėjų kartą. Ir daugiau - A.Baranausko intonacinis žodynas, praplėstas, kiek transformuotas tapo vieno žymiausio mūsų dainos klasiko Juozo Naujalio melodikos pagrindu. O J.Naujalio dainos, kaip žinia, šiandien itin gyvos ir aktualios.
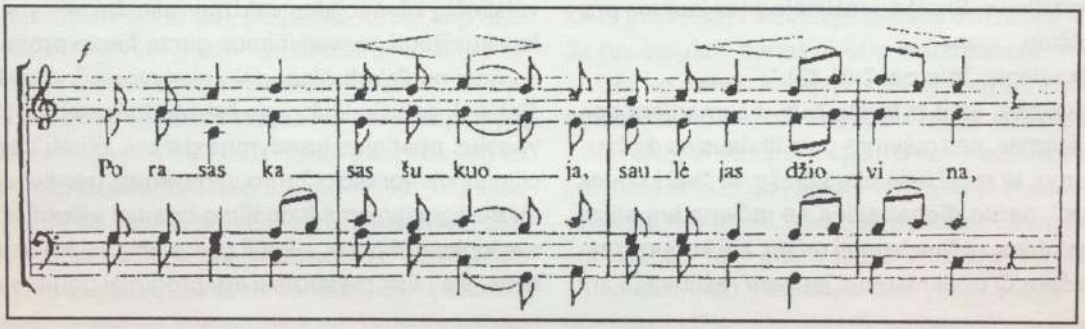
Tad, jei Vincą Kudirką laikome lietuvių pramoginės muzikos pradininku, visiškai pagrįstai Antaną Baranauską galime laikyti lietuviškos populiarios dainos pradininku.

Pvz. 1

Pvz. 2

Pvz. 3

Raštininko likimas: pastabos apie Antano Baranausko dienoraštį

Saulius ŽUKAS

Antano Baranausko 1853-55 metų dienoraštis laikytinas vienu iš nedaugelio lietuvių literatūrinių dokumentų, kuris leidžia stebėti kūrybinės individualybės tapsmą. Šiame straipsnyje apsiribosime tik preliminariniais pastebėjimais, kurie lies pačią dienoraščio pobūdžio refleksijos pradžią ir gana savitą autoriaus vidinę būseną, kuri skatino imtis plunksnos.

Antanas Baranauskas pasirenka raštininko profesiją, kuri jį iškelia į aukštesnį socialinį sluoksnį - jis valstybės valdininkas (tegul ir žemiausios kategorijos), - jo pagrindinė pareiga rašyti ir perrašinėti įvairaus pobūdžio biurokratinius raštus. Dėl rašomų ar perrašomų tekstų turinio nėra diskutuojama, įrašai dienoraštyje leidžia galvoti, kad į raštų turinį mažai tekreipiamas dėmesys. Rašymas kaip įprastinis kasdieninis darbas panašus į monotonišką žemdirbio triūsą, tik jo teikiami malonumai, matyt, šiek tiek kiti. Žemdirbio tikslas ir tam tikras šios elgsenos pateisinimas bei įprasminimas yra rezultatas, kuriuo gali pats ar su artimaisiais pasidžiaugti, raštininko darbo malonumai pirmiausia susiję su pačiu rašymu, tai dailyraščio stichija, kai ne tiek svarbu, ką rašai. Štai keli, paeiliui einantys įrašai 1853 metų birželio mėnesį:

"9. Antradienis. Buvau bažnyčioje. Rašau ūkininkų sąrašą Vainuto valsčiaus sueigai.

10. Trečiadienis. Rašau tą patį.

11. Ketvirtadienis. Truputį rašau. Raštininkas barasi su Viršaičiu.

12. Penktadienis. Rašau. Vakare vardinių proga truputį pauliavojojme. Ir pirmą kartą apsimoviau naujomis kelnėmis ir apsivilkau naują liemenę.

13. Šeštadienis. Rašau. Ir pakartojau skiepus nuo raupų.

14. Sekmadienis. Buvau šv. Mišių ir skaičiau knygą "Paslapties sūnus".

15. Pirmadienis. Skaičiau raštinėje ir kai kuriuos pranešimus rašiau.

16. Antradienis. Taip pat." (D,33).*

Praėjo savaitė, kaip ir turėtų būti, sekmadienį darbas nutraukiamas, nes rašymas pats tikriausias darbas. Nėra skirtumo, ar rašai ūkininkų sąrašą, ar "kai kuriuos pranešimus", darbo dienas skiria ne rašymo tematika, bet intensyvumas: rašau, truputį rašau, kai kuriuos pranešimus rašau. O užsikniaubus jaunam raštininkui ant stalo, ypač kai mažiau darbo, dairomasi aplinkui - "raštininkas barasi su Viršaičiu", ar penktadienį berašant pasvajojama, kaipgi atrodysiu su naujomis kelnėmis ir liemene (dienoraštyje tai pateikiama tik kaip įvykęs faktas). Taigi pats rašymas, atrodo, nekelia jokių ypatingesnių įtampų, visame dienoraštyje yra gal tik kelios replikos, rodančios, kad rašymas vargina. Kiek gi galima beprasmiškai rašyti - net jei tai ir malonu: dienoraštyje pasikartoja beprasmės frazės (rašau tą patį, truputį rašau, rašau, taip pat, taip pat), kurios rodo raštininko, turinčio užpildyti kiekvieną grafą, stropumą, tik šiuo atveju grafos vietoje yra monotoniškai slenkančios dienos; sueiliuojamas tėvo atsiųstas laiškas, juk tai reiškia, kad laiškas yra pirmiausia perrašomas, kad perrašymas yra tapęs įpročiu, o ne tik tarnyba. Šiuo atveju būtent perrašymas, o ne ko nors naujo parašymas, teikia malonumo, tik šį sykį perrašoma įmantriai, tarsi dailyraštine forma, tos formos grožis - ne vien išraityta didžioji M ar mažųjų raidžių kilputės, bet sudėliojimas į eiliuotą formą, sureikšminimas beveik nepridedant naujos reikšmės. Šis trypčiojimas ar sukimasis vietoje, matyt, gali būti ir amžinas, nes pats rašymo aktas teikia pakankamai daug tik pačiam raštininkui žinomų malonumų. Aišku, perrašant visuomet ką nors ir nuo savęs priduri, bent jau gražesnes raidžių kilputes, tačiau toks sukimasis vietoje, kai atsiranda pretekstas, gali ir išsviesti iš įprastos orbitos, tuomet užsimanai ką nors parašyti "iš savęs", "nuo savęs". Galima formuluoti naują hipotezę, kad poezijos rašymas Antanui Baranauskui tapo savotišku raštininko amato įprasminimo būdu. Dabar nekalbu apie aukštąją, lietuvių literatūros klasika tapusią poeziją, bet apie eiliavimo pradžią, apie proginį, iš dalies saloninį eiliavimą, kuris, matyt, stiprino Antano Baranausko pozicijas siaurame tamsios provincijos miestelio biurokratų ir kelių bajorėlių tarpe: jaunas iš valstiečių kilęs lojalus valdžiai raštininkėlis yra pramokęs sueiliuoti pasveikinimus gimtadienio proga.

Visai nediskutuojant dėl ankstyvos kūrybos lenkų ir šiek tiek lietuvių kalbomis literatūrinės vertės, į ankstyvuosius poetinius bandymus galima žiūrėti kaip į specifinius dienoraščio žanro variavimus, nes jie labai artimi dienoraštiniams kalbėjimo tipams: eiliuoti laiškai ar sveikinimai tėvams, eiliuoti pasveikinimai kitiems asmenims, šiek tiek metafiziški irgi proginiai gamtos aprašy-

* *Antanas Baranauskas. Dienoraštis, - Baltos lankos, 1997. Tekste "Dienoraštis" žymimas raide "D", skaičius nurodo puslapį.*

mai - pavasaris, ruduo ir kt., - kurie gali būti panaudojami kaip sezoninės užsklandos dienoraštyje, o greta visai dienoraštiški reportažinio pobūdžio eiliavimai apie savo ligą, apie Nemuno potvynį ir pan. Kalbant apie dienoraštinį šių rašymų pamatą, apie progiškumą turimas galvoje laiko dimensijos sureikšminimas. Dienoraščiu siekiama perteikti laikiškumą, tai pabrėžia mėnesio dienos ir savaitės dienos užrašymas, kartais šie įrašai yra net ilgesni už likusį, tradiciškai pagrindinį įrašą: "16. Antradienis. Taip pat." (D,33). Dar kartą pažvelgus į aukščiau cituotos savaitės įrašus matyti, kad jie lakoniški, tačiau net ir neturint ką pasakyti, siekiama, kad diena būtų pedantiškai paminėta, atskirų dienų įrašus jungia tik du dalykai - pats laiko bėgsmas, tampantis savotišku bendru vardikliu visų dienų atžymėjimams, ir nusitęsiantis porą ar kitais atvejais keletą dienų tas pats darbas: "Rašau ūkininkų sąrašą ...", "Rašau tą patį". Kiti įvykiai: raštininko barnis su viršaičiu ar pakartotini skiepai nuo raupų yra atsieti, nesijungia į kokį nors rišlesnį pasakojimą, nėra susiję priežasties ir pasekmės ryšiais. Aišku, šiandieninio skaitytojo požiūriu intriga apčiuopiama - įkyri, monotoniška rašymo procedūra ištisomis dienomis, kurią šiek tiek paįvairina kokios uliavonės ar skandalėlis tarnyboje. Tačiau toks požiūris būtų primestas, nes raštinės darbuotojo rutina tuo metu Antanui Baranauskui be abejonės buvo patrauklesnė už žemdirbio kasdienybę, gailėjimosi, kad geriau būtų likęs tėvų namuose, nepastebime, gimtinės nostalgija siejama šiek tiek su kitais dalykais (apie juos kalbėsime vėliau).

Antanas Baranauskas Peterburge 1858 m.

Kalendorinis tolydumas pabrėžia, kad aprašyti įvykiai yra tikri, tačiau kyla klausimas, kuo remiantis minimi vieni, o nutylimi kiti faktai, pagaliau, kodėl taip dažnai pasitenkinama vien įvykio konstatavimu ir tik retkarčiais įvykis iš karto nuspalvinamas vertinimu: "1. Pirmadienis. Visą dieną rašiau magazino žiniaraštį ir man nežmoniškai nuobodu". (D,32). Reikia pabrėžti, jog tai gana retas kritinis savojo darbo apibūdinimas. Kitas dalykas - periodiškai pasikartojantys atgailos motyvai, dažnai šis aspektas paliečiamas sekmadienio užrašuose. Aiškus įvykio ir stereotipinėmis formulėmis reiškiamo apgailestavimo dėl to, kas atsitiko, atskyrimas leidžia kalbėti apie tam tikrą dvasinės apyskaitos formalizavimą. Sekmadieninės ar kurios nors kitos savo gyvenimo apmąstymo progos, kurių metu ir pripažįstami savieji paklydimai, ir bandoma save įtikinti pažadais, nėra tokie jau efektyvūs, nauja savaitė dažniausiai prasideda bei baigiasi panašiai kaip ankstesnioji.

Tad ko reikia, kad įvykis būtų įrašytas į dienoraštį? Atrodo, neaplenkiami nė smulkiausi nutikimai: pirkau kaklaraištį, buvau pirty, apsimoviau naujomis kelnėmis, pakartojau skiepus, buvau bažnyčioje ir pan. Koks gyvenimas turi tekėti, kas gali įvykti tomis dienomis, kai parašoma: "Taip pat, ir nieko daugiau" (D, 32)? Ar rašoma tam, kad fiksuotum nukrypimus nuo kasdienybės normų (šio principo laikosi istorinio metraščio žanras), ar rašoma tam, kad parodytum, jog tavo gyveni-

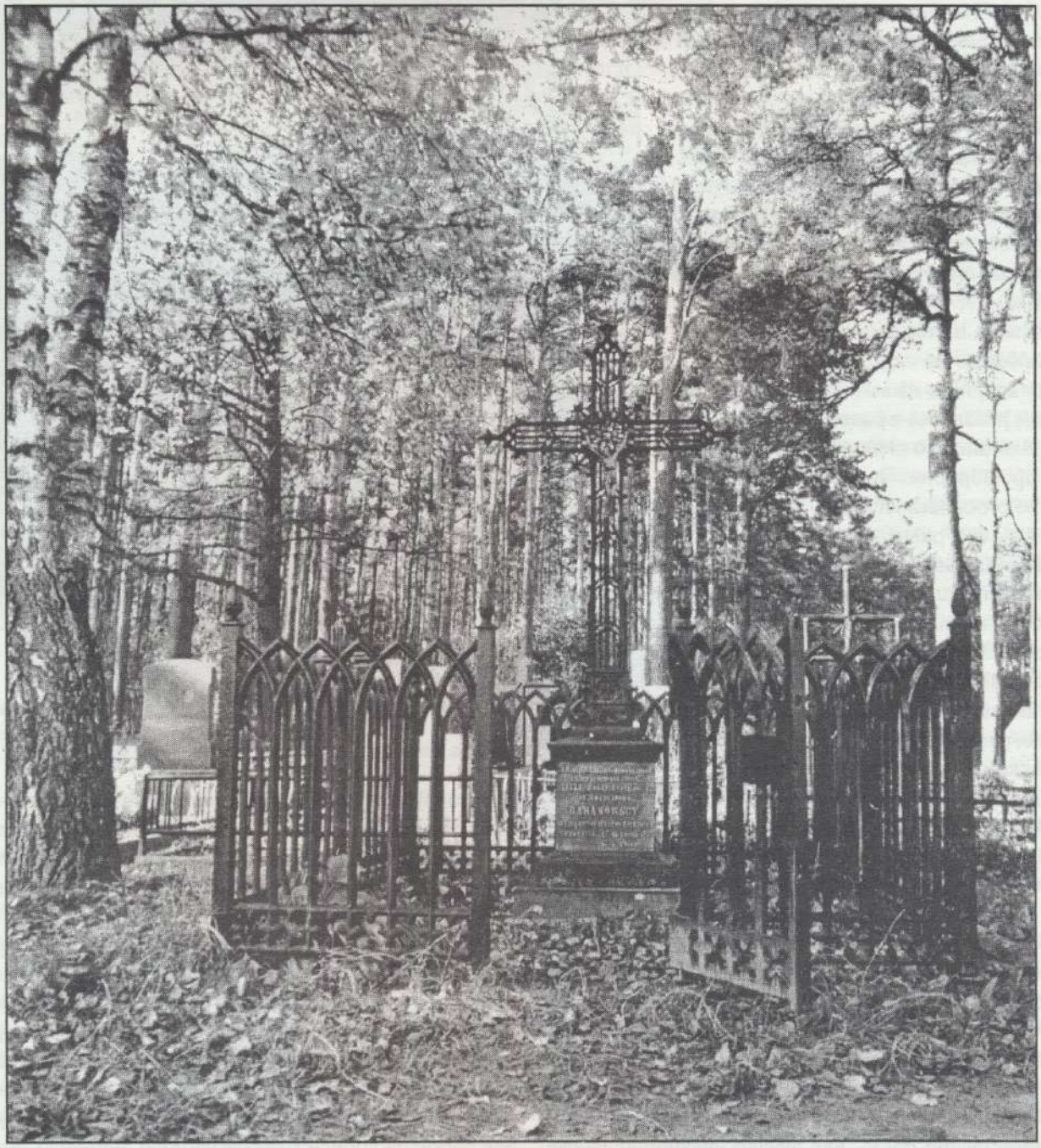
mas atitinka kasdienybės normas: "Sekmadienis. Sekminės. Buvau šventų mišių" (D,33)? Įtampa tarp šių dviejų tendencijų remiasi Antano Baranausko dienoraštis.

Antroji įtampos zona išsidėsto tarp dviejų stilistinių kalbos manierų: tarp abstraktaus pasamprotavimo, tarkim, mėnesio pabaigoje ir tarp konkretaus reportažinio įvykio aprašymo,

"31. Sekmadienis. Buvau Žvingių bažnyčioje, Spraudaičiuose maudžiausi Jūroje ir ligi nakties svečiavausi pas Motiejų Ercių.

Jau prabėgo žaliasis gegužis,/ O aš tarsi užmigdytas/ Ir užkietėjęs bloguose įpročiuose,/ Nors kasdien artėju/ Prie tos Bekraštės Amžinybės slenksčio,/ Bet, nerūpestingas,/ Suakmenėjęs/ Kasdien įpuolu į naujas piktybes." (D, 32).

Refleksijos pamatas - artėjimas prie "Bekraštės Amžinybės slenksčio", savieji poelgiai vertinami galutinės apyskaitos požiūriu, bet tai nėra atgailautojo išpažintis, greičiau šie žodžiai primena neblogai perpratusį dvasinės terapijos priemones mokinį, kai problemos konstatavimas laikomas bent daliniu tos problemos sprendimu. "Blogų įpročių" priežastys nuasmenintos, sakoma ne "užmigęs", bet "užmigdytas", vadinasi kažkas užmigdė; konstatavimas nukrypsta ir į ateitį - "kasdien

Antano Baranausko tėvų Jono Bernardo ir Teklės Baranauskų kapas Anykščių kapinėse

įpuolu į naujas piktybes", taigi, šį sykį Amžinybės prisiminimas nepalieka jokių pėdsakų, yra formalus. Dvi gyvenimo plotmės yra nutolusios, dienraščio autorius turi nuomonę, kas yra "blogi įpročiai", bet jis kalba apie save, kaip apie patekusį į aplinką, kuri verčia jį nuolatos peržengineti ribas. Dienoraštyje stebimas dvasinio tobulėjimo kelias pamažu artins šias plotmes, nuomonės ir vertinimo aspektas stiprės, kol pagaliau Antanas Baranauskas ryšis atitrūkti nuo jį supančios provincijos valdininkų aplinkos ir stoti į kunigų seminariją. Bet aptariamuoju momentu moralinių nuostatų ir kai kurių jo poelgių atotrūkis akivaizdus; nors galima būtų sakyti, kad ši įtampos zona yra skatinanti dvasinį aktyvumą. Aišku, reikia paminėti dar vieną tokios situacijos bruožą: kiek panašios meditacijos yra tapusios formalizuota kasdieninės rutinos dalimi, kiek prisipažinimai, jog esi "užkietėjęs bloguose įpročiuose", yra retorinis savęs plakimas dienraščio puslapiuose, panašiai kaip ir to meto raštijos etiketui priklausantis nusižeminimas laiškuose tėvams?

Antroji ištrauka iš to paties mėnesio 14 dienos įrašo:

"14. Iš ryto rašau. Po pietų apie 4 val. miestelyje kilo didelis triukšmas. Išbėgame. Koks siaubas! Liepsnoja namas, ir baisus vėjas neša į tą pusę, kur išsidėstęs visas miestelis ir Viešpaties buveinė. O Dieve! Koks siaubas! Kas apsakys gyventojų aimanas, moterų raudojimą, vaikų klyksmą... jau kitas užsidegė, trečias, ketvirtas, penktas, šeštas, dešimtas. O Aukščiausias Sutvėrėjau! Nereikėjo nei penkių minučių, ir užsiliepsnojo visas miestelis. Nuo liepsnos bėgdami žmonės apdegė, o kai kurie, negalėdami išbėgti, užtroško aikštės viduryje. Lekiu į bažnyčią, ten Klebonas Kun. Butkevičius, parpuolęs ant kelių, šaukiasi Sutvėrėjo pagalbos. Išnešame daiktus iš bažnyčios. /.../" (D, 30).

Išskirtinis įvykis nutraukia gana tolygią kalendorinę pasikeitimų grandinę. Retas atvejis, bet šį sykį neminima savaitės diena; savaitinis pasikartojimų ciklas stiprina rutinos pojūtį, dabar visai nesvarbu, kad tai ketvirtadienis. Kartu šis smulkus praleidimas rodo raštininko, gal šį sykį labiau pasakoriaus nekantrumą pradėti pasakojimą, pasidalinti naujiena. Gaisro istorija pradedama nuo kasdieninės rutinos aprašymo: "Iš ryto rašau". Pagal visas pasakojimo taisykles reikia pabrėžti įvykio netikėtumą, nors pats rašymo faktas tikrai nėra svarbus. Reportažiniame pasakojime jungiasi tikslios laiko ir erdvės nuorodos (po pietų apie 4 val.", "nereikėjo nei penkių minučių", "Išnešame daiktus iš bažnyčios. Paskui bėgu namo...", "Visą naktį užtruko gaisras..."; "...kai kurie, negalėdami išbėgti, užtroško aikštės viduryje", "Lekiu į bažnyčią...", "Paskui bėgu namo...", "...vėl grįžtu į miestą" ir t.t). Greta faktinių nuorodų pateikiamas emocingas įvykio vertinimas stereotipinėmis frazėmis: "Koks siaubas", "O Dieve", "Kas apsakys gyventojų aimanas...", "O Aukščiausiasis Sutvėrėjau...", "Ak, jau visa liepsnoja". Šiuo atveju frazeologijos tradiciškumas neturėtų stebinti, tik šitaip ir galima išreikšti labai stiprų įspūdį. Šiuose frazėse retoriškai kreipiamasi į Aukščiausiąjį, bet pasakojimo eigoje retoriškumas tarsi paneigiamas, nes aprašomo įvykio kulminacija tampa bažnyčios gaisras. Degančios ir griūvančios bažnyčios vaizdai teikia progą pridurti dar vieną tradicinį tokio pobūdžio pasakojime elementą, tai įvykio priežasčių paaiškinimas: "Viso miestelio liepsnų apimti kryžiai, rodos grūmoja miesteliui už jo nuodėmes. Viešpats Dievas jį baudžia tokia didele bausme, kad net atima savo buveinę..." Šitokiu komentavimu įvykis aprašomas į kur kas gilesnį, sakytum, šventosios istorijos kontekstą, kuriame nėra atsitiktinumų ar vien nelaimingų atsitikimų, šia prasme nelaimė sureikšminama, interpretuojama kaip pamokymas ir atpildas. Kyla klausimas, kiek visame tame pasakojime yra retorikos ir kiek autentiškas įvykio patyrimas laužo nusistovėjusią frazeologiją, įprastus priežasčių aiškinimus? Didžiausiais autentiškumo ženklais šiame pasakojime laiko ir erdvės nuorodos, savo, kaip įvykio liudininko, poelgių išskaičiavimas, klebono pavardės paminėjimas. Jau buvo proga klausti, kokiu principu remiantis įvykiai yra įtraukiami į dienoraštį, tad ir dabar galima pasvarstyti, kas minima, o kas nutylima?

Kitos dienos įrašas jau tradicinis, nurodant savaitės dieną:

"15. Penktadienis. Šiandien iš ryto man labai silpna nuo vakarykščio tvaiko, nuovargio ir susijaudinimo ar išgąsčio. Suskaičiuota miestelio namai ir nustatyta, kad sudegė kone 40 žydų nemažų namų, bažnyčia, dvi žydų sinagogos, parapinė mokykla, ir 3 ūkininkų bei 71 žydų paprasti namai." (D, 31).

Nuostolius dienoraščio autorius išskaičiuoja kaip tikras raštininkas - trumpai, be jokių komentarų. Tam tikras atsainumas čia, matyt, irgi susijęs su profesijos uždėtu antspaudu. Akivaizdu, kad per šį gaisrą labiausiai nukentėjo žydų bendruomenė: sudegė virš šimto žydų namų ir dvi sinagogos, bet simboliu pasakojime pasirinkta katalikų bažnyčia. Galų gale, gaisro aprašyme buvo minima, kad kai kurie žmonės "negalėdami išbėgti, užduso aikštės viduryje". Žuvę per gaisrą nėra minimi kitos dienos įrašuose, kodėl taip atsitiko, neaišku: arba žuvusių iš tiesų nėra, ir užtroškę minimi gaisro aprašyme įspūdžio sustiprinimui, arba gaisro aukos nėra tiek svarbios raštininkui lyginant su jų sudegusiais namais. Visais atvejais klausimas, kuo remiantis yra atrenkami faktai į dienoraštį, lieka atviras.

Poetinėje kūryboje panašių klausimų kėlimas būtų sunkiai įsivaizduojamas, bet šiuo atveju turime gerą progą paanalizuoti, kaip formuojamos pasakojimą sudarančios įvykių grandinės, kas yra sureikšminama, kas nutylima, kadangi egzistuoja daugiau ar mažiau dokumentuota realių įvykių plotmė.

* * *

Antano Baranausko dienoraštis prasideda 1853 metų sausio mėnesį, tačiau jau turimi 1851-52 metų tekstai leidžia apčiuopti du pagrindinius emocinius centrus, dvi svarbiausias intrigų ašis, kurios nuolatos tarsi konkuruoja tarpusavyje tik retkarčiais susisiekdamos. Tai gimtinės ilgesio ir "tikėjimo į Vienatinį Dievą" temos.

Kiekvienas nutolimas nuo gimtinės Antanui Baranauskui yra skausmingas; iš pradžių liūdima, kad tenka išvykti iš Anykščių į Rumšiškes mokytis; vėliau vakarinis Lietuvos pakraštys, kuris laikomas visai pasviete, dar vėliau - norima grįžt tarnaut į Anykščių apylinkes, bet Baranauskas skiriamas į Žemaitiją - tai irgi svetima teritorija; pagaliau teks išvykti mokytis į Peterburgą, tuomet teks ilgėtis ne vien Anykščių, bet ir Lietuvos. Taigi, akiratis pamažu plečiasi, tėvynės sąvoka evoliucionuoja.

Dvasinės raidos požiūriu išvykimas iš tėvų namų yra neišvengiamas dalykas: svetur įgyjama mokslo (Rumšiškės, Peterburgas), atsidūrus Žemaitijoje pripažįstamas jo poetinis talentas, nors pirmieji eiliavimai skirti namiškiams. Čia galima pasvarstyti, ar eiliuoti lenkiškai rašyti laiškai į namus nėra "mandravojimas", į pasaulį išėjusio sūnaus tam tikro viršiškumo prieš namiškius pasirodymas, tegul laiškuose ir retoriškai žeminamasi bei ašarojama. Išėjimo iš namų tema - kaip skausmo ir liūdesio šaltinis - įsirašo į tradicinę lietuviškos mąstysenos epistemą, pagal kurią kaimo žmogui geriau likti namuose, negu bastytis po pasaulį. Tik Antano Baranausko dienoraštyje toks tradicinis galvojimas jau sukibęs su nemaža dalimi retorikos, juk tiesiogiai pasakytų apgailestavimų, jog geriau būtų buvę likti namuose, nėra. Priešingai, apgailestaujama, kad išeita nepakankamai toli - didesnių mokslų siekti neleidžia žema kilmė ir neturtas. (R 1, 416).

Bendrąją intrigos schemą galima būtų taip įsivaizduoti: dienoraščio autorius yra atskirtas nuo tėvų ir todėl liūdnas; cituojamas vienas ankstyviausių Antano Baranausko laiškas:

"Atskirtas nuo saviškių,
Negaliu rasti jokios linksmos valandėlės,
Nes didžiausi žudikai - liūdesys ir rūpestis
Nuolatos grauždami, spaudžia man širdį.
Kaip šaltinis trykšta ašaros iš akių, iš skausmo
plyšta širdis." /.../

R 1, 405*

Norėdamas atgauti dvasinę ramybę subjektas turi bent mintimis grįžti į gimtinę:

"Žodžiu, mano liūdesiui niekur
Nėra jokios paguodos.
Nebent tik susipynusių minčių skrydyje
Ateina eilė mano mieliems Tėveliams.
Tada, nors ir labiausiai nusiminęs,
Atsimenu, kad gyvas dar mano mielasis Tėvelis,
Taip pat mano mieloji Motulė ir nemažai bičiulių,
Seserys, broliai ir pažįstamų krūva,
Kad visi taip linksmai tą laiką leidžia:
Vieni truputį sensta, kiti paauga.
Todėl ir manęs nusiminusio neapleidžia viltis,
Kad ir aš kada nors sulauksiu tos valandėlės,
Kai linksmas išvysiu gimtąją pastogę,
Seserį, brolius, kaimynus ir bičiulių būrį.
Kai šitaip svarstau,
Palengva mano širdį liūdesys apleidžia."

R 1, 406

Atrodytų, yra simbolinis intrigos išsprendimo būdas, "liūdesys apleidžia", kai prisimeni artimuosius, bet toliau einančios eilutės rodo, kad tokių prisiminimų gali nepakakti liūdesio išsklaidymui:

"Bet jei širdgėla mane mauduliu plaka
Ir sopančią širdį lyg ant žarijų kepa,
Kai joks darbas, pramogos, juokai
Neteikia nei palengvėjimo, nei paguodos,
Apsiliejęs ašaromis, krintu ant kelių
Ir sielvarte šaukiuosi Aukščiausiojo Viešpaties,
Kuris mane nelaimėje skuba gelbėti
Ir viltimi visuose rūpesčiuose paguodžia."

R 1, 406

Šis minties posūkis siūlo atidžiau įsižiūrėti į liūdesio šaltinius, yra jie abstraktesni negu vien namų nostalgija, taigi, laiško autorius kalba apie metafizinį liūdesį. Tokiu atveju namų prisiminimas tėra pirmoji jo apmaldymo pakopa, tačiau vis dėlto tenka šauktis ir Aukščiausiojo pagalbos. Įtampos tarp šių dviejų ramybės ir vilties teikėjų - "Tėvelio" ir "Viešpaties" - nesijaučia (jie abu yra Adresantų funkcijose). Nėra užuominų ir apie tai, kad "Tėvelis" būtų įgaliotas "Aukščiausiojo" atstovas. Tiesa, vėlesniuose Antano Baranausko raštuose ne kartą matysime, kad gyvenimas su tėvais laikomas atskaitos tašku moralinio tobulėjimo kelyje.

Emocinė būsena, kuri įvardinama kaip liūdesys, vilties stygius, yra fygūratyvizuojama atsiskyrimo nuo gimtinės tema bei siejama su tikėjimo tema. Liūdesys čia suprantamas kaip tikėjimo ir vilties trūkumas, todėl norint jį sumažinti ar panaikinti siūloma panaikinti liūdesio

---

* *Antanas Baranauskas. Raštai, t.1 Poezija, - Baltos lankos, 1995. Toliau tekste šis leidinys bus žymimas R 1, skaičius nurodo puslapį.*

priežastį - mintimis ar iš tikrųjų grįžti į namus, o jei liūdesys suvokiamas metafiziškiau, kaip gyvenimo prasmės trūkumas, kreipiamasi į Aukščiausiąjį, nes jis šitame kontekste tiesiogiai susijęs su "tikėjimu" ir "viltimi". Tačiau visais atvejais norima panaikinti liūdesį, nustelbti sielos skausmą; idealus būvis, siekiamybė yra harmoningas tradicinis kaimo gyvenimas: "Kad visi taip linksmai laiką leidžia: / Vieni truputį pasensta, kiti pauga." (R 1, 406). Pagal šią interpretaciją tradicinis gyvenimas garantuoja euforinę būseną - linksmumą, o tai reiškia, kad gyvenimui yra suteikiama ir atitinkama prasmė.

Kiek cituotame laiško autoriaus kalbėjime perteikiamos autentiškos dvasinės būsenos bei jų kaita, ir kiek visame tame yra retorikos pramonių, t.y. žaismės tradicinėmis literatūros temomis. Juk laiško pabaigoje visi šie išvedžiojimai truputį paneigiami:

"Be to, nuolankiai prašau, maloningi Tėveliai,
Dėl šio laiško Jūs labai nesirūpinkit,
Nes tai, apie ką rašiau, retai pasitaiko.
Šiaip laiką leidžiu linksmai ir sklandžiai."

R 1, 406

Moderniosios poezijos subjekto dvasinės būsenos pagrindas yra nuolatinė dvasinė įtampa - liūdesys ir skausmas, - kurie nėra išrišami, ir todėl poezijos rašymas tampa savotiška simboline terapijos priemone visai nesitikint kitokių išsprendimų, nepanaikinant problemų mazgų. Tokia, tarkim, daugeliu atvejų yra Maironio poezija, ypač ta jos dalis, kuri vadinama individualistine. Tačiau nėra ko norėti, dabar aptarinėjame poetinio galvojimo ištakas, pirmuosius individualybės suvokimo susivokimo aktus, kai subjekto idealas yra tradicinis - įtampą reikia panaikinti. Kitas klausimas, ar Antanas Baranauskas apskritai kada nors ir kokiu mastu susilies su moderniosios literatūros kontekstu?

Aptariant retoriškumo dozę tiek šiame laiške, tiek dienoraštyje galima svarstyti, ar šie liūdesių ir skausmų - madingų sentimentalios literatūros temų - įvedimai (paskui juos paneigiant) nėra savo dvasinio išprusimo bei rafinuotumo demonstravimas, kai prisiimti madingi jausenos etalonai tampa išsimokslinimo, literatūrinio etiketo pažinimo ženklais. Nėra abejonės, kad atitrūkimas nuo namų, nutolimas nuo tradicinės gyvensenos galėjo tapti pirmuoju akstinu pradėti paviršutinišką ar gilesnę savo emocinių būsenų apskaitą, savo poelgių vertinimą turint tam tikrus atskaitos taškus. Savojo gyvenimo apmąstymų raiškai tenka ieškoti žodžių, ir tuomet į pagalbą ateina populiariausi tokio pobūdžio kalbėjimo būdai ir formos. Dvasinė branda - tai sudėtinga kelionė ieškant kaip apčiuopti ir originaliai išreikšti autentišką patyrimą, unikalias savo jausenas. Tad ir Antano Baranausko dienoraštį reikėtų skaityti kaip autentiškų patirčių ir literatūrinių kalbos štampų arba, kitaip sakant, retoriškumo suartėjimus ir nutolimus. Kai kaupiasi patirtis, didėja pasitikėjimas autentiškais išgyvenimais, įspūdžiais, literatūrinių kalbos štampų, retoriškumo sluoksnis plonėja, tuomet formuojasi individualus raiškos stilius.

A.Baranausko klėtelė 1926 m.

Religinė tradicija ir ankstyvieji Antano Baranausko tekstai

Dalia ČIOČYTĖ

Ankstyvoji Antano Baranausko kūryba imituoja tradicinę religinės laikysenos struktūrą. Atgaivinamos (ne kopijuojamos) religinės (pirmiausia maldos) *formulės*. Poetinis žvilgsnis sutelkiamas ties religinės formulės komponentais: antai "Laiško Tėvams" (*List do Rodziców*, 1851 m. lapkritis) kontekste individualizuojama populiari lenkiška metafora "serce piecze" ("... stroskane me serce jak na rożniu piecze"[1]); šioji sentimentali metafora įsidėmima vėlesniam lietuviškam kūriniui: "Kelionė Petaburkan" (Peterburgas, 1858-1859) ją vers ir varijuos su sodriu šiurpaus humoro atspalviu ("Neintveiksi, sūnau šiauros: mūsų širdys tvirtos, - / Seniai buvo išmėgintos, seniai keptos, virtos!"). Dėkojimo maldos formulę "Laiškas Tėvams" perkuria į konkrečią individo savimonės padėką Kūrėjui ("Lecz / .../ On Najwyższy Stwórca z Swej Opatrznej ręki / Obdarzył mię pamięcią i ostrym pojęciem"). Poeto savimonė tiksliai žymi dviejų kūrėjų - nesukurtojo (Dievo) ir sukurtojo (žmogaus) - valdų ribas: Bo tyś jest pisanym ręką moją własną/ Z własnej mojej myśli za Boskim natchnieniem"[2] ("Eilių seksternui", *Do seksternika wierszow*, 1853). Poetas kreipiasi į eilėraštį akcentuodamas savos kūrybos autonomiją (kartojama: "rašytas mano paties ranka", "mano paties mintimi") ir suvokdamas "dieviškojo įkvėpimo" malonę. (Tais pat metais parašytas "Paaiškinimas Kun. Liud|vikui/ But/ kevičiui/, Vain/uto/ Klebo/nui/, dėl priekaišto, kad pasisavinau svetimas eiles ir kad būdamas tokio menko išsimokslinimo negaliu pats gerų eilių rašyti"[3], sklidinas išmintingos ir diplomatiškos ramybės, negynybiškumo, retai būdingo jauniems poetams. Galbūt ramybės šaltinis - skaidri kuriančiojo kūrinio savimonė). Liturginę formulę su individualia patirtimi sieja eilėraštis "Liga" (*Choroba*, 1852): "Susirgau pačioj Pelenų dienoj"[4], - eilėraščio *aš* ligos motyvą rėmina liturginė Pelenų dienos prasmė. Antroji eilėraščio "Liūdnas ateities apmąstymas" (*Smutna rozwaga przyszłosci*, 1852 m. gruodis) dalis - tai graži originali malda, praturtinanti krikščionišką maldos tradiciją. Egzaltuoto liūdesio fone poetizuojama teologinė dorybė - *viltis*; ji yra teksto religinis kreipinys - Dievo metonimija. Sintaksiniai paralelizmai plėtoja Apvaizdos temą, teigia, jog Dievo meilės/rūpesčio/paguodos viltis - tai "tikroji" Dievo dovana. Poetas akcentuoja itin svarbų (nors neretai ignoruojamą) krikščionybės aspektą - *laimės* galimybę žemės gyvenime; argumentuoja Išminties knygų mintimi: "Laimingas žmogus, - sako Šventasis Raštas, - / Kuris sunkumuose tikisi pagalbos iš aukštybių - / Iš To, kurs savo dešine globia visą pasaulį / Ir rūpinasi viskuo, kas yra pasaulyje"[5].

Trys ankstyvosios A.Baranausko kūrybos tekstai plėtoja *apokalipsės* tematiką: "Nemuno potvynis Rumšiškėse 1851 m.", "Audra" (*Burza*, 1852) ir "Vainutas, arba Vainuto gaisras gegužės 14 dieną" (1853). Išmoningai varijuojamas biblinis reikšmės intensyvinimas: grėsmingas bausmės/katastrofos artėjimas derinamas su gailestingumo viltimi. Intensyvus ritmas, destrukcijos vaizdinių dažnis (baugindamas skaitytoją, autorius ritmiškai žeria naikinamojo veiksmo sinonimus), išgąsčio visuotinimo / individualizavimo dermė (derinamas visuotinis ir atskirų veikėjų - "Nemuno potvynio" Savickio ir Eičino, "Audros" žmogaus ", "Vainuto" motinos - išgąstis[6]) daro stichines nelaimes apokaliptiškai staigias ir veržlias. Audra kaip Dievo bausmė krinta iš aukštybių (saulės srities) į *bedugnę jūrą;* kūrinio žmogus "iš baimės apmiršta". Gaisras gretinamas su Sodomos / Gomoros bausme; imituojama biblinė poetika - kuriamas reikšmės intensyvinimo paraleleizmas: "Klaikios žmonių dejonės, gailios raudos / Ir graudus siūbuojančių varpų vaitojimas / Paskelbė tau, Vainute, neatšaukiamą nuosprendį, / Prarastos tavo laimės šiurpaus žlugimo, / Tavo sunaikinimo nuosprendį... Tavo žuvimo nuosprendį"[7]. Paralelizmo kulminacija - apokaliptinis teisingumo (bausmės už nuodėmę) triumfas, kuriame autoriaus balsas susilieja su antgamtinio Tei-

[1] *Baranauskas A. Raštai.- T. 1.- V., 1995.- P. 6 ("sopančią širdį lyg ant žarijų kepa", p. 406).*

[2] *Ten pat, p. 39.*

[3] *Žr. Ten pat, p. 429.*

[4] *Ten pat, p. 412.*

[5] *Ten pat, p. 416-417.*

[6] *Apokaliptiniams vaizdams Biblija vartoja ne tik bendrąjį, bet ir stambųjį planą, pvz.: "Tuomet du bus kartu lauke, ir vienas bus paimtas, kitas paliktas. Dvi mals vienomis girnomis, ir viena bus paimta, o kita palikta" (Mt 24, 40-41).*

[7] *Ten pat, p. 425.*

sėjo balsu: "Drebėk!.. prieš savo žlugimą... Drebėk... prieš savo žūtį..." Liepsnose žūva ir bažnyčia, "Aukščiausiojo Viešpaties būstas" (pgl. dienoraščio įrašą: "Ak, jau visa liepsnoja! Viso miestelio liepsnų apimti kryžiai, rodos, grūmoja miesteliui už jo nuodėmes. Viešpats Dievas jį baudžia tokia didele bausme, kad net atima savo buveinę, kaip vienintelę jo prieglobą"[8]), - aktualizuojama biblinė idėja, jog Dievas gyvena ne žmonių pastatytose šventovėse. Poeto vaizduotė susmulkina apokaliptinį *mūšio* motyvą: liepsna "puola miestą", ant stogo "iškelia savo vėliavą". Priešinga reikšmės intensyvinimo kryptis susijusi su atgaila ir malda. Potvynio metu giedamos liturginės valandos - "adynos"; vanduo dar neslūgsta; malda intensyvinama: "Tada jau visi kaip vienas sustojo / Ir ėmė šauktis Viešpaties Dievo", - ir išklausoma ("Viešpats Dievas išklausė jų maldų"). Ir audros fone malda/atgaila intensyvinama (sentimentalistiškai): "... žmogus / Parpuolęs ant kelių, / Nuolankiai dūsaudamas, / Maldauja dangaus Viešpatį, /.../ jo akyse sužiba / Pamaldumo ašaros, / O širdį suspaudžia atgaila...". Atsiliepdamas į maldas, Dievas "visą Nemuną supurtė" ir sutramdė audrą jūroje; plėtojami bibliniai galvosenai itin svarbūs vandens valdymo motyvai: Biblijoje *mirties vanduo*, *jūra* - demoniškoji erdvė; žmonija yra metaforiškai praryta jūrų pabaisos leviatano, ir šia prasme žmonija yra po vandeniu (todėl apaštalai - žmonių žvejai); Dievas geba įsakinėti vandeniui (Nojaus tvano malšinimas, Raudonosios jūros perėjimas, Genezareto ežero bangų tramdymas). Gaisro vaizdas gailestingumo viltį nužymi tik punktyriškai (Sodomos/Gomoros motyvui priešinamas "Aukščiausiojo Sosto didysis lobynas, / Naujojo Įstatymo skrynia", - nuodėmei priešinama išmintis - *lobis*), - kurdamas gaisrą, autorius (pre) romantiškai gėrisi pačiu stichijos reginiu.

Imituojamos krikščioniškojo suvokimo struktūros, ryškėja krikščioniška *analoginė* mąstysena. Analoginė mąstysena - tradicinis krikščioniškas būdas kalbėti ir mąstyti apie Dievą ir jo santykį su pasauliu bei žmogumi. Dievas pažįstamas ne savo esme, o santykyje su tuo , kas jau žinoma. Analoginis būties suvokimas teigia esant ryšį tarp baigtinių ir amžinų dalykų (priešingai nei pozityvizmas), tačiau jo nelaiko būtinu (priešingai nei dialektika); daro prielaidą, kad reiškiniai ir išsaugo savo konkrečią esmę, ir yra amžinų dalykų

[8] *Baranauskas A.Raštai / Parengė R.Mikšytė. - T. 2.- V., 1970.- P. 29.*

Peterburgo Dvasinė akademija 1862 m. A.Baranauskas sėdi pirmoje eilėje greta rektoriaus A.Beresnevičiaus

Kauno vyskupijos kapitula apie 1875 m. A.Baranauskas sėdi greta vyskupo M.Valančiaus

analogijos; kad tarp Kūrėjo ir kūrinių esama panašumų ("Jo neregimosios ypatybės - jo amžinoji galybė ir dievystė - nuo pat pasaulio sukūrimo aiškiai suvokiamos protu iš jo kūrinių", *Rom 1, 20*) ir skirtumų, nepanašumų (pastarieji sudaro meno autonomijos erdvę: meno kūrinys pirmiausia ne *nurodo* antgamtę, o *yra* tai, kas jis pats yra). Analoginio mąstymo šaltinis - erdvėlaikio transcendavimo pastanga, antgamtės ilgesys. Antanas Baranauskas amžinybės ilgesį įvardija kaip atskirą autobiografijos aspektą: "Ilgesys. /.../ Trokštu jau ne laikinos garbės, bet po mirties arba dangaus tėvynėje. O tas graudinantis ilgesys labiausiai apima ypač maloniais vakarais, tykiomis naktimis ir vasaros rytais prieš saulėtekį, man primena gamtą, Dievą, tikėjimą, meilę, viltį, amžinybę, atpildą ir bausmę"[9] (1853 05 10). Žemės gyvenimo trapumą dienoraščiuose nurodo bibliniai *dulkių, tekančio* vandens įvaizdžiai: "Giliausia esmė ir kažkoki nesuprantami jausmai mane traukia kaip koks gaisras, pasaulis rodosi laimės šventovė, o iš tikrųjų, atmentus bet kokią Visagalio Dievo įtaką ir Sutvėrėjo slėpingą įsivaizdavimą, tiktai dulkių sauja" (svarbi sandūra: biblinis žinojimas susiduria su kūrėjo talento spontaniškumu, - 1853 05 04); "...Gaila praėjusio laiko, kurio srovė, kaip upelyje tekantis vanduo, negrįžta, bet išnyksta praeities gelmėse" (1854 01 09)[10]. "Sveikinimas J/o/ M/alonybei/ Ponui garbės patarėjui Aleksui Višnevskiui Naujųjų 1853 metų proga" poetizuoja erdvėlaikio peržengimą ("...gdy tej doczesności / Przejdziesz granice..."[11]), nekrologas "Š/vento / a/tminimo / Antanui Dobilui (1855) mirtį įvardija *sutraukytų grandinių* metafora ir vadina "palaiminga akimirka", atveriančia antgamtinio teisingumo viziją[12].

A.Baranausko tekstų analogijose dalyvauja gamta, metų laikai. Dienoraštis gamtos vaizdu nurodo sielos būseną: "Žydra šviesi dangaus mėlynė buvo apsiniaukusi, retai šypsojosi saulė danguje, o dažniausiai lietus pila. Lygiai taip pat užtemdė nedorų nuodėmių debesys mano sąžinę. Retai joje blyksteri šviesūs Šventos Dvasios spinduliai. Dieve! padėk man, gelbėk ma-

[9] *Baranauskas A.Raštai / Parengė R.Mikšytė. - T. 2.- V., 1970.- P. 28.*

[10] *Ten pat, p. 26, 52.*

[11] *Baranauskas A. Raštai.- T. 1.- V., 1995.- P.29.*

[12] *Ten pat, p. 418-419.*

ne, Dieve! Tegu tavo dešinė uždengs mano sąžinės ydų šlykštumą" (1853 07 31). *Debesų uždanga* tekste įgyja dvi priešingas konotacijas: sąžinę dengiantys "nuodėmių debesys" ir nuodėmes dengianti "/Dievo / dešinė". "Pavasario" (*Wiosna*, 1852 m. vasaris) idilę autoriaus analogija sieja su tikėjimo atgimimu ir bibline *sėja*[13] (žr. *Mt 13, 3-9, 18-23; Mk 4, 3-9; Lk 8, 5-8*), "Vasaros" (*Lato,* 1852 m. balandis) - su gėrėjimusi "Aukščiausiojo Kūrėjo reginiais"[14]. Panaši analogija - dienoraštyje: "Širdies gilumoje šaukia balsas jautrus: 'Kas pasitiki Dievu, niekados nežus!' Tai mane guodžia ir džiugina, tai ir su gyvenimu mane sieja. Ir vasaros grožybes jau matau, jaučiu, Kūrėjui už vidaus balsą dėkoju" (1853 05 30). Gamta nėra vien tik nuoroda: vilties meditacija autoriaus žvilgsniui atveria gilesnius vasaros grožio klodus ("jau matau"). Pavasarį parašytas eilėraštis "Ruduo" (*Jesień,* 1852 m. gegužės 30 d.) kuria nykimo nuotaiką ir ją transformuoja į originalią maldos variaciją: kreipinys "O liūdnas rudenie"[15] derinamas su tradicine religinės maldos intencija (prašoma vidinės būsenos skaidrėjimo, blogio nykimo sieloje). Naikinantis dieviškus paveikslus ("reginius", žr. "Vasara") ruduo yra negatyvi Dievo analogija, Dievo priedanga, tarsi grąžinanti į biblinės Nojaus religijos laikus, kai Dievas žmogui tebuvo prieinamas per gamtos reiškinius. Žiema dienoraštyje (1853 11 30) kuriama kaip visuotinio liūdesio nuotaika (net ir vasarai metanti liūdesio šešėlį), sklidina mirties ženklų: "Paskutinis rudens mėnuo, niūrus lapkritis, praėjo. Iš dangaus žemėn krinta sniegas. Vasara ir toks pat liūdnas ruduo jau seniai prabėgo. O dabar rūsti žiema kloja sniego dulkes. Sustingo visa pasaulyje: žemę sukaustė gruodas, vandens bangas kieti ledo luitai. Negyva tyla, kapų miegas jau dengia gamtą. Tiktai nakties pelėdos ūkauja ir girioje vilkas kaukia". Iš transcendencijos ilgesio kyla ir viltinga mirtis kaip erdvėlaikio įveikos traktuotė; užmenama biblinė *mirties - bangų kelionės finalo* alegorija (jūra Biblijoje - dvasinių žemės gyvenimo pavojų archetipas, (*žr. Jon 2, 4-7* ir kt.): "Galingasai Kūrėjau, kreipk į krantą mano valtį ir saldink mano rūpesčius tuo liūdnu nakties metu"[16].

Analoginei A.Baranausko tekstų galvosenai svarbi ir *vaikystės* traktuotė. Aktualizuojamas biblinis *rojaus* archetipas: vaikystė - tai gyvenimas uždaroje maldingų nusiteikimų erdvėje ("Szczera Bojaźń Boska i mysli niewinne / Mojem secem władały, /.../ żyjąc w ukryciu..."[17], - "Sveikinimo žodis tėvams ir giminėms, parvažiavus atostogų 1852 metų birželio 19 dieną"), tarp gėlių ("Visur mačiau gėles, nes pats buvau gėlė"[18], - "Naktis paliekant gimtinę", *Noc poprzedzająca rozląkę z rodziną,* 1853 m. gegužė - rugpjūtis). Panaši *namų* traktuotė: barokiškai (pgl. arkadinę M.K.Sarbievijaus, D.Naborovskio, Z.Morštyno poeziją) imituojama antikinė kaimo gyvenimo idilė, - ją "krikštijant", suteikiant krikščionišką sielos palaimos prasmę; ryškinamas vertikalusis gelmės ir aukščio matmuo: "Nuošalus kaimo gyvenimas gamtos prieglobstyje, / Kur gilūs slėniai ir milžiniški kalnai..."[19]. Dienoraštis vienu sakiniu sukuria trapios idilės vaizdą: "Pavakarieniavę, pasikalbėję religiniais filosofiniais klausimais, apmąstę trumpą džiaugsmą ir netolimą išsiskyrimą, o taip pat prastus grūdų duoklės reikalus, einame ilsėtis"[20]. Primityvistinė rojaus vizija: neskubrus artimųjų kalbėjimasis prie stalo apie tai, kas esminga; buitis ("grūdų duoklė") pakylėjama iki sakralumo plotmės, - *visa* žmogaus būtis priklauso Dievo karalystei. Reziumuojant kelias Koheleto knygos idėjas ("trumpas džiaugsmas"), užmenama *rojaus praradimo* grėsmė. Vaikystės / namų erdvės užribiai - tai "pasikeitęs pasaulis": gėlės virtusios "spygliais, aštriais dygliais"[21]. Subjekto būsenos metamorfozėje (palaima virsta kančia) matyti elipsė: nuodėmę seka rojaus praradimas. Tradicinę nuodėmės - kančios sąsają tiesiogiai įvardija ir gretina su asmeniška patirtimi dienoraščio "Taisyklės": "Kadangi šiandien žvilgterėjau pats į save ir savo vidaus sielos būvį palyginau su anuo metu, kai dar buvau tėvų namuose, matau, kad smarkiai klydau ir labai esu nutolęs nuo man nurodyto kelio. Ir todėl Viešpats Dievas primindamas įsako dažnai ir nekaltai kentėti"[22] (1853 01 28). Imituojama biblinė kentėjimo samprata: kentėjimas - ne Dievo bausmė, o pastanga priminti teisingą kelią (*kelias* Biblijoje ženklina gyvenimo būdą, dorinį elgesį; plg.: "Jis /... veda teisumo takais", - *Ps 23, 3*; "Teisus ir geras yra Viešpats, / todėl jis moko klystančius

---

[13] *Ten pat, p. 17.*

[14] *Ten pat, p. 22 ("Różne widoki na całym świecie / Najwyższy Stwórca sprawuje w lecie").*

[15] *Ten pat, p. 415.*

[16] *Baranauskas A.Raštai / Parengė R.Mikšytė. - T. 2.- V., 1970.- P. 47-48.*

[17] *Baranauskas A. Raštai.- T. 1.- V., 1995.- P.25.*

[18] *Ten pat, p. 427.*

[19] *Žr. Ten pat, p. 428.*

[20] *Baranauskas A.Raštai / Parengė R.Mikšytė. - T. 2.- V., 1970.- P. 74.*

[21] *Ten pat, p. 427-428.*

[22] *Baranauskas A.Raštai / Parengė R.Mikšytė. - T. 2.- V., 1970.- P. 7.*

kelio", - *Ps 25, 8*). Išpažinties malda A.Baranauskas kreipiasi į Dievą kaip į *Siono* valdovą (aktualizuoja tipologinę Siono, šventyklos kalno Jeruzalėje, prasmę: plg.: *Žyd. 12,22*: "Jūs esate prisiartinę prie gyvojo miesto, dangaus Jeruzalės"; *Apr 14,1*: "Štai Avinėlis, bestovys ant Siono kalno"), dėkodamas už kelio atradimo galimybę: "Aukštojo Siono Sutvėrėjau, tu, kuris man, nusidėjėliui, leidai vėl prisiartinti prie visagalybės sosto, nuo kurio tolau nusikaltimų gruodo nusėtu, klaidžiu keliu, kito pasaulio suviliotas. Bet pasigailėjęs, tu pasukai mane tikru keliu ir pas mane atėjai Duonos pavidalu ir, maloningai globodamas, padedi man kiekvienoje bėdoje"[23] (1853 02 02). Atsisveikinimas su Rumšiškėmis išvykstant į Rūmus 1853 m. vasario 19 d." (Anykščiai, 1853 m. kovo 21 d.) biblinę teisingų ir demoniškų kelių priešpriešą apipina vaizdiniais: "Ten, kur nusikaltimui keliai plačiai išgrįsti, / Doros takeliai yra siauri, ankšti ir užverti, / Užžėlę krūmais, piktžolėmis..."[24] (pgl. *Mt 7, 13-14*: "...platus kelias į pražūtį, ir daug juo einančių. Kokie ankšti vartai ir koks siauras kelias į gyvenimą!"; *Ps 1, 1*: "nusidėjėlių kelias"; *Jer 21, 8*: "Duodu jums pasirinkti arba gyvenimo kelią, arba mirties kelią")[25].

Viktor Šklovskij yra įvardijęs automatinio suvokimo, dulkino žvilgsnio pavojų ir laikęs deformaciją (susvetinimo veiklą) naudinga ir meninei kūrybai, ir kritikai. Galbūt dabartinė religinės tradicijos trūkio būsena yra savotiška žvilgsnio "deformacija", įgalinanti aiškiau matyti tradicinių religinės / kultūrinės galvosenos struktūrų didaktiką, brandinusią jaunojo poeto suvokimą, ir stebėtis sąveikos tarp religinės tradicijos ir ankstyvųjų A.Baranausko tekstų gyvybe.

---

[23] *Ten pat, p. 12.*

[24] *Baranauskas A. Raštai.- T. 1.- V., 1995.- P. 422.*

[25] *Santykis su kelio pradžia (namais - vaikyste - rojumi) A.Baranausko kūryboje vėliau kinta. Vidinio dialogo principu grįstoje poemoje "Pasikalbėjimas giesminyko su Lietuva" (1859) į priekį iškeliamas* amžinai užvertų rojaus vartų *motyvas. Negalimybę, neatšaukiamumą vardija puiki tautosakos stilizacija: raudos ir užkalbėjimo žanrų sintezė, paralelizmų* crescendo *maksimaliai intensyvina negalimybės patirtį "(Kadai grįžo upė, marios' nutekėjus? / Kada grįžo šmaikščion rykštėn suretėjęs kelmas? / Kadai senas paukštis sugrįžo kiaušinin? / Kadai ugnis atsikūrė iš peleno dulkių? / Kadai grūdan grįžo išplaukėjus varpa? / Kadai grįžo rytų šonan saulė nenusėdus?!!).*

Kauno vyskupijos kapitula apie 1897 m. Kairėje sėdi A.Baranauskas.

A.Baranauskas ir K.Praniauskaitė: poetinis brolio ir sesers dialogas

Aida AŽUBALYTĖ

A.Baranausko ir K.Praniauskaitės ryšį judviejų gyvenimuose galime laikyti išskirtiniu. Išlikę bendrystės dokumentai - Baranausko dienoraščiai, eilės, rašytos vienas kitam, ir žinoma, poetiniai kūriniai, liudija ne tik kūrybingą dviejų XIX a. vidurio žmonių draugystę, bet ir kultūrinę terpę, skatinusią vienokią ar kitokią tarpusavio santykių raišką. Eilės, dedikuotos vienas kitam, neretai vadinamos tiesiog eiliavimais, yra savotiški viešieji laiškai eilėmis - pokalbiai su kitu ir savimi kitų žmonių atvirumoje. Tai atvirojo asmeninių ryšių pobūdžio pavyzdys - jausmai formuoja ne intymų dviejų apsibrėžimą, bet linkę transformuotis ir skleistis viešojoje erdvėje. Panašus dalykas, tiesa, laibai apibendrintu požiūriu, atpažįstamas ir Maironio poezijoje, tereikia "Iš Danutės akių" perskaityti kaip "Taip niekas tavęs nemylės" įžangą ar poetinę laboratoriją.

A.Baranausko ir K.Praniauskaitės atveju pirmiausia pastebime literatūrinę (kultūrinę) bičiulystę. Vienas kitame atpažinę poetą, jie klausėsi ir savo poetinio balso. Ne tik skambančio, kiek dar glūdinčio ir slepiančio ištarmės galią (tai ypač pasakytina apie A.Baranauską). Jų konkretusis poetinis dialogas - eilės vienas kitam - yra daugiau preliudija į pilnakrauję ir pilnabalsę poeziją arba lieka šiosios paraštėse. Poetinio balso paieškos ir jų bendravimas - bent jau rašte - buvo lenkų kalba, taip pat ir lenkiškosios kultūros įtakoje, nors susitiko du Lietuvos žemės vaikai - žemaitė tlešiškė Karolina Praniauskaitė ir aukštaitis anykštėnas Antanas Baranauskas. Sodriausiai suskambęs K.Praniauskaitės žodis buvo J.I.Kraševskio "Vytuolio raudoje" įpinto pasakojimo apie Eglę žalčių karalienę tarminis vertimas - 1856 metais, tais metais, kai ji pati išlydėjo, o gal net pakreipė A.Baranauską į Varnių kunigų seminariją. Po poros metų poetės, anot Kraševskio, "Žemaičių gegutės", brolio Otono rūpesčiu pasirodė lenkiškos dainelės "Piosneczki". A.Baranauskas kuria "Dainu dainelę", "Kelionę Petaburkan", "Anykščių šilelį". 1859-ieji - K.Praniauskaitės ankstyvoji mirtis, poetei sulaukus 31-erių metų, ir po kulminacijos pamažu tylantis A.Baranausko poetinis žodis. Jis vėl atgyja paskutiniaisiais gyvenimo metais. A.Baranausko gana trumpo laikotarpio (1853-1856 metų) dienoraštyje taip pat galime pastebėti stiprių sukrėtimų ir apmirimų kaitą.

Šioje bičiulystėje aktyvusis pradas, rodos, tenka poetei. Ji pirmoji pasiunčia Baranauskui savo kūrinį, nuosekliai ir tvirtai laikosi religinės-etinės ir estetinės programos, kreipiančios poetą (iki judviejų susitikimo daugiau eiliuotoją) į savipratą ir naują poetinę raišką. Ji naujai pažinčiai suteikia ir konkrečią apibrėžtį, pirmu atsiųstuoju eilėraščiu "Do Młodego Poety" ("Jaunajam Poetui") kreipdamasi: "Bracie w Christusie chociaż mi nie znany" ("Broli Kristuje, nors tavęs ir nepažįstu"). Karolinos kreipinys buvo išgirstas, juolab, kaip A.Baranauskas savo dienorašty fiksuoja, kad suskambo "tuščiose Sielos erdvėse", tai yra ten, kur vis įsivyraudavo nuobodulys, beprasmybė, neviltis, sąlygojami monotoniškos, nors neretai ir ir konfliktiškos, raštininko buities. Skurdi aplinka atitinka ir jaunojo Baranausko eiles - daugiausia progines dedikacijas ar gamtos vaizdelius, paženklintus kančios ir liūdesio. Rodos, tik su Anykščiuose pasilikusia prigimtąją šeima palaikomas jautrus ir gyvas ryšys. Su namiškiais miela susitikti, kalbėtis, melstis; ilgu nesimatant: "dar vaikystės metais kilnios mintys man žadindavo svajones ir keldavo *ilgesį, kuris, atitrūkus nuo tėviškės, kaskart labiau auga.* Jis kyla ir dėl /.../ širdies prieraišumo prie šeimos (kursyvas - A.A.)".[1]

Karolinos seseriškas kreipimasis pirmiausia ir sudera su Baranausko šeimyniško bendrumo, patirto gyvastingajame gyvenimo periode, atmintimi, numanu, jog ir trūkstamo jaukumo ir saugumo poreikiu: /.../ o mielas žodis "Broli", *suskambėjęs pirmą kartą išvažiavus nuo tėvų,* šalia tokių rimtų ir kažkokiu šventumu ir paprastumu dvelkiančių minčių, plačiai išsiskleidė /.../ (kursyvas - A.A.)"[2]. Žodžiai "pirmą kartą..." yra nuoroda į patirties išskirtinumą - atlieptą artimo, bet jau atrandamo, o ne gamtiškai susaistyto žmogaus ilgesį. Karolina Praniauskaitė sutelkia įvairius Antano Baranausko poreikius, joje vienoje jis dabar galėjo pamatyti tai, kas buvo svarbu kituose žmonėse. Karolina, kaip pirmosios Antano šeimos dalis ir tąsa, regis, užgavo ir religinius jo jausmus. Tai suteikė naujų impulsų religiniams ieškojimams ir praktikai. Panašu, jog ji A.Baranauskui buvo ne tik gyvos dvasios darbas ar spontaniškas sielos proveržis, artimas estezei; savidisciplinos priemonė, bet ir tradicijos tesėjimas - ryšio su šeima palaikymo būdas. "/.../ Kai atsisveikinau su šeima ir ryžtingai buvau priverstas pakeisti gyvenimo būdą ir apleisti visas maldos pratybas, kurių beveik nuo vaikystės rūpestingai laikiausi, visi likimo ratai ir įvykiai ligi šiol mane malė; reikėjo,

[1] *Baranauskas A. Dienoraštis. V.:Baltos lankos, 1996, p. 29.*

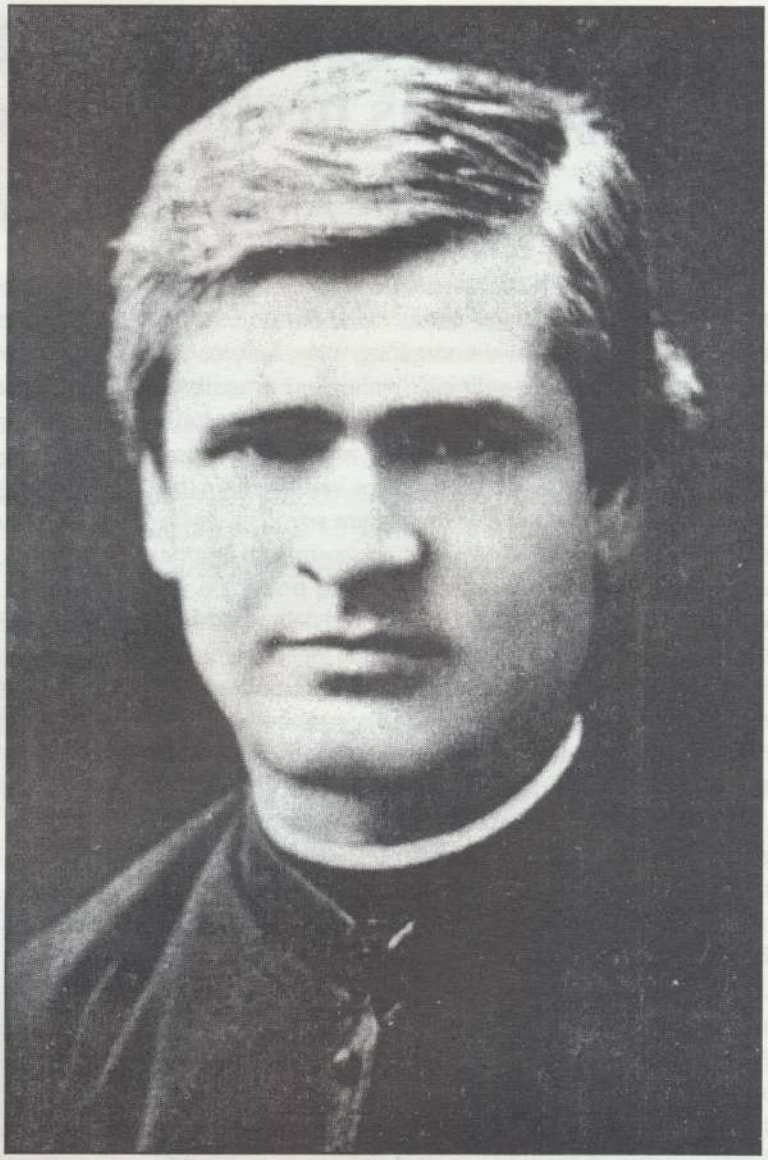
[2] *Ten pat, p. 92.*

kad kažkas stiprus pažadintų mane pirmykščiam gyvenimui /.../"[3] - pasakojama puslapiuose, skirtuose pažinčiai su K.Praniauskaite. Pirmoji A.Baranausko lietuviškos savimonės deklaracija taip pat yra šeimyniškai religinio pobūdžio: reikia melstis ir žemaitiškai, ne tik lenkiškai, kad atmintum, jog esi lietuvis ir tėvai meldžiasi šia kalba.[4]

A.Baranausko naujaja šeima tampa Praniauskai. Juk ir Baranauskas pirmiausia susipažįsta su Tekle Praniauskaite-Borisevičiene ir jos vyru 1855 metų gegužės 15-ąją, šv. Dvasios atsiuntimo šventės dieną. Kitą dieną jis gauna tik vakar parašytą Karolinos Praniauskaitės "Šventos Dvasios atsiuntimą" - pakilias religines eiles apie atnaujintą Kristaus ir tikinčiųjų širdžių sąjungą. Praėjus maždaug pusmečiui nuo pažinties, A.Baranauskas Praniauskams paskira "Akrostichą" - Dusznej rodzinie (Dvasios giminei). Varnių kunigų seminarijoje parašomas kitas akrostichas - Antoni Klemensowi Bratu Miłość w Bogu i dla Boga (Antanas Klemensui broliui. Meilė Dievuje ir Dievui). Dvasinės šeimos arba brolio ir sesers idėją papildo ir brolystė. Jai kaip ir seserystei daug dėmesio skiriama ir K.Praniauskaitė poezijoje.

Karolina Praniauskaitė kaip moteris, tikinčioji ir poetė suvokia save kaip seserį. Tai kyla ir iš konkrečios šeimyninės patirties, nors daugiausia nulemia religinis apsisprendimas: seseriai Teklei, broliui Otonui (kunigui) skiriamuose eilėraščiuose vyrauja religinių jausmų išraiška. Prigimtasis brolis, sesuo - jos bendrakeleiviai. Vyriausias brolis - priešingybė Otonui: jis draudęs, nors galbūt ir nerimaudamas dėl jos išskirtinio jautrumo - sveikatos, kurti, rašyti. K.Praniauskaitės poezijoje retsykiais sušmėžuoja Kaino šešėlis ar kančią sukelianti broliška ranka, tačiau niekuomet nesuabejojama savo poetiniu adresatu - broliška (krikščioniška) žmonių bendruomene. Eilėraštis - epigrafas "Mintis apie žmones" ("Mysł o ludziach") iš antrosios K.Praniauskaitės "Dainelių" dalies (pirmoje dalyje buvo "Mintis apie Dievą" - "Mysli o Bogu"):

Czegoż się me serce boli?
Wszak to ludzie - bracia moi,
Choć ich kocham - czuję trwogę,
I zaufać im nie mogę.

Antanas Baranauskas, baigiant Dvasinę akademiją, 1862 m.

Ko gi skauda man širdį?
Juk tai žmonės - broliai mano,
Nors ir myliu - jaučiu baimę,
Negaliu jais pasikliauti.[5]

K.Praniauskaitės dainų, arba giesmių aukščiausias lėmėjas - Dievas - liepia piligrimei (dar viena poetės identifikacija) užjausti brolius ir jiems giedoti. Šis imperatyvas kartojamas visiems poetams, su kuriais K.Praniauskaitė palaikė literatūrinius ryšius - A.Baranauskui, E.Rionei, V.Sirokomlei. Šalia formuojama ir romantinė programa - gimtosios žemės kalbos, istorinės atminties žadinimo būtinybė. Lenkų kalba rašomose eilėse konkre-

[3] *Ten pat, p. 81.*
[4] *Ten pat, p. 13.*
[5] *Piosneczki Karoliny Proniewskiej, Wilno, 1858, p. 35. Vertimai iš šios knygos - A.A. Kiti - patikslinti filologiniai R.Mikšytės vertimai.*

čiai lietuvių kalbos ir istorijos išskyrimas atskleistų gana prieštaringą lietuvių kultūros situaciją ir pačios poetės laikyseną. Šio disonanso K.Praniauskaitė išvengia pabrėždama ne lietuvių, o gimtosios žemės ir kalbos motyvą: "ziemia rodzinna" (gimtoji žemė), "ojczysty dźwięk" (gimtieji garsai). Taip patvirtinama priklausomybė dviems kultūroms: įsiklausymas į lenkiškuosius literatūrinius procesus, jų transliavimas lietuviškajai pusei (A.Baranauskui) ir tiesioginis atsakas į juos - "Žalčio motės" vertimas (A.Baranauskas savo "Anykščių šilelyje" įterpia šios sakmės motyvą). K.Praniauskaitės giesmių įkvėpimas kyla ir iš bendrumo dvasios, wspolczucie - lietuviškai išverčiamo tik kaip užuojauta, žodžio, naikinančio potyrio dvipusiškumą (wspol-). Iš atsakymo E.Rionei:

Wzbijaj się w niebo bratni duchu młody!
Pieśnią miłości, pokoju, swobody,
Zdobiąc pamiątki naszej ziemi drogiej,
Bądź przewodnikiem mej pieśni ubogiej.

Kilk į aukštybes, jaunoji broliška dvasia!
Meilės, taikos, laisvės giesme,
Šlovindama mūsų brangios žemės atminimą,
Būk mano skurdžios giesmės vadovu.[6]

Tačiau kai eilės skiriamos ne vienam plunksnos broliui, o savotiškai poetų brolijai ("Do Wieszczów naszych", "Mūsų poetams"), tarp jų ir poetės moters nubrėžiama aiški skiriamoji riba. Ši skirtybė išryškinama jau skirtinga moraline nuostata ir elgesiu krikščioniškoje bendruomenėje - K.Praniauskaitei poetai priklauso pirmiausia jai. Broliai ant savo pečių kraunasi naštą ir tai jiems atveria dangiškus vartus. Seserys nuolankiai klumpa prieš kryžių ir meldžiasi - tyliai, ašaringai. O brolių giesmė trykšta kaip šaltinis. Šis skirtumas sustiprinamas, kuomet vietoj sesers įvardinama tiesiog moteris ir nurodomos jos ribotos galimybės: "nieścignąć wieszcza lotem kobiecie" ...("Nepavyti moteriai dainiaus"...); "Lecz dla kobiety w Niebie, na ziemi, / Jeden skrab serca - miłość jedyna, / Jeden cel pieśni - Bog-i rodzina. ("Bet moteriai tiek Danguj, tiek žemėj, / Vienas širdies turtas - vienintelė meilė, / Vienas giesmės tikslas - Dievas ir šeima.")[7]. Poetės kaip moters statusas verčia atsijoti ir poetinius įvaizdžius: ji skaito ne iš žvaigždžių, o iš gėlių. Būtent pastarasis vaizdinys K.Praniauskaitės poezijoje itin dažnas. Tačiau įdomu, jog į lenkų poetę Jadvygą Luščevską, pasirašinėjusią Deotymos slapyvardžiu, K.Praniauskaitė kreipiasi kaip į "Dangaus žvaigždę" ir seserį, prieš kurią ir Dievą jaučiasi nieku. Abi poetes taip pat siejo literatūrinis susirašinėjimas. Kaip matyti, savęs menkinimas bei kito aukštinimas bei dvasinės giminystės mezgimas kyla ir iš krikščioniškos moralės, ir iš literatūrinių patirčių - dedikacinės poezijos specifikos. O tai, jog K.Praniauskaitės lyrinė subjektė jaučiasi vienos dvasios su broliais poetais, bet, kita vertus, kaip moteris, tegali tik paskui juos sekti, turi matyt, ir biblinę motyvaciją: leva buvo Adomo, pirmojo žmogaus, draugė (pagal eilėr. "Siostryz z Nieba", "Seserys iš Dangaus").

Kita pavyzdinė vyro ir moters pora K.Praniauskaitės eilėse yra brolio, krikščionių pripažinto šventuoju, ir jo dvynės, taip pat vienuolės, sąjunga. Tai šv. Benediktas ir sesuo Scholastika Nursiečiai, kurie IV a. Italijoje, netoliese vienas nuo kito buvo įkūrę vyrų ir moterų vienuolynus. Skirdama himną šentajam, "brolių krikščioniškajam Tėvui", "dorovės ir broliškos meilės globėjui", K.Praniauskaitė išplėtoja brolio ir sesers dvasinės giminystės motyvą:

Równa mu w cnocie į miłości Boga,
Bliznięcem czuciem tak mu była droga,
Gdy śmiersć doknęła serca nierozdzielne.
Bóg złączyl w niebie dusze nieśmiertelne.

Lygi jam dora ir Dievo meile,
Dvyniška pajauta tokia jam brangi,
Kai mirtis palietė neatskiriamas jų širdis,
Dievas sujungė jų širdis nemirtingas.[8]

Tik Dievo akivaizdoje vyras ir moteris ar brolis ir sesuo savo dvasia yra visiškai lygūs. A.Baranauskui skirtame eilėraštyje ("Do H.B."), nors ir įvardijamas vienijantis ryšys per mintį, jausmą, ir įkvėpimą, tačiau lygybė ir sąjunga įsivaizduojama tik po mirties atmainymo: kuomet puikus žiedas ir menka žolė virstų šlamučiais (lenkiškai niesmertelnik).

Nors K.Praniauskaitė kaip moters giesmės tikslą nurodo Dievą ir šeimą, tačiau ji žemiškos šeimos pagal įprastinį modelį (vyras ir žmona, arba tėvai ir jų vaikai) nei gyvenime, nei poezijoje nesukūrė. Dar vaikystėje patirta našlaitystė - tėvas mirė, kuomet Karolinai buvo tik ketveri - vėliau poezijoje išplėtota ir kaip našlystė, ir kaip egzistencinė vienatvė. Todėl taip įtakingai ją galėjo veikti katalikiškoji tradicija, siūlanti dvasinės giminystės modelį. Erotinė problematika taip pat įrašoma į religinių reikšmių lauką. Eilėraščių subjektė identifikuojasi su moterimis (merginomis ar motinomis), kenčiančiomis dėl meilės ar netekties, tačiau netiesiogiai - jas ragina joje atpažinti seserį ir tuomet drauge kreipti mintis ir jausmus į dangų. Į moterų skaudulius nesigilinama, svarbiausia yra pastebėti, suprasti, užjausti. To tikimasi ir iš kitų. Solidarumas atperka nuoskaudas, sunkius prisiminimus. Be to, ašaros ir atodūsiai kreipiami ir pozityvia linkme - į kitų žadinimą, drąsinimą ir skatinimą. A.Baranauskas pirmosiose K.Praniauskaitei parašytose ei-

[6] *Ant upės krašto blindelė auga, V.: Vaga, 1987, p. 74-75.*
[7] *Piosneczki K.P., p. 200.*
[8] *Ten pat, p. 64.*

lėse dusyk kartodamas tuos pačius žodžius ne tik sustiprina jų emocinį krūvį, bet ir išryškina atoveiksmį į poetės kreipimąsi į jį kaip į poetą ir brolį Kristuje. Gali būti, jog K.Praniauskaitė savo atsakyme dar sykį pakartoja programinę nuostatą - save užmiršti dėl kitų:

"Do Panny Karoliny Proniewskiej"

Jakimże słowa Twoje tchną zapałem,
/.../
Błogo, tak błogo! gdy je usłyszałem,
Ze radbym *słuchał i słuchał* Twe pienie...
/.../
Lecz serce nagli *pisać - pisać* muszę...

"Panelei Karolinai Praniauskaitei"

Kokiu įkarščiu dvelkia Tavo žodžiai,
/.../
Miela, kaip miela! Kai tik išgirdau,
Rodos, *klausyčiau ir klausyčiau* Tavo dainos...
/.../
Tik širdžiai vis *norisi rašyti - rašyti turiu.*[9]
(kursyvas - A.A.)

"Do młodego poety"

Tyś mię zrozumiał, o jakże mi błogo,
Jak miło śpievać, kiedy jest dla kogo,
Tak serce pragnie, i tak zycę tobie
Spiewać dla braci, zapomnieć o sobie.

"Jaunajam poetui"

Tu mane supratai, o kaip man gera,
Kaip miela dainuoti, kai yra kam,
Taip širdis trokšta ir taip linkiu tau
Dainuoti broliams, užmiršti save.[10]

Pirmajame A.Baranausko atsakyme į neišlikusį K.Praniauskaitė eilėraštį nukreiptumo į kitus (brolius) dar nėra. Ką tik nubudintas poetas susirūpinęs savo ateitimi (pašaukimu) ir ta, kuri taip netikėtai į jį kreipėsi. Paskutinėmis eilutėmis prašoma Dievo nepaniekinti maldų už žmones, kurie teikia šviečiamųjų knygų, tai yra tuos, nuo kurių per Jo malonę priklauso būsimasis poeto likimas. Dienoraštyje ir eilėse A.Baranauskas savo gyvenimą iki susitikimo su "Maloningaja Panele Karolina Praniauskaite" įvardina kaip sustingimą, stagnaciją, snaudulį, kietą miegą ar letargą. Šitoks būvis eilėse neretai nusakomas barokinę pasaulėjautą atitinkančia kalba: "Ze świat bolesnym dla mnie był grobiem, / A jam w tym grobie istny trup żywy, / Trup potępienca, groźny, straszlywy." ("Siostrze w Bogu"), "Kad pasaulis man buvo grabas, / O aš tame grabe tikras gyvas lavonas, / Baisus, siaubingas pasmerktojo lavonas." ("Seseriai Dievuje").[10] Ir pati pasaulio pradžia, kol Kūrėjo "fiat" nesuskamba Meilės ir Išminties giesmė, A.Baranausko regima kaip kerštas ("Pieśn", "Giesmė"). Karolinos giesmė išbudinanti poetą naujam gyvenimui tarsi atkartoja pasaulio kūrimo aktą. Dienoraštyje dvasios atgimimas nusakomas kaip silpnos šakelės prasiskleidimas pavasarį. Dievas "siuntinėjo griausmą po griausmo", kol galų gale šv. Dvasios atsiuntimo dieną užsimezgė gyvybę žadantis literatūrinis kontaktas. Pirmajame A.Baranausko eilėraštyje K.Praniauskaitei jos daina yra tarsi savaiminė gamtos galia ("Piosnka, co w Telsziach nad jeziorem dzwonie...", "Dainelė, kuri Telšiuose virš ežero skamba...", tačiau ir motiniškai konkreti ("Bawiąc nieczułe téj ziemicy syny...", "Linksmindama nejautrius šios žemės sūnus...").[12] Dainė ir jos giesmė yra uždeganti, gaivalinga, tačiau ir raminanti, globojanti: ugnies karštis ir rasos gaiva. Jos talentas siejamas ir su derlingumo galia (vaisių, grūdų metaforos). Asmeniškiausiai nusakomas santykis - pašaukimas mielu ("sładkim", "saldžiu") Brolio vardu.

Jei iki lemtingosios K.Praniauskaitės giesmės A.Baranauskas savo gyvenimą nusako pagal barokinį kalbos kodą, perimtą, matyt, iš katalikiškų giesmynų ar 17-18a. lenkų poezijos (dienoraštis liudytų ir adekvatumą autentiškai patirčiai), tai naujojo gyvenimo tikslus - pagal romantinę programą. Atrandamas naujas adresatas - broliai - tos pačios žemės ir istorinio likimo žmonės:

Męstwo twej Duszy będzie mi wzorem
W tęskniéj dla braci uroczéj pieśni
Wskrzesić z pod grubej przeszłości
Wieków zamarłych dawne wspomnienia,

Cudnym ozdobić kwiate marzenia,
Zebrać od Ludu dawne podania,
Żeby w czarownym dzwięku ożyły.

Tavo sielos tvirtumas man bus pavyzdys
Ilgesingoje puikioje dainoje broliams
Iš storų praeities pelėsių atgaivinti
Tolimus mirusių amžių prisiminimus,

Juos papuošti nuostabiu svajonės žiedu,
Surinkti iš liaudies senus padavimus,
Kad atgytų jų kerintis grožis.[13]

---

[9] *Baranauskas A. Raštai. V.:Baltos lankos, 1995, t.1, p. 79(445).*
[10] *Ten pat, p. 60-61.*
[11] *Ten pat, p. 133(467).*
[12] *Ten pat, p. 78(444).*
[13] *Ten pat, p. 82-83(446).*

Dėmesys į bendruomeninius kapus nukrypsta tik simboliškai palaidojus asmeninius širdies rūpesčius - "užbėrus smėliu kapus". Praeities amžių kapai, skirtingai nei barokinės rezignacijos vieta, išvystami kaip galintys prabilti ir išauginti žiedą. Nykumą pakeičia ilgesys. Tačiau tiek A.Baranausko, tiek K.Praniauskaitės kūryboje solidarumas su tautiečiais - broliais nepanaikina įtampos tarp žmonių ir dainiaus/dainės kaip priešpriešos tarp klystkelių ir dangiškųjų idealų (A.Baranauskas) ar psichologinio neatitikimo tarp pasaulio žmonių ir jautrių poetų širdžių. Todėl toks svarbus tampa vieno Brolio, vienos Sesers išskyrimas - krikščioniškas kompromisas tarp individualistinio ir tautinio romantizmo.

Poetiškai brandųjį pavidalą K.Praniauskaitės ir A.Baranausko bendrystė įgauna Baranausko poemoje "Cudny piośnki kwiat serce mi świat" ("Nuostabi dainos gėlė mano širdis ir pasaulis"). K.Praniauskaitės atoskambis - "Młodzieży Kwiat - Życie I Świat" ("Jaunimo Gėlė - Gyvenimas ir Pasaulis"), antraštinė vieno jos kūrinio eilutė. Tačiau savo visuma poemai giminingesnis yra "Sapnas" ("Sen"). Jis parašytas ar užrašytas tą pačią dieną kaip ir "Šentosios Dvasios atsiuntimas", nors A.Baranauskui buvo nusiųstas tik pastarasis. Sapnas kūrinyje yra besiilsinčio kūno, bet bundančios sielos reginys. Išvystamas žydintis sodas kaip dangiškos buveinės atitikmuo, kur susitinkama su nepažįstamais ir artimaisiais, palikusiais žemę ar dar joje tebegyvenančiais. Prisimenama skaudi praeitis ir iškyla vaizdiniai kaip būsimos patirties užuomina. Kenčianti ir mylinti širdis visus brangius žmones apima kaip vieną šeimyną: "Wśród drzew I kwiatów, szukam osób drogich, / Lubéj rodziny - mych przyjaciól mnogich" ("Tarp medžių ir gėlių, ieškau brangių žmonių, / Mielos šeimos - daugelio bičiulių savo.")[14]. Tačiau nei bičiuliai, nei prigimtoji šeima ar jos atitikmuo - mylinti ir mylima motina skausmo nenumaldo, nes neatpažįsta ieškotojos, neišvysta sielvarto. Jis virsta saldžiu sopuliu lyrinei subjektei pamačius dar didesnes kitų kančias. Tai poetė išreiškia ne tezine kalba, kas jai labiau įprasta, o piešia barokinį dviejų angelų kankinių paveikslą. Dviejų sema antroje kūrinio dalyje perkeliama nuo angelų į gėles. Lyrinė subjektė nuskina du žiedus: viena rožė prasiskleidžia, kita išsiskleidžia visa. Pastaroji įpinama į laurų ir erškėčių vainiką, kuriuo pasidabinęs pasirodo nuostabus nepažįstamasis. Dabar ne ji, o jos dėkingu žvilgsniu ir žodžiu paklausiama: "Ar mane pažįsti?". Atsakoma veiksmu - rožės dovanojimu. Patirto sapno - regėjimo stiprumas išreiškiamas įsitikinimu, jog tai patirtis ne tik šiai akimirkai ar dienai: "Dzień ten na zawsze pamiętnym zostanie: ("Ši dina visada išliks atminty).[15]

"Sapno" parafraze ar interpretacija galėjo būti neišlikusios eilės "Jaunajam poetui", kurių pradžią žinome iš A.Baranausko: "Broli Kristuje, nors tavęs ir nepažįstu". K.Praniauskaitės "Sapnas" turi artėjančios laimingos patirties nuojautą ar jos viltį. A.Baranausko poema jau pagrįsta konkrečia patirtimi - Brolio ir Sesers susitikimu, menančiu Dantę ir Beatričę.

Po klystkelių, kančių ir nesėkmingo bandymo pasiekti gėlę kalno viršūnėje, trečiąkart sušvitus aušrai, pasirodo mergelė baltais rūbais ir su kryžiumi rankoje. Ji lengvai ir grakščiai nuskina gėlę ir įpina ją į savo vainiką. Spindinti gėlė viliojo jaunuolį kaip nesuvokiamų aistrų išsipildymas ir poetinės galios pažadas. Vietoj aistringų, bet bergždžių polėkių ir garbės vainiko mergelė tarsi Meilė ir Išmintis (Sophia) pasiūlo kitą kelią ir kaip jo žen-

[14] *Piosneczki K.P., p.117.*

[15] *Ten pat, p. 119.*

Jaunystės dienų draugai: Pr.Viksva, K.Kairys, A.Baranauskas

klą įteikia putino šakelę, ištardama ir naujojo krikšto vardą "Broli!":

Wéz gałązkę téj kaliwy,
Niech ochoczo Boży Krzyż...
/.../
I przecudnego gałązkę kwiatu
Dodała razem do słowa "Bratu".

Paimk šią putino šakelę,
Noriai nešk tu Dievo Kryžių...
/.../
Ir padavė nuostabiausios gėlės šakelę
Ištardama "Broliui"...[16]

Mergelė, nuskynusi jaunuolio geistą gėlę pasirodo kaip Kūrėjo įgaliotinė: gamtos ir krikščioniškos kultūros Dainė. Ji Viešpačiui gieda giesmes, ištirpstančias gamtos kalboje (jos yra kaip vėjas, lietus...) ir gieda himnus iš Knygos ar šventųjų knygų.

Jaunuolio įgyta šakelė nėra kalno viršūnės įveikimas, idealo išsipildymas. Gėlės spindėjimą pakeičia "giesmelės vilties žvaigždė", norą siauru takeliu užkopti iki gėlės - baimė prarasti įkvėpimą ir blokštis purvan. Lieka pasitikėjimas "Stipriu Tėvišku delnu". Dainė taip pat yra globojanti ir nurodanti ranka. Ji suartina kryžių ir žiedą. Kryžius ir gėlė, šakelė ar gėlių puokštė (A.Baranauskas ir K.Kairys siųsdami K.Praniauskaitei savo eilėraščius parašo bendrą kreipimąsi: "Dopisek do równianki" "Prierašas prie puokštelės") - dangiškojo ir žemiškojo Eroto, šventiko ir riterio dermė. Vienuoliškoje krikščionių tradicijoje ši paradigma taip pat yra - Kristaus ir Bažnyčios ar jos narių santuokos vaizdinyje. Žydų rabinų, o vėliau ir katalikų ar stačiatikių taip buvo interpretuota, ir biblinė meilės lyrika - "Giesmių giesmė". Čia mylimasis į mylimąją kreipiasi kaip į seserį. A.Baranausko poemoje "Nuostabi dainos gėlė..." Brolis ir Sesuo taip pat gali būti regimi kaip Kristaus sužadėtiniai, o poema skaitoma kaip XIX amžiaus krikščioniškas lietuviškai lenkiškas dantiškojo prototipo kūrinys, turintis ir biografinį podirvį. Maironio mūza taip pat yra sesuo, tiksliau tautosakiškai niuansuota sesutė: "Nuo žemės ašarų vadino / Sesutę žvaigždės sidabrinės".[17] Tačiau ši mūza neturi žemiškojo konkretumo ir savojo balso, ką regime Antano Baranausko poezijoje ir dienoraštyje.

[16] *Baranauskas A. Poezija, p. 91-92(449).*
[17] *Maironis. Raštai. V.:Vaga, 1987, t. 1, p. 54.*

Karolinos Praniauskaitės kapas Utenos kapinėse. Piešinys iš "Tygodnik Illustrowany", 1872 m., Nr. 238

A.Baranauskas ir Maironis: tikras ar susikurtas autoritetas

Brigita SPEIČYTĖ

A.Baranausko ir Maironio santykis lietuvių literatūros istorijoje tebėra vertinamas prieštaringai. Vieni tyrinėtojai akcentuoja Maironio įvestą literatūros naujovę - autoritetingiausia maironio žinovė V.Zaborskaitė jį pristato kaip moderniosios lietuvių poezijos pradininką, T.Venclova jo poeziją apibūdina kaip "literatūrinį stebuklą", atsiradusį "tiesiog iš nieko", "beveik tuštumoje"[1]. S.Geda, priešingai, pabrėžia neįvertintą A.Baranausko tradiciją ir abejoja Maironio pirmumu, kaip sukurtu mitu[3].

Tokie vertinimai siekia lietuvių literatūros kaip disciplinos pradžią. Pirmieji lietuvių poezijos tyrinėtojai, istorikai šį lietuvių literatūrinės tradicijos momentą vertino ne mažiau prieštaringai. Vaižgantas, nagrinėdamas klieriko J.Maciulevičiaus, būsimojo Maironio, poemėlę "Lietuva" (1888 m.), dedikuotą A.Baranauskui, kalba apie Maironio susikurtą pirmtako autoritetą. Poeto atėjimą į literatūrą jis taip aiškina: "Būtinai reikėjo autoriteto. Pirmajam "įsikišti" į naują dalyką buvo ne tik nedrąsu, bet ir pavojinga. /.../ Ima tada Maironis kun. A.Baranauską sau idealizuoti, teikdamas jam patį save, visus savo susidarytuosius privalumus, gaubdamas jį savo rūbu. Vadina jį tėvynės tėvu, ryto žvaigždele, milžinu, įkvėpusiu viltį, pavadinusiu į darbą. Ir vis už tai, kad parašė keletą giesmių, kurias Lietuva gieda. Aišku, kad to per maža, tada Maironis gavo jam paskolinti būsimųjų savo nuopelnų"[4]. Tuo pat metu M.Biržiška knygelėje "Barono gyvenimas ir raštai" pabrėžia A.Baranausko poezijos reikšmę "Aušros" dainiams ir didžiausiam mūsų gadynės poėtui Maironiui"[5].

Kaip matyti, A.Baranausko ir Maironio byla - kaip realaus ir susikurto autoriteto, pradininko pozicijos problema - užsimezgė kartu su lietuvių literatūrologine mintimi ir neišspręsta iki šiol. Tad vertėtų grįžti į XIXa. pabaigą, abiejų poetų susidūrimo metą, grįžti prie šios problemos, kuri iš esmės yra gilesnė - lietuvių literatūros tradicijos perimamumo ir plėtotės problema.

Minėtos poemėlės "Lietuva" dedikacijoje Maironis, atrodytų, išties "paskolina" A.Baranauskui būsimųjų savo nuopelnų, pavyzdžiui, svarbiausiąjį - stiprų poveikį lietuvių tautinei savimonei:

Tu prikėlei lietuviui
Jau nupuolusią dvasią![6]

A.Baranauskas iškeliamas kaip kultūros herojus, vedlys - būtent tokią poziciją Maironio patriotiniuose eilėraščiuose užima lyrinis herojus.

Kiek anksčiau, 1886 m. rašytoje populiariojoje Lietuvos istorijoje "Apsakymai apie Lietuvos praeigą" Maironis A.Baranausko "Anykščių šilelio" išspausdinimą vertina kaip istorinį lūžį, "pradžią naujos eros"[7]. Šio požiūrio Maironis laikosi visą gyvenimą - tai nėra nesavarankiška jaunuolio pozicija. 1923 m. "Paskaitoje apie vysk. Ant.Baranauską" pakartoja savo vertinimą; A.Baranauską įvardija kaip poetinės tradicijos pradininką: "Jis visgi mūsų praeity žymią sulošė rolę ir pagamino paskui ištisą poetų eilę; be jo gal ir mūsų nebūtų buvę."[8]

Tačiau lietuvių literatūros istorijoje ir Lietuvos istorijoje[9] taip (netgi identiškai) vertinamas ne A.Baranauskas, o pats Maironis.

Tad kaip aiškintinas abiejų poetų santykis? Galima manyti, kad ateidamas į lietuvių literatūrą Maironis ieškojo savo programos bendraautorio; programos, kuri nesiribojo vien literatūrine kūryba, o vienu svarbiausių tikslų laikė poveikį bendruomenei, literatūros įvedamą, anot V.Kavolio "gyvenimo (ir pergyvenimo) stilių, dvasi-

---

[1] *Zaborskaitė V. "Pradžios knyga", in Maironis* Pavasario balsai. *V.: Baltos lankos, 1995, p. 5. Monografijoje "Maironis" autorė dėmesį taipogi telkia ties Maironio poezijos naujove (detali kūrybos analizė) bei jos plėtote vėlesnėje lietuvių poezijos tradicijoje (skyrius "Maironis lietuvių literatūros raidoje"), apie Maironio poezijos genezę apibendrintai užsimenama biografinio pobūdžio skyriuje.*

[2] *Venclova T. "Laimei, Maironis", ten pat, p. 163-164.*

[3] *"Man regis, kad šiandien beveik neturime argumentų, kurie lemtų kokią nors išskirtinę, prioritetinę vietą Maironiui. /.../ Esame pakerėti ne Maironio tekstų, o jo įvaizdžio, poetinės jo legendos. /.../ Maironis nesuprastas ir neįvertintas dar ir todėl, kad nesuprasti ir neįvertinti jo pirmtakai." Geda S. "Pirmieji Balsai, in* Metai, *1995, nr. 10 p. 115-116.*

[4] *Tumas - Vaižgantas J.* Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas, "Apžvalgos" grupė. J.Mačiulis-Maironis, *K., 1924, p. 38-39.*

[5] *Biržiška M.* Barono gyvenimas ir raštai, *Kaunas Marijampolė: Dirva, 1924, p. 62.*

[6] *Maironis* Raštai. *V.: Vaga, 1988, t. 2, p. 292.*

[7] *Ten pat, t. 3, p. 578.*

[8] *Ten pat, p. 757.*

[9] *Plg. naujausios XIXa. Lietuvos istorijos autorių poziciją: "Jo* (Maironio, B.S.) *poezija turėjo milžiniškos reikšmės lietuvių tautinės savimonės tapsmui ir plėtotei". - Aleksandravičius E., Kulakauskas A.* Carų valdžioje. Lietuva XIX amžiuje, *V.: Baltos lankos, 1996, p. 289-290. Ši pozicija nėra nauja; daug anksčiau A.Vaičiūnas Maironį pavadino ne vien poetu, o "vienu iš istorinių mūsų tautos veiksnių". - A.V. (Vaičiulaitis A.) "Maironio sukakčiai atžymėti", in* Aidai, *1962, nr. 7, p. 281.*

nę laikyseną[10], lemiančią naujas gyvenimo formas. Šios programos realumui pagrįsti pasitelktinas unikalus Maironio autocitatos atvejis: poemoje "Tarp skausmų į garbę" (1895m.), pasirašytoje St.Garnio slapyvardžiu, įvedamas veikėjas - poetas Maironis, naujosios lietuvių bendruomenės dvasinis vadovas, o poemos pratarmėje cituojamos anksčiau Maironio slapyvardžiu publikuoto eilėraščio "Jo pirmoji meilė" eilutės, pranašaujančios tėvynės atgimimą. Tokie užmojai, pildomi vieno paties, be "pranokėjo" paramos, negalėjo būti rimti ir tapti visuotinai reikšmingi. Tad gal išties Maironis, ateidamas į literatūros lauką, jį koregavo, savotiškai "perrašė", darė sau palankų. Tačiau turėtų būti svaresnių priežasčių, leidusių daryti tokią "korekciją", pasirinkti A.Baranauską savo autoritetu, savo programos bendraautoriu.

Viena svarbiausių prielaidų - lietuvių kalbos kaip kultūrinės komunikacijos priemonės įteisinimas. "Ir mums kalbą prikėlei"[11] - rašė Maironis poemėlės "Lietuva" įžangoje. Kokiu būdu tai įvyko?

"Paskaitoje apie vysk. Ant.Baranauską" Maironis kaip svarbų faktą pažymi, jog A.Baranauskas "...anksti pradeda mėginti giesmes rašyti ir pirmąsias rašė, *kaip ir aš*, lenkiškai"[12]. Akcentuojamas tas pats žingsnis: perėjimas nuo kūrybos lenkų prie kūrybos lietuvų kalba, žymintis *lietuvių poeto* identifikaciją dvikalbės ir dvisluoksnės XIXa. Lietuvos kultūrinėje terpėje. Kaip galima spręsti iš ankstyvosios A.Baranausko kūrybos lenkų kalba, toji identifikacija jam buvo ypač sudėtinga. Talentingas jaunuolis anksti ima eiliuoti menkai mokama lenkų kalba, kuri tuo metu XIXa. viduryje buvusi elitinės - bajoriškosios Lietuvos subkultūros kalba. Tačiau tokia padėtis buvo prieštaringa ir konfliktiška: įgimtas talentas reikalauja saviraiškos; priklausymas žmesniajam luomui - *kitakalbiam* luomui, kuriam sunkiai prieinamas aukštesnis išsilavinimas, - trukdo priklausyti poetų bendrijai, įsirašyti į egzistuojančią lenkakalbę poetinę tradiciją, kuri palengvintų saviraišką, suteikdama adekvačią kalbą ir adresatą - skaitytojų bendruomenę. Viename ankstyvųjų eilėraščių "Objaśnienie" A.Baranauskas savo poezijos šaltinį lokalizuoja ne kurioje nors kultūrinėje, poetinėje tradicijoje, žymimoje mūzų, Pegaso, Kastalijos šaltinio simboliais, o nusako kaip gamtos gaivalą:

Chociaż nie piłem Kastalśkiéj wody
I muz nadziemśkich natchnienie
Całkiem mi obce. /.../
Wsprzódy z wolna postępuje /.../
I bez muz widzi zrzódeł tysiące
Wynikające z natury.[13]

Tokios poezijos adresatas yra ribotas - artimieji, raštinės bendradarbiai, miestelio klebonas. Tai neatitiko jo talento, kurį nuo vaikystės jautė kaip iracionalią jėgą, dydžio: "...mano širdį traukia ten, kur, protą įtempęs, negali pasiekti"; nei užmojų: "Trokštu jau ne laikinos garbės, bet po mirties arba dangaus tėvynėje"[14].

Iš tiesų su "Anykščių šileliu" lietuviškoji tautosakinė

Antanas Baranauskas Seinuose 1898 m.

[10] *Kavolis V. "Kūrybiškumas istoriniu atžvilgiu", in* Metmenų laisvieji svarstymai, *V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993, p. 9.*

[11] *Maironis, ten pat, t. 2, p. 292.*

[12] *Ten pat, t. 3, p. 750; išryškinta cituojant.*

[13] *"Nors Kastalijos vandens negėriau / Ir man visai svetimas / Nežemiškų mūzų įkvėpimas /.../ / Nors ir be Pegaso, mano mintis pėsčia / Palengva kasasi į priekį / .../ / Ir be mūzų mato tūkstančius / Gamtoje trykštančių šaltinių." - Baranauskas A.* Raštai, *V.: Baltos lankos, 1995, t. 1, p. 50.*

[14] *Baranauskas A.* Dienoraštis, *V.: Baltos lankos, 1996, p. 29.*

- sakytinė poetinė tradicija, sutvirtinta autorinės rašytinės - spausdintinės kūrybos, tampa vyraujančios lenkakalbės Lietuvos poetinės tradicijos partnere bei savotiška konkurente. 1860 - 1861m. L.Ivinskio kalendoriuje išspausdinta A.Baranausko poema turi kelis komentarus, nurodančius į lenkiškosios Lietuvos literatūros kontekstą - A.Mickevičiaus, J.I.Kraševskio, I.Chodzkos kūrinius. Autorius nurodo savo kūrybos partnerius, su kuriais jungia ta pati vaizduotės medžiaga - tautosaka, peizažas, - bet skiria kalba. Su A.Baranausko kūryba galime pastebėti dvikalbės Lietuvos poetinės tradicijos lūžį: K.Praniauskaitė verčia lenkiškai rašančius autorius į lietuvių kalbą (J.I.Kraševskio poemos "Anafielas" fragmentas "Žalčio motė"), o A.Baranauskas kuria lietuviškai iš tos pačios medžiagos.

Tad atrodytų, kad būtent A.Baranauskas savo kūrybinės veiklos pradžioje buvo atsidūręs, anot T.Venclovos, "beveik tuštumoje"; po A.Baranausko lietuvio poeto identifikacija buvo lengvesnė. A.Baranausko kūryba subūrė naująją lietuvių skaitytojų bendruomenę, palaikė lietuvių literatūrinės tradicijos gyvybę. Maironis minėtos poemėlės dedikacijoje rašo: "Kelias broliai pražuvę / Skaito T a v o "Šilelį"!"[15]. "Paskaitoje..." Maironis pažymi, kad "...man pradedant rašyti, jį ("*Anykščių šilelį*", B.S.) daugelis mokėjo atmintinai"[16]. Apibūdindamas šią poemą Maironis akcentuoja poetinės kalbos vertę: "...koks čia kalbos turtingumas, kiek tikrai širdingo jausmo, kiek gyvos poezijos."[17] "Anykščių šilelis" turėjo būti didelė parama Maironiui: ir vos besikuriančios poetinės lietuvių kalbos galimybių patvirtinimas, ir skaitytojų bendruomenės, garantuojančios literatūrinės tradicijos plėtotę, santalka. Tad Maironis, lietuvių poetinės tradicijos tvirtintojas, turi pagrindo sakyti A.Baranauskui: "Būk pagarbints, pramynęs / Mums kaip milžinas kelią!"[18]

Seinų katedra

Kita realaus A.Baranausko autoritetiškumo prielaida būtų ta, jog A.Baranauskas fundamentaliai formavo lietuvių pasaulėvaizdį; pirmas lietuviškajai vaizduotei suteikė praeities gelmės pojūtį, pirmapradės būsenos dimensiją, užšifruotą "Anykščių šilelio" - sudėtine asmens, tėvynės, šventovės - metafora.

A.Baranauskas Lietuvos peizažą įteisina kaip kultūros atminties banką, tradicijos pagrindą, kuriuo paprastai tampa tautos epas. Neišlikus žodiniam jo pavidalui, epo funkcijas A.Baranauskas perkelia nekalbiniam kultūros objektui - gamtovaizdžiui. Šilelis yra erdvė, kurioje gyvuoja tautos religijos, istorijos tekstai, kurioje žmogus patiria pirmapradę vienovę su savimi, gamta, dievybe. Maironis Lietuvos peizažą vėliau įtvirtino kaip tautinio identiteto savivokos pagrindą (plg. eilėraščius "Kur bėga Šešupė", "Lietuva brangi").

Tačiau peizažas, kaip nežodinis tradicijos pagrindas, reikalingas aiškintojo, veikėjo, aktyvaus tradicijos pildytojo, galinčio veikti į ateitį. Poemoje modeliuojamas pasyvus santykis su nekalbine tradicija: "tik žiuret' patogu"[19]. A.Baranausko meto lietuviškasis sąmoningu-

---

[15] Ant upės krašto blindelė auga, *V.: Vaga, 1987, p. 67.*

[16] *Maironis, ten pat, t. 2, p.292.*

[17] *Ten pat, t. 3, kn. 2, p. 756.*

[18] *Ten pat, t. 2, p. 754.*

mas ribojasi vien aktyvia sąmone, palaikančia atmintį, leidžiančia joje pasireikšti tradicijai: "Jėj unt sziu pliku płotu, kaj mislis ażlija, / Paminnkłajs ażwajsitas sziłelis atgija"[20]. Konkreti veikla siejama su kalba: "Bet koks mums żodis tėsą parodis / Koks kelawedys wes kelą" ("Dainu dainełę, sawa gęsmėłę")[21]. Herojus yra ugdomas tos pačios nekalbios aplinkos: "Pėwos żaloja, girios lingůja / Aukłėja kelo wedejų"[22]. Atrodo, kad Maironis perėmė savo pirmtako numatytą aktyvaus veikėjo misiją, užpildė jo įvardintą kultūrinę herojaus nišą, į lietuvių bendruomenės jauseną ir sąmonę įdiegęs kategorišką veiklos imperatyvą - "ne ašarom veidą beplauti" ("Pasitikėjimas savimi". Taip pat plg. "Jaunimo giesmė", "Nebeužtvenksi upės" ir kt.).

Taigi A.Baranauskas Maironiui išties buvo atspirties taškas - literatūros tradicijos momentas, turintis tolimesnei plėtotei būtinus parametrus: kalbą, bendruomeninį pasaulėvaizdį ir jų vienijamą skaitytojų bendriją.

Todėl atrodo paradoksalu, kad vėlesniuose vertinimuose vyrauja pozicija, nepalaikanti A.Baranausko autoriteto svarumo. Šią situaciją galima aiškinti ir tuo, kad abiejų poetų kūrybos kokybė (poetinės kalbos, formos prasme) išties labai skirtinga, o akivaizdžios yra tik Maironio dedikacijos, tvirtinančios pirmtako autoritetą - poemėlės dedikacija, paskaitos. Tai leidžia manyti, kad Maironis A.Baranausko autoritetą, kaip teigė Vaižgantas, sau susikūrė. Tačiau taip vertinant prieš akis greičiausiai turimas Maironio poezijos kanonas - vėlyvoji redakcija, kur naujovė ryškesnė, nustelbianti paveldo pėdsakus. Pažvelgus į pirmąsias Maironio eilėraščių redakcijas, klostosi kiek kitoks vaizdas.

Šiuo požiūriu iškalbingas yra Maironio debiutas - eilėraštis "Lietuvos vargas", publikuotas 1885m. "Aušroje". Čia dar vyrauja silabinė eilėdara, modeliuojama identiška "Anykščių šilelio" situacija - subjekto santykis su Lietuvos peizažu kaip kultūrinės atminties sankaupa:

Miškas ūžia, girė gaudžia,
Vėjas medžių šakas laužo,
Nuliūdimas mane spaudžia,
Kaip apcūgais širdį gniaužo.

Liūdnas balsas žalios girės
Kaipo kardas perver širdį:
Stovi visas kaip pastiręs,
Rodos, šneką miško girdi.

Šneka pilna atminimų
Apie buvusias gadynes,
Kas nejaučia nuliūdimo?
Kas neverkia jas atminęs?

Antano Baranausko amžinojo poilsio vieta Seinų katedros sienoje

[19] *Ten pat, t. 2, p. 292.*
[20] *Baranauskas,* Raštai, *p. 180.*
[21] *Ten pat, p. 184.*
[22] *Ten pat, p. 160.*

Nelaiminga ta Lietuva,
Sav prieglaudos ji negauna.
Su sentėviais jau pražuvo
Jos garsybė, garbė slauna.[23]

Situacijos sprendimo požiūriu (pasyvi rezignacija, atsidavimas Dievo valiai) eilėraštis gretinamas su A.Baranausko "Kelionės Petaburkan" populiariuoju fragmentu "Nu Letuwa, nu Dauguwa": net ir su didele aitra išsakytas pasipiktinimas dėl kultūrinės lietuvių priespaudos pabaigiamas kreipiniu į Dievą prašant "szwintos kuntrybės"[24]. Maironio eilėraščio subjektas prašo Dievo turėti "po sparnu savo"[25].

1891m. antrojoje eilėraščio redakcijoje "Giria ir lietuvis" tolstama ir nuo silabinės eilėdaros, ir nuo A.Baranausko pasaulėvaizdžio. Eilėraštyje atsiranda A.Baranausko minėto fragmento "Nu Letuwa, nu Dauguva" eilučių "Nupuls kolnej e slenelej jsikels auksztiben / Wisos galibes ejs dulken, silpnumas galiben"[26] citata:

Visur mainos rūbai žemės:
Silpnas kelias - tvirtas griūva,
Švinta jau dangus aptemęs,
Kas galingas, tas jau žūva![27]

Citata liudytų sąmoningą distanciją, savotišką polemiką, nes situacijos sprendimas pasiūlomas jau kitas; Maironis išsako viltį, jog atsiras aktyvūs veikėjai, pakeisiantys esamą padėtį: "Pagimdys vargai galiūnus"[28].

Šį Maironio kūrybos momentą, liudijantį ir organišką ryšį su A.Baranausko poezija, ir atsiskyrimą nuo jos, sunku įžvelgti už galutinės kanoniškosios eilėraščio redakcijos - dviejų atskirų eilėraščių "Miškas ūžia", "Tu girele, tu žalioji".

Taigi galima tarti, kad A.Baranausko autoritetas Maironiui išties buvo realus. Kita vertus, "sukūrimo" momento taip pat negalima visiškai nuneigti. Pats A.Baranauskas savo ryšio su naująja lietuvių bendruomene ir jos poezija XIXa. pabaigoje netvirtino, laikėsi atokiai, į ją nereagavo, autoriteto rolės, priešingai nei Maironis vėlesnės poetinės tradicijos atžvilgiu, neprisiėmė. A.Baranausko autoriteto genezė dvejopa: ir realus, ir sukurtas, tiksliau - įtvirtintas.

Šis "tvirtinantis" Maironio žingsnis ženklina nenutrūkstamai besiplėtojančios literatūrinės tradicijos poreikį - ir jos užuomazgą.

Atminties gėlės tautos dainiui Maironiui, amžino poilsio atgulusiam Kauno Katedroje Bazilikoje

Algirdo KAIRIO nuotrauka

[23] *Ten pat.*

[24] *Maironis* Pavasario balsai, *V.: Vaga, 1982, p. 226.*

[25] *Baranauskas, ten pat, p. 217, 219.*

[26] *Maironis, ten pat, p. 227.*

[27] *Baranauskas, ten pat, p. 219.*

[28] *Maironis, ten pat, p. 228.*

[29] *Ten pat.*

Antano Baranausko aktualusis kontekstas: politinės Adomo Mickevičiaus interpretacijos

Mindaugas KVIETKAUSKAS

Anykščių koplyčioje pranešimą skaito jaunasis literatūrologas Mindaugas Kvietkauskas

Ir lietuvių literatūros istorijoje, ir kultūrologinio pobūdžio eseistikoje yra nuolat pabrėžiamas A.Baranausko ir A.Mickevičiaus ryšys. Nenuostabu - A.Mickevičiaus įtaka išties buvo stipri. Atsiminimuose liudijama, kad A.Baranauskas atmintinai mokėjęs visą poemą "Ponas Tadas", galėjęs cituoti iš bet kurios vietos. Esama ir hipotezės, kad jis pirmasis vertė šią poemą į lietuvių kalbą (V.Maciūnas). XIXa. pabaigoje, tuo metu, kai Seinuose vyskupu buvo A.Baranauskas, šio miestelio seminarijos klierikai giedodavę "Pono Tado" invokaciją kaip tautinį himną.[1] Atrodo, kad jau tuo metu abiejų klasikų - ir A.Mickevičiaus, ir A.Baranausko - figūros mūsų kultūroje buvo įgijusios ne vien literatūrinių prasmių. Literatūros klasikai tampa tautos ar kokios kitos bendruomenės savivaizdžio dalimi. Už jų figūrų telkiasi sudėtingos ir visada aivaizdžios visuomenės gyvenimo reikšmės. Iš rašytojo gyvenimo ir kūrybos duomenų sukuriamas mitas, kurio funkcijos visuomenėje gali kisti priklausomai nuo istorinių aplinkybių. Už mitologinių literatūros klasikų - tarp jų ir Baranausko bei Mickevičiaus - dar visai neseniai, tarybiniu laikotarpiu, slėpėsi ir visiems aktualios politinės vertės. Tuo požiūriu bandysiu pažvelgti į tris sovietmečio tekstus, kuriuose kalbama apie A.Mickevičių - 1955m. Vinco Mykolaičio-Putino studiją "Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra", 1968m. knygoje "Čia Lietuva" paskelbtą E.Mieželaičio esė ir į 1976m. Just.Marcinkevičiaus pratarmę"Vėlinių" leidimui.

Visus šiuos tekstus būtų galima pavadinti kanoniniais ar tiksliau - tvirtinančiais tam tikrą autoritetingą, tradiciniais argumentais grindžiamą ir plačiajai visuomenei adresuojamą šio literatūros klasiko kanoną. Nuo gausios populiariosios publicistikos jie skiriasi kultūrinės (bei politinės) galios pozicija, realia įtaka bendruomenei. Į tam tikrą visumą juos susieja panaši kultūrinė tendencija, kuri, atrodytų, yra kilusi dar XIXa. tautinio sąjūdžio metu - tai yra politinis A.Mickevičiaus vaidmens traktavimas. A.Mickevičiaus figūra nuolat patenka į politinių jėgų veikimo lauką. Nuolatinis eseistikos grįžimas prie Lietuvos-Lenkijos, Lietuvos-Rusijos, Lietuvos-Europos, pagaliau prie laisvės ir konformizmo santykių įtraukia A.Mickevičių į jėgos struktūras,

[1] *Maciūnas V. Adomas Mickevičius // Lietuvių enciklopedija. T. XVIII. 1959. p. 349.*

kultūrinę kovą ar pasyvią opoziciją. Šis klasikas mitologizuojamas kaip politinis herojus. Jo veiklai priskiriama jei ne sektino, tai bent jau įkvepiančio, žavinčio pavyzdžio funkcija. Anot Anatolio Lieveno, iš pat pradžių, kuriant šiuolaikinę Pabaltijo kultūrą, menininkų pareiga buvo sukurti pavyzdinius simbolius ir ideologiją.[2] Šiuo požiūriu pakankamai iliustratyvus yra toks Just.Marcinkevičiaus sakinys: "Mes pajutom A.Mickevičiaus titanišką jėgą Didžiojoje improvizacijoje, kartu su jos žodžiais pakildami lig žvaigždžių, kad iš ten sušuktume visuotinį kovos šūkį ir prieš dvasinę, ir prieš nacionalinę, ir prieš socialinę priespaudą".[3] Putino, Just.Marcinkevičiaus ir E.Mieželaičio eseistikoje įžvelgiu A.Mickevičiaus mito, paveldimo iš tautinio romantizmo laikų, poveikio tuometinei visuomenei stiprinimą. Kaip kuriama ši literatūrinė mitologija? Kokios kultūrinės, visuomeninės ar politinės idėjos sudaro jos turinį? Galima spėti, kad politinis-herojinis A.Mickevičiaus mitas atskleidžia kai kurias moderniojo lietuvių nacionalizmo nuostatas. Šios nuostatos kartais reiškiasi potekstėje - tarybinio laikotarpio tekstuose jos slepiamos priverstinai. Tačiau mitologinių įvaizdžių, kai kurių kalbos figūrų, argumentų pasikartojimas leidžia visus tekstus skaityti kaip to paties mito variacijas, priklausančias nuo konkrečių aplinkybių.

Taigi pabandysime panagrinėti mitinį A.Mickevičius įvaizdį. Mito herojui netinka psichologijos dėsniai. Jo charakteris kategorizuojamas, paverčiamas priešingų jėgų (tiksliau - už figūros slypinčių fundamentalių idėjų) kovos lauku. Herojaus elgsena paklūsta vaizduotės reikalavimams. Istoriniai duomenys vargu ar gali paaiškinti mitinės figūros statusą: reali asmenybė egzistuoja atskirai, o mitinę reikia analizuoti mentalitetų istorijos požiūriu. Charakterio kategorizavimas daro jį paveikų, sukelia jo žavesį, todėl nuolatinė mito herojaus būsena, Georges'o Dumezil'io nuomone, "yra kovotojo transas...". Lenkų kultūroje A.Mickevičiaus kultas yra vienas svarbiausių nacionalizmo bruožų: pavyzdžiui, 1936m. literatūrologas Stefanas Kolaczkovskis savo epochą pavadino tiesiog Mickevičiaus kulto epocha. Lietuvių eseistikoje A.Mickevičius taip pat įgyja aiškių mitinio herojaus ypatybių. Akademinėje V.Mykolaičio-Putino studijoje tokia figūra pasirodo porą kartų. Pirmiausia, žvelgdamas į didingas Lietuvos girias, poetas prisimena didžiuosius kunigaikščius Gediminą, Kęstutį, Algirdą, karalių Mindaugą ir žynį Lizdeiką.[4] Lietuviškojo nacionalizmo emblemų apsuptas ir pats poetas tarytum virsta tokia pačia emblema. Jo priklausomybė kitai, lenkų kultūrai išnyksta. Kitu atveju poeto figūrą Putinas taip pat traktuoja emblemiškai. A.Mickevičius pasirodo ekstatinę akimirką skaitydamas paskaitą College de France, skelbdamas mesianizmo idėjas ir mistines pranašystes. Pabrėžiamas tvirtas poeto-pranašo balsas, cituojami tokie pat ekstravagantiški klausytojų liudijimai, ir komentuojama, kad jie "bent vienu kitu bruožu atgaivina mums jau gana suabstraktėjusį poeto pavidalą".[5] Išties Putinas pateikia bent du mitologizuotus vaizdus, kurie gyvina skaitytojo vaizduotę, sutapdami su jo prievarta slopinamais (1955 metai) tautiniais lūkesčiais, įgimtomis mitologijomis.

Mito erdvėje istoriniai veikėjai neretai ima atrodyti valdomi aukštesnių - dieviškų ir demoniškų galių. Jų žvilgsnis nukreiptas ne į šį pasaulį, jis dažniau atrodo kontempliuojantis anapusybę. Visu savo elgesiu herojus atrodo sutampantis su M.Eliadės nusakytu dramatišku šventybės įsiveržimu į šį pasaulį. A.Mickevičiaus išskirtinumas kartai pabrėžiamas tiesiog drastišku vaizdu: "Studentiškoje Sipkovos kavinėje pro dūmus ir triukšmą pakyla susivėlusi kažkieno galva žėrinčiomis akimis, trenkia kumščiu į stalą ir, nustelbdama visų balsus, šaukia /.../"[6]. A.Mickevičius įžvelgia daugiau, nei kiti žmonės. Jam suteikta pranašystės (bent jau asmeninio likimo atžvilgiu) dovana. A.Mickevičius kenčia visos tautos kančias, jis pakliūva į tikrą kančių pragarą, nuoga širdimi liečia žarijas, jis "žemėje ir danguje ieškojo teisybės, niekur jos nesurasdamas".[7] Just.Marcinkevičiaus esė ryškėja Prometėjo mito atšvaitai. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad Just.Marcinkevičius dažnai tapatina A.Mickevičių su jo poemų personažais Gustavu, "Vėlinių" Konradu, Konradu Valenrodu. Taip sukuriamas dar stipresnis idėjinis charakterio kategorizacijos efektas.

E.Mieželaitis, skaidydamas A.Mickevičiaus figūrą į mitines opozicijas, remiasi antikine mitologija. A.Mickevičius pasirodo tarsi sparnuotas milžinas (ar net milžinas Naglis - eklektiškai jungti tautines emblemas, P.Subačiaus manymu, ypač būdinga tipiškai nacionalistinei mąstysenai), kuris kartais atrodo panašus tai į marmurinį Apoloną, tai į juodą Demoną. Kitu atveju poetas panašus į nimfų numylėtinį Adonį, kuris prabunda nuo neramaus sapno. Taigi A.Mickevičiaus charakteris sukuriamas iš kelių pakankamai eklektiškų antikinės ar romantinės krikščioniškosios mitologijos (Demonas) projekcijų. E.Mieželaitis sukuria ir erotinių šio mito variacijų: nepaprasto grožio poetas (Adonis) miega gamtoje, laukdamas ateinančios Marilės.[8]

Politiniame - herojiniame literatūros mite visuomet lieka svarbus už vaizdų slypintis idėjų propagavimas. Būtent todėl herojaus figūra yra gana schematiškai suprojektuojama. Mitas turi būti paprastas - mitinis istorinio veikėjo įvaizdis yra supaprastintas, padidintas. Toks

[2] *Lieven A. Pabaltijo revoliucija. V., 1995. p. 26.*

[3] *Marcinkevičius Just. Vėlinės // Mickevičius A. Vėlinės. V., 1976. p. 26.*

[4] *Mykolaitis-Putinas V. Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra. V., 1955. p. 22.*

[5] *Mykolaitis-Putinas V., Op. cit. p. 22.*

[6] *Marcinkevičius Just. Vėlinės. p. 4.*

[7] *Marcinkevičius Just. Ibid. p. 18.*

[8] *Mieželaitis E. Montažai. V., 1969. p. 150.*

supaprastinimas geriausiai išreikštas Just. Marcinkevičiaus "Dienoraštyje be datų": "Iš tikrųjų Adomas Mickevičius - vienos temos poetas. Jo tema - tėvynė, pagal to meto istorinę sampratą - Lietuva".[9] A.Mickevičiaus kūrybos įvairovė (tarkime, ir misticizmas, ir mesianizmas, ir meilės lyrika) tampa tarsi nepastebima. Ji komplikuotų tautinę A.Mickevičiaus mitologiją. Marcinkevičius pateikia savo interpretaciją tarsi sentenciją, patarlę. Anot R.Bartheso, mitas būtent ir linksta į patarlės formą.[10] Tokį supaprastinimą galima įžiūrėti visų aptariamų autorių tekstuose: visi jie parašyti viena tema - A.Mickevičius ir Lietuva. Nesuinteresuotų šiuo požiūriu kūrybos interpretacijų šiuose tekstuose nėra.

Kultūrinių mitų fabulą dažniausiai sudaro herojaus kova su metafizinės prigimties jėgomis, sumanus iškilusių mitinių kliūčių, išbandymų įveikimas. Tokiu būdu pačios herojaus figūros žavesys sustiprinamas tam tikros logikos valdomų įvykių struktūra. Šie įvykiai sukelia dar stipresnes vaizduotės reakcijas.

A.Mickevičiaus "kovos istorija", atrodytų, išties menkai teprasilenkia su jo biografijos faktais. Poetas nuolatos dalyvavo politinės grumtynėse, buvo teisiamas ir kalinamas, netiesiogiai prisidėjo prie 1831m. sukilimo, organizavo karinius veiksmus Italijoje ir Turkijoje. Vis dėlto aptariamuose tekstuose labiausiai akcentuojami ne šie faktai. Priešiška politinė jėga (Rusijos imperija) nėra mitui pakankama, nebent ją būtų galima mitologiškai įprasminti; pvz. Rusija - blogio imperija. Sovietmečio eseistikoje tai padaryti neįmanoma. Vadinasi, priešiškos herojui jėgos turi būti kitokios.

Putino studijoje tokios jėgos pasirodo dukart. Šalia neabejotinų istorinių A.Mickevičiaus veiklos kliūčių atsiranda 1955 metais visai įprasta interpretacija: "Bajorų išsivadavimo sąjūdis ir smulkiosios bajorijos gyvenimo nuotaikos auklėjo ir brandino būsimąjį didįjį poetą /.../. Čia glūdi jo svyravimų ir prieštaravimų šaknys. Tačiau jo genijaus niekad nebuvo pajungę siauri bajorijos interesai. Geresniaisiais savo kūrybos polėkiais jis iškildavo viršum ankštų savo klasės akiračių".[11] Kitoje vietoje kalbama apie A.Mickevičiaus veiklą Paryžiuje, kur veikti kliudę smulkmeniškos emigrantų tarpusavio rietenos. A.Mickevičiaus genijus priešinamas inertiškai, kartais panyrančiai į betikslę egzistenciją visuomenei. Putino citatose galima įžvelgti privalomą duoklę klasių kovos teorijai. Tačiau daug svarbesnis yra jose asmenybės kodas: Putinui visuomenė atrodo destruktyvi tuo metu, kai poetas privalėjo būti kaip tik jos atstovu. Kodėl tokia svarbi tampa A.Mickevičiaus ir jo meto visuomenės konfrontacija, matyti kad ir iš šio V.Mykolaičio-Putino dienoraščio fragmento: "Visi kritikai, recenzentai, apžvalgininkai kiekvienam rašytojui kimšte kemša "nūdienos" tematiką. O man ta "nūdiena", nors aš kažin kaip pritarčiau jos siekimams, poetinių emocijų niekada nekeldavo."[12] (1962m. sausio 26d.).

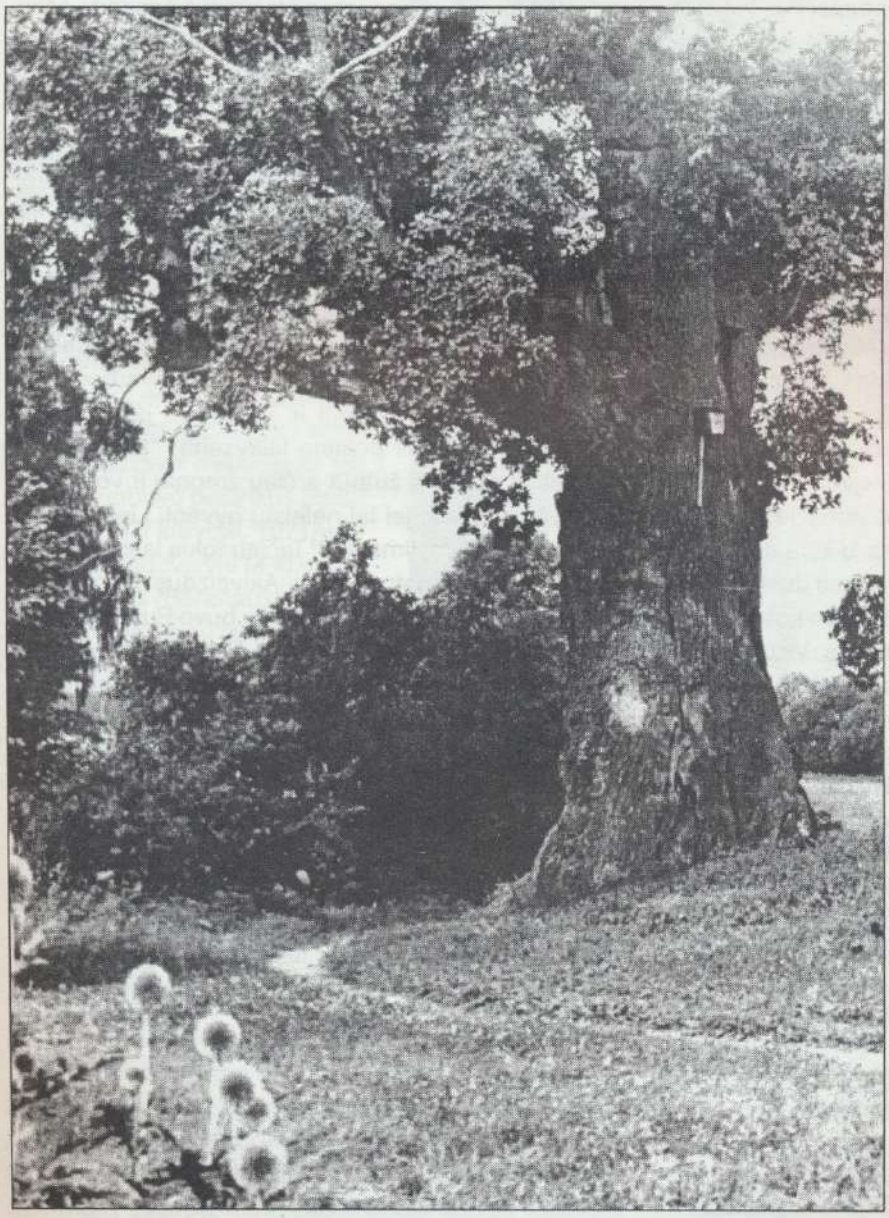
Putino studijoje, palyginti su kitais straipsniais, yra daug silpnesnis A.Mickevičiaus - revoliucionieriaus įvaizdis, toks parankus "šifruotai" sovietmečio kalbai. Revoliucijos (ne taip svarbu kokios) konotacija jau savaime atrodė teigiama. Putinas beveik neakcentuoja maištavimo prieš klasicistines normas, o E.Mieželaitis klasicistus staiga pavadina "tamsoje knibždančiais šliužais".[13] Klasių kovos įkarštį, kurio reikalauja ideologija, šis autorius "sublimuoja" į avangardo ir konservatizmo kovą: "Jam (A.Mickevičiui) dabar nieko negaila. Jis dabar sukilo prieš sustabarėjusias senas formas. Prieš konservatizmą. /.../ Prieš egoizmą".[14] Kartu kalbama ir ideologinėmis formulėmis, ir jų vengiama. V.Mykolaičiui-Putinui kova su klasicizmu nesvarbi ir dėl jo paties poeto-klasiko pozicijos, ir dėl akademinio objektyvumo: iš tiesų A.Mickevičius nuolat buvo klasikinės poezijos veikiamas. Tačiau E.Mieželaitis "Odę jaunystei" interpretuoja kaip didžiausią novatoriškumo ir avangardo maištą. Varšuvos recenzentų ar profesorių L.Borovskio, J.Sniadeckio kritika staiga įgyja hiperbolizuotų mitinės kovos su A.Mickevičiumi akcentų. Ši interpretacija atrodytų tikrai neįtikima, jei E.Mieželaitis jos neperkeltų į etikos lygmenį: mito herojus tampa moraliniu autoritetu, kovojančiu prieš nekonkretizuotą, abstraktų egoizmą. Kaip bebūtų, E.Mieželaitis visur kalba iš savo paties užimamų avangardo, kūrybos eksperimentatoriaus, antiklasicisto pozicijų.

Just.Marcinkevičiaus esė A.Mickevičiaus kančios vaizduojamos raiškiausiai. Poetas yra nuolat kankinamas, alinamas, draskomas prieštaringų jausmų, konfliktų su aplinkiniais, ieškojimų, viename epizode jis glamžo ir degina savo rankraščius. Šie vaizdai nejučia ima priminti Dioniso mitą - dievas sudraskomas ir vėl atgimsta misterijos metu. Kita vertus, šios kančios galėtų būti ir prometėjiško tipo, tačiau A.Mickevičius kovoja ne su aukštesniu autoritetu. Didžiausi jo priešai - vidiniai konfliktai ir realybė. "...Kaune prirūkytame kambarėlyje blaškėsi kruvinai sužeista širdis, šaukė atstumta ir nepasotinta meilė, dužo pirmą kartą su realybe susidūrusi svajonė. /.../ Tai jau buvo agonija".[15] Just.Marcinkevičius pirmas šiuo atveju ima naudotis mitologine mirties ir prisikėlimo metafora. Herojaus mirtis mitologinei vaizduotei suteikia itin stiprų postūmį - ji gali būti lengvai sakralizuojama. Fizinė A.Mickevičiaus mirtis aiškiai mitologizuota: "Kitą dieną jis išvyko į Turkiją tarytum į aną pasaulį. Iš ten jį po trijų mėnesių parvežė kars-

[9] *Marcinkevičius Just. Dienoraštis be datų. V., 1981, p. 102.*
[10] *Brathes R. Mythologies. London., 1989, p. 168.*
[11] *Mykolaitis-Putinas V. Op. cit. p. 9.*
[12] *Iš Vinco Mykolaičio-Putino Dienoraščio // Metai, 1997, Nr. 10, p. 113.*
[13] *Mieželaitis E. Čia Lietuva p. 49.*
[14] *Mieželaitis E. Ibid. p. 49.*
[15] *Marcinkevičius Just. Vėlinės. p. 18.*

te".[16] Tačiau dar svarbesnė ir įtaigesnė yra dvasinė metamorfozė Drezdene, kur A.Mickevičius, anot bičiulio A.E.Odyneco, apalpęs po "Vėlinių" didžiosios improvizacijos sukūrimo. Tokiu būdu "Vėlinių" personažo užrašas "Gustavus obiit... Hic natus est Conradus" pritaikomas pačiam A.Mickevičiui. Po šios metamorfozės A.Mickevičius tarsi atgimsta ir kalba jau ne individualaus skausmo, o nacionalinės kančios vardu. Beveik metafizinio rango kovoje jis nugali asmeninę psichologiją ir susilieja su tautos dvasia. Tokiu būdu A.Mickevičiaus pastangos tampa panašios į krikščionių šventojo istoriją. Tačiau galima religinė retorika pakeista romansiniais tropais: nemiga, rūkymas, juoda stipri kava ir kruvina širdis - tipiškas modernaus romanso portretas (beje, iš čia galėtų kilti hipotezė apie nuolatinį romanso ir užgniaužto savyje metafizinio ilgesio ryšį sovietmečio lietuvių literatūroje). Krikščioniškoji kultūra, ypač jos valstietiškosios formos, stipriai veikė Just.Marcinkevičiaus poetinį mąstymą. Antra vertus, A.Mickevičiaus kova - iš romantizmo paradigmos: grumtis su pančiojančiu kūrėją žemiškumu baigiasi pakilimu į idealo sferą. Iš esmės Just.Marcinkevičiaus fiksuojama Drezdeno metamorfozė - realaus žmogaus virtimas mitine figūra, kultūriniu herojumi. Ši kaita - didžiausias, koks gali būti, likimas poetui, nes po jos kūryboje lieka vienintelė tema - tėvynė, o už "Vėlinių" Konradą "aukštesnių idealų dar neturėjo nė vienas literatūrinis herojus".[17] Šį teiginį vėl galime atpažinti kaip R.Barthes'o minimą mitinę idiomą.

A.Mickevičius aptariamoje eseistikoje visada pasirodo kaip kovojantis herojus. Iš pradžių atrodo, kad jo kovos pobūdis kinta ir priklauso nuo individualios interpretacijos. Putino Mickevičius - konsoliduojanti jėga į moralinę destrukciją linkusioje visuomenėje. E.Mieželaičio Adomas - Demonas yra konservuojamų tradicijų ir prisitaikėliškų moralės normų laužytojas. Just.Marcinkevičiaus herojus kovoja su destruktyviu "aš", kad taptų tautos siekius įkūnijančia jėga, taigi įvykdytų panašią į Putino konsolidaciją. Pasirodo, už visų A.Mickevičiaus kovos modelių slypi ta pati laisvės/priklausomybės opozicija. Kaip teigia C.Levi-Straussas, "mito tikslas - pateikti loginį modelį, kad būtų išspręstas koks nors prieštaravimas".[18] Mito kalba objektyvizuojama atsiradusi egzistencinė ar psichologinė, o šiuo atveju daugiau kultūrinė bei socialinė įtampa.

Ir tautinio atgimimo, ir tarpukario laikų prieštara, kurios įtampoje buvo kalbama apie A.Mickevičių, yra savo/svetimo perskyra. Ši opozicija yra svarbiausia nacionalizmo formavimuisi apskritai. Lenkų ir lietuvių kultūrų dezintegracijos procese A.Mickevičiaus figūra bent iš pradžių atitiko mediacinę funkciją. Apie A.Mickevičių pakiliai kalbėta ir "Aušros" autorių, ir Šatrijos Raganos (dvarų kultūros integravimas į nacionalizmo reikšmių sistemą iš dalies galėjo vykti ir per šio poeto mitologiją - prisiminkime "Ponią Tadą"), ir kitų tautinio atgimimo lyderių. Kuriantis vals-

[16] *Marcinkevičius Just. Ibid. p. 7.*

[17] *Ibid. p. 27.*

[18] *Levi-Strauss C. Mitų struktūra // Baltos lankos. V., 1993, p. 33.*

tybei, dviejų kultūrų opozicija maksimaliai sustiprėjo ir dėl politinių peripetijų. Nacionalistinė ideologija būtent tuo metu radikaliai užbrėžia "savos" ir "svetimos" tradicijos perskyrą. Anot P.Subačiaus, "formuojant tautos tradicijos projektą reikšminga koncentruotos antitradicijos atsvara, negatyvių įvaizdžių - iš tiesų randamų pavelde ar tik sugalvotų - sistema. Ji svarbi tautos sampratai išgryninti".[19] Todėl 4-ajame dešimtmetyje A.Mickevičiaus sampratoje išryškėja disharmonija. Viena vertus, 1933m. veikale "Lietuvių tauta ir jos ugdymas" S.Šalkauskis Mickevičiaus genijų tebevadina lietuviškos dvasios žiedu, tapatina su juo Rytų ir Vakarų kultūrų sintezės idėją (mediacija!). Kita vertus, 1934m. lenkų literatūrinio laikraščio "Wiadomosci literackie" numeryje J.Kossu-Aleksandravičius kategoriškai teigė, kad Mickevičius lietuvių literatūrai absoliučiai svetimas autorius. Kultūrinio tarpininkavimo elgesio tipas (tarkime, jis būdingas A.Mickevičium besižavėjusiam J.A.Herbačiauskui), savas/svetimas opozicijos sprendimai liko svarbūs vyresniajai kartai, tačiau jaunesnės tarpukario generacijos, V.Macūno žodžiais, "vis mažiau bemokėdamos lenkiškai ir iš viso nutoldamos nuo lenkų kultūros, kas kartą mažiau bejautė ir Mickevičiaus veikimą".[20]

Sovietinėje Lietuvoje A.Mickevičius buvo mitologizuojamas nuosekliai. Tai suponuoja aktyvų mitologinės opozicijos sprendimą, tačiau ji jau nebėra savo/svetimo prieštara. Ši neutralizuojama, nes yra tipiška nacionalistinė. Putinas yra priverstas atlikti ankstesnės santykio su A.Mickevičiumi tradicijos reviziją: "Mickevičius tampa ne šovinistinių ginčų ir varžybų objektas, bet tautų giminingumą ir solidarumą ugdanti asmenybė."[21] Putino studijoje iš pradžių aptariama A.Mickevičiaus kūrybos reikšmė slavų tautoms, ir tik po to "tautų plejadoje" paminimi ir lietuviai. Kadangi svetimas kultūras tenka laikyti lyg ir "savomis", tai A.Mickevičius tampa savu kūrėju.

Jau minėta, kad Putino, E.Mieželaičio ir Just.Marcinkevičiaus tekstuose A.Mickevičius pasirodo kovodamas su tam tikromis priklausomybės formomis. Visur galime įžvelgti naują laisvės/priklausomybės antinomiją. Putinui A.Mickevičius svarbus nepriklausymu dezintegruotai visuomenei (tokiais biografijos momentais jo figūra imama vaizduoti meniškai). E.Mieželaitis įžvelgia kūrybinę (o potekstėje - ir gana gaivališką erotinę) poeto laisvę. Just.Marcinkevičiaus esė jau pasirodo tautos laisvės implikacijos, kurias skatinanti poeto kūryba. Kintant mito branduoliui - esminei opozicijai, A.Mickevičiaus figūra įgyja politinę-herojinę (jau ne kultūrinės mediacijos) reikšmę. Sovietinėje eseistikoje generuojamas visai naujas mito modelis. Kaip tik šiuo metu A.Mickevičiaus figūra įgyja iki tol nebuvusią jėgos funkciją. Svarbu ir tai, kad visi trys apie poetą rašantys autoriai tokia funkcija kultūroje ir politikoje disponuoja patys: E.Mieželaitis yra valstybiniu mastu reikšmingiausias poetas - pakanka prisiminti Lenino premiją ar jo buvimą LTSR Aukščiausiosios tarybos prezidiumo pirmininko pavaduotoju; Putinas ir Marcinkevičius yra neabejotinai svarbūs ir pusiau legalioje (Putinas - rezistencinėje), ir oficialiojoje savo meto aplinkoje. Kodėl trys reikšmingi (oficialiai - gal net reikšmingiausi) sovietmečio poetai generuoja A.Mickevičiaus mitą, kurio branduolys laisvės/priklausomybės perskyra?

Be abejonės, aptariamuose tekstuose ši prieštara priklauso ir romantinei paradigmai, todėl juose turi būti pabrėžiamas kūrėjo individualumas. Individualistinė laikysena lyg ir egzistuoja (E.Mieželaičio Mickevičius - vienišas kovotojas). Tačiau toks individualizmas tik išoriškai, kai kuriais romantinės laikysenos motyvais sutampa su laisvės pradmeniu minėtoje opozicijoje. Iš tiesų nepriklausomos elgsenos vidinis turinys pasirodo esantis kaip tik priklausomybė - tradicijai ar bendruomenei. "Eilėraštyje aukštom patetiškom frazėm buvo kalbama apie Poeto kelią, kuris prasideda atskiro žmogaus širdyje, eina per savo tautą, kol pagaliau pasiekia visą žmoniją. Trys laiptai, trys pakopos į visuotinumą, į amžinybę. Tokį kelią nuėjo A.Mickevičius".[22] Romantinis, eschatologinis kovos su blogiu įkarštis staiga pavirsta harmoningu buvimu savoje bendruomenėje, ir būtent tai suteikia amžinybės jausmą. Už minėtosios opozicijos galima įžvelgti ir iš tradicijos paveldimų patriarchalinės mąstysenos bruožų: bendruomenė yra svarbesnė už asmenį. Galima prisiminti ir V.Kavolio išvadą apie Just.Marcinkevičiaus politinę laikyseną: "Mylinti lietuvybė reikalauja būti žūtbūt arčiau žmonių ir verčia nesakyti visos tiesos, jei tai neleistų gyventi Lietuvoje arba būti artimųjų mylimam".[23] Tačiau tokią laikyseną nesunku apkaltinti konformizmu. Akivaizdus šis priekaištas būtų E.Mieželaičiui, skaudus jis buvo Putinui. A.Mickevičiaus figūra padeda išspręsti šią prieštarą: būti su bendruomene, tapti jos balsu nesvarbu kokiomis aplinkybėmis ir yra tikroji, tobuliausia laisvė, kurios reikia siekti. Lietuvių eseistikoje A.Mickevičiaus politinė veikla niekada nėra vertinama kontraversiškai, kaip lenkų kritikoje. Iš tikrųjų ši politinė veikla tik pratęsusi, praturtinusi A.Mickevičiaus kūrybą. Todėl prieštara tarp dalyvavimo valstybės (totalitarinės!) jėgos struktūrose ir politinės laisvės sumažėja. A.Mickevičium remtis buvo neišvengiama dėl kitos priežasties: tai vienintelė tikrai didelio masto poeto - politinio lyderio figūra, kuri egzistuoja lietuvių kultūrinėje atmintyje.

---

[19] *Subačius P. Nacionalizmo kultūrinės pertvarkos Lietuvoje. V., 1996, p. 110.*

[20] *Macūnas V. Op. cit. p. 167.*

[21] *Mykolaitis-Putinas V. Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra. V., 1955, p. 6.*

[22] *Marcinkevičius Just. Dienoraštis be datų. V., 1981, p. 102.*

[23] *Kavolis V. Žmogus istorijoje. V., 1994, p. 324.*

Antanas Baranauskas Lietuvos mokykloje

Filomena DUBICKIENĖ

Mokykla , gyva ir kintanti, ji atspindi laiką, todėl ir mokytojas turi būti kūrybingas, ieškoti naujovių.

Aš norėčiau pasidalinti mintimis apie sudėtingą pastarųjų trijų dešimtmečių mokyklą ir jos mokytoją. Vienoks buvo tarybinis laikotarpis, labai ryškūs keleri Atgimimo ir pagaliau - septyneri Nepriklausomybės metai.

Nuo 1970m. tarybinis laikas, nors jau atšilimas, tačiau mokykla griežtai reglamentuota, mokytojui pasirinkimo nebuvo. Vadovėliai, kita literatūra nudažyta marksistinėmis mintimis, ideologizuota. Tada ypač daug kas priklausė nuo mokytojo, ir daugelis sąžiningai dirbo darbą, atmesdami ideologijas, ieškojo esmės.

Dėstant literatūrą, tame tarpe A.Baranausko kūrybą, nebuvo lengva. Bet prieš tris dešimtmečius visi žinojo, skaitė "Anykščių šilelį", analizavo, deklamavo. Vadovėliai nebuvo palankūs poeto asmenybei ir kūrybai. 1971m. literatūros vadovėlyje IX kl. rašoma: "1884 jis /Baranauskas/ buvo paskirtas Seinų vyskupu. Tada Baranauskas virto polonizatoriumi, unijos su lenkais šalininku". Vadovėliuose pateikiama medžiaga apie "Anykščių šilelį", išvardijami ir kiti kūriniai. Apie eilėraščių ciklą "Kelionė Petaburkan" - "...daugelyje šio ciklo eilėraščių reiškiamos reakcinės mintys, nacionalistinės, šovinistinės pažiūros".

Antanas Baranauskas Lomžoje, 1879 m.

Taip buvo vadovėliuose, bet, man atrodo, tie sakiniai daugelio likdavo mažai pastebėti. Nuostabusis "Anykščių šilelis" apgindavo poetą ir vietos juodai spalvai nelikdavo. Aišku, daug priklausė nuo mokytojo.

O ir tais laikais, jau 1957m., turėjome "Senosios lietuvių literatūros chrestomatiją", kuria ir dabar tebesinaudoju. Čia "Aykščių Šilelio" tarminis tekstas, ir literatūrinis, ir fotografuota teksto, spausdinto L.Ivinskio kalendoriuje, atkarpa, mintys apie kalbą, laiškas Vėberiui. Čia Kl.Kairio bei K.Praniauskaitės eilės. Tai pagalbininkas mokytojui. Tais pačiais 1957m. išleista "Literatūros istorijos" I d. irgi pateikia daug geros medžiagos, net "Kelionė Petaburkan" kitaip aiškinama.

Pats didžiausias pagalbininkas - R.Mikšytės knygos. 1964-ais - pirmoji, vėliau knygelės mokiniams, 1993m. išleista monografija "Antanas Baranauskas". Mokslininkė ir tais laikais sugebėjo išvengti marksistinės įžangos. "A.Venclovos žodžiais tariant, tai dar niekieno nepralenktas mūsų poezijos kūrinys apie gamtą," - pradedama apie poemą.

Tarybiniais metais mokytojai naudojosi E.Mieželai-

Pastatas, kuriame gyveno A.Baranauskas Seinuose

čio "Čia Lietuva", išleista 1968m. Skyrelio "Klėtelė" žodžiai "Kokia maža šita lietuviška klėtelė!... O koks čia gimė ir sutilpo milžinas - poetinė alegorija!... " nepasenono ir nepasens.

Tarybiniais metais mokiniai rašė nesudėtingus rašinius. "Gamtos grožis Anykščių šilelyje", Anykščių šilelis - himnas miškui", "Anykščių šilelio" vaizdingumas". Tokius dabar bando aštuntokai.

Paminklinė lenta ant Seinų katedros sienos

Tų laikų mokiniai buvo gana stropūs, jautrūs gamtos grožiui, ir tuos paprastučius darbelius rašydavo labai nuoširdžiai.

Turėjome Baranausko raštų dvitomį, pasirodė "Literatūros ir kalbos" XIX t.

Tačiau tais, tarybiniais laikais daug ko neturėjome: nei "Kelionės Petaburkan", nei giesmių, net anykštėnai nematėm poeto bareljefo bažnyčioje, ne kiekvienas drįsdavome atvesti mokinius prie kryžiaus poeto tėvams.

Dar sunkiau buvo kitose Lietuvos mokyklose, Anykščiuose poetas buvo populiarus. Kitos galimybės: čia klėtelė, muziejus, kuris garsino savo rašytoją, garsiosios dainininkės giedojo "Šilelį". Turbūt tik mūsų krašte vykdavo Jaunojo gido konkursai - muziejaus direktorės Teresės Mikeliūnaitės rūpestis. Pirmas konkursas buvo skirtas A.Baranauskui. Buvo išdalinti mokykloms klėtelės eksponatų aprašai, pati direktorė, pasak mokytojos D.Strazdienės, ne kartą lankėsi mokykloje, konsultavo, ypač reikli direktorė buvo tarčiai, pati taisyklingai kalbanti, buvo labai pastabi - mokiniai tekstus net susikirčiuodavo.

Anykščiuose A.Vienuolio vidurinėje mokykloje R.Šaltenis pristatė knygą "Mūsų Baranauskas", daug aiškino, gavome autografus.

1990m. pasirodė T.Mikeliūnaitės "Marčiupio eglė", pateikianti daug medžiagos apie klėtelę,

garsiuosius anykštėnus /"Ažupių dalininkės", "Iš A.Baranausko klėtelės-muziejaus istorijos"/. Tai brangi anykštėnams knyga, saugotina, nes kažin ar dar kada bus pakartotinai išleista.

Šalia mūsų - Baranausko takai. Ne vienas mokytojas su mokiniais jais keliavo. Į Šilelio gilumą, prie Šlavės atodangų, teko keliauti tik kartą. Paskatinti Anykščių šviesuolio A.Janušio, jo dukters vedini, nuo kapinių, pro Marčiupį, leidomės iki Šlavės ir pasukome į kairę. Keliavom su aštuntokais, jie labai imlūs - visus stebino neįprasti vaizdai. Tuoj pat apie kelionę - rašinėliai.

"Pasukome į kairę nuo asfalto juostos, einame per tikrą mišką, per samanų gumulėlius, braunamės per krūmus. Ilgai vargstame. Ir štai apačioje siaura vagele virva upeliukas, nešdamas šakeles, spyglius. Tai Šlavė, poeto A.Baranausko apdainuota," - rašo Jurgita.

"Pašlavyje neliko berželių lyg meldų! Nebėra berželių, kurie buvo Pašlavį apstoję. Kur jie? Paprasčiausiai jų vietą užėmė kiti medžiai. Juk laikas bėga ir viskas keičiasi," - filosofuoja Regvyta.

Ypatingi Atgimimo metai, sujudinę mokyklą. Didžiulis dėmesys A.Baranauskui, Maironiui. Skaitomos, dainuojamos jų eilės, atrodo, jos skirtos kaip tam laikui. Klausėmės mokykloje "Kelionės Petaburkan" (skaitė R.Abukevičius), "Pasikalbėjimo giesminyko su Lietuva" (skaitė E.Stancikas), visi dainavom "Dainu dainelę", pertraukų metu mokėmės dainuoti giesmes. Ir dabar tebeskamba melodingoji "Skaisčiausioji, gražiausioji dangaus lelija". Abiturientas Tomas, padedant muziejaus darbuotojams, sumanė sudaryti Baranauskų šeimos genealoginį medį. Ir sudarė. Tai pakilimo metai - mokiniai aktyviai dalyvavo spaudoje, buvo aktyvūs pamokose.

Septyneri Nepriklausomybės metai - prasidėjo ramus laikas. Ilgai laukėme naujų vadovėlių. Dar 1989m. IX klasės vadovėlyje apie "Kelionę Petaburkan" rašoma: "Carinė Rusija buvo, anot V.Lenino, "pagrįstai vadinama, tautų kalėjimu" 1993m. vadovėlis irgi nedaug pasikeitęs.

Mokykla laukia naujo literatūros vadovėlio VIII klasei. E.Savickaitės vadovėlis labai siauras, seniai išleistas, trūksta jų.

Man nepriimtina, kad daugelyje vadovėlių akcentuojami A.Baranausko žodžiai, kad "Anykščių šilelį" parašęs įžeistas Varnių kunigų seminarijos dėstytojo. Be abejo, poetas į pirmą vietą negalėjo iškelti savo talento, mokiniams pretekstas tampa svarbiausia priežastimi, ir tai nuolat kartojama rašiniuose.

Nežiūrint kai kurių nepriteklių, kuriama nauja Lietuvos mokykla, 1994m. pasirodė "Bendrosios programos", kurios pasitarnauja kuriant individualiąsias: B, A, S lygių, gimnazijų.

Skiriamos trys literatūrinio lavinimo pakopos. Klasikų kūriniai, tame tarpe ir A.Baranausko, kūryba dėstoma visose pakopose.

Vidurinėje pakopoje dėstant literatūrinį kūrinį mokoma suprasti erdvę ir laiką, istorinį kontekstą, aukštesnėje - kūrinį sieti su kultūros epocha, ieškoma ryšio su kitais dalykais.

Pamokų skaičių pasirenka mokytojas: pvz., humanitarinėse klasėse 5 pamokas, realinėse - 4. "Anykščių šilelis" analizuojamas pasirenkamais būdais, pasirenkami aptarimo aspektai: "Anykščių šilelis" - alegorija", "Miške lietuvis, ko verkia, nežino", "Baranauskas - kalbininkas, tarmių tyrinėtojas". Įdomu, jei yra gerai tarmę mokantis mokinys, skaityti tarmiškai - tik tada atsiskleidžia tikrasis poemos grožis. /Teko girdėti "Anykščių šilelio" įrašą Mūšos upyno tarme. Man tai visai nepriimtina/.

Gimnazijų humanitarinėms klasėms Atviros Lietuvos fondas išleido individualiąją programą, sudarytą Audronės Ganusauskienės ir Zinos Žuklijienės.

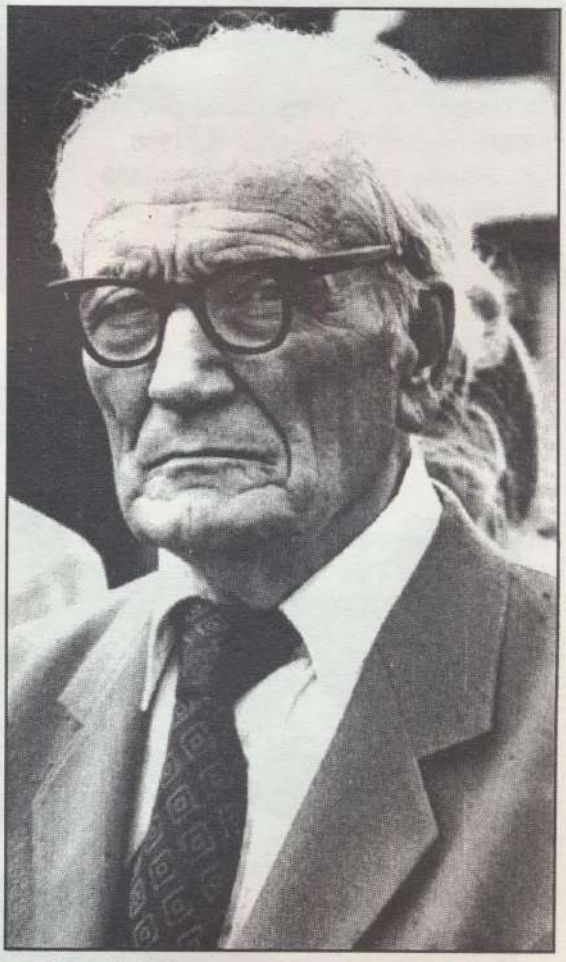
Siūlomos tokios temos:

Baranauskas - pirmasis žymus lietuvių romantinis poetas. Tautinės problemos A.Baranausko romantinėje poezijoje.

Gamtos vaizdų ir liaudies pasaulėjautos, išminties ir filosofijos sąsajos, žmogaus gebėjimas įsiklausyti į gamtos slėpinius.

Dramatiškas pasakojimas apie tautos likimą.

Nacionalinio sąmoningumo idėja. Kodėl, per-

Biografinių knygų apie A.Baranauską ir savo dėdę A.Vienuolį-Žukauską autorius Rapolas Šaltenis

skaitę A.Baranausko giesmę, anot Just.Marcinkevičiaus, galime pasakyti - "štai kas esame mes".

Anykščių mokykloms ir šiuo metu didelis pagalbininkas - muziejus. Ir susitikimai, ir konferencijos, ir televizijos laidos, žurnalas "Anykščiai", filmas "Baranauskas" (A.Vienuolio gimnazija jo neturi) - visa plečia mūsų akiratį.

Ir vis tik šiuo metu mūsų mokiniams sunku - jie perkrauti. Pvz., 2[h] klasėje be literatūros mokosi dar keliolika dalykų. ATEITIES uždavinys - mažinti krūvį.

Baigdama dar kartą noriu akcentuoti, kad Baranauskas mokykloje buvo gerbiamas ir mylimas visada, nors tik dabar atsivėrė galimybės visapusiškai susipažinti su jo asmenybe ir kūryba. Tai ne tik dabarties, bet ir ateities Lietuvos mokyklos uždavinys.

Naudota literatūra

J.Riškus, A.Šalčiūtė, K.Umbrasas. "Lietuvių literatūros vadovėlis IX klasei". K., 1971.

R.Mikšytė. Antano Baranausko kūryba V., 1964.

R.Mikšytė. Antanas Baranauskas V., 1993.

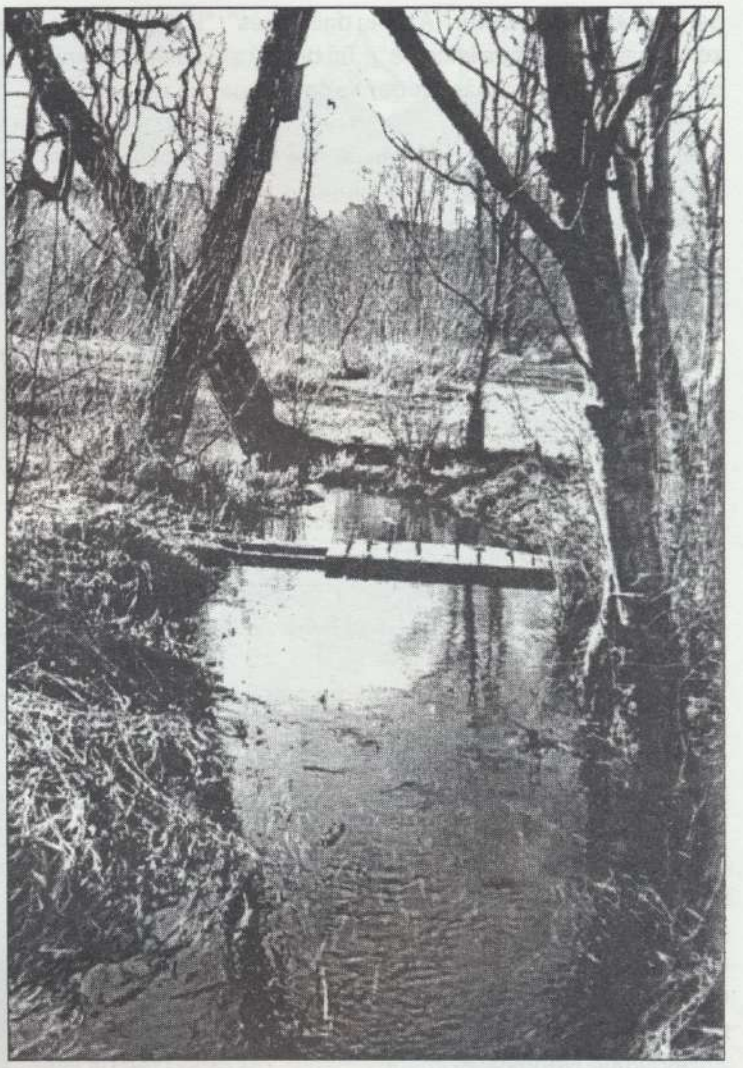
E.Mieželaitis. "Čia Lietuva" K., 1968.

A.Jovaišas. Lietuvių literatūra K., 1989.

A.Jovaišas. Lietuvių literatūra K., 1993.

Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija V.Korsakas ir J.Lebedys. V., 1957.

Lietuvių literatūros istorija. Red. K.Korsakas V., 1957.

Valaukis - A.Baranausko vaikystės dienų upelis

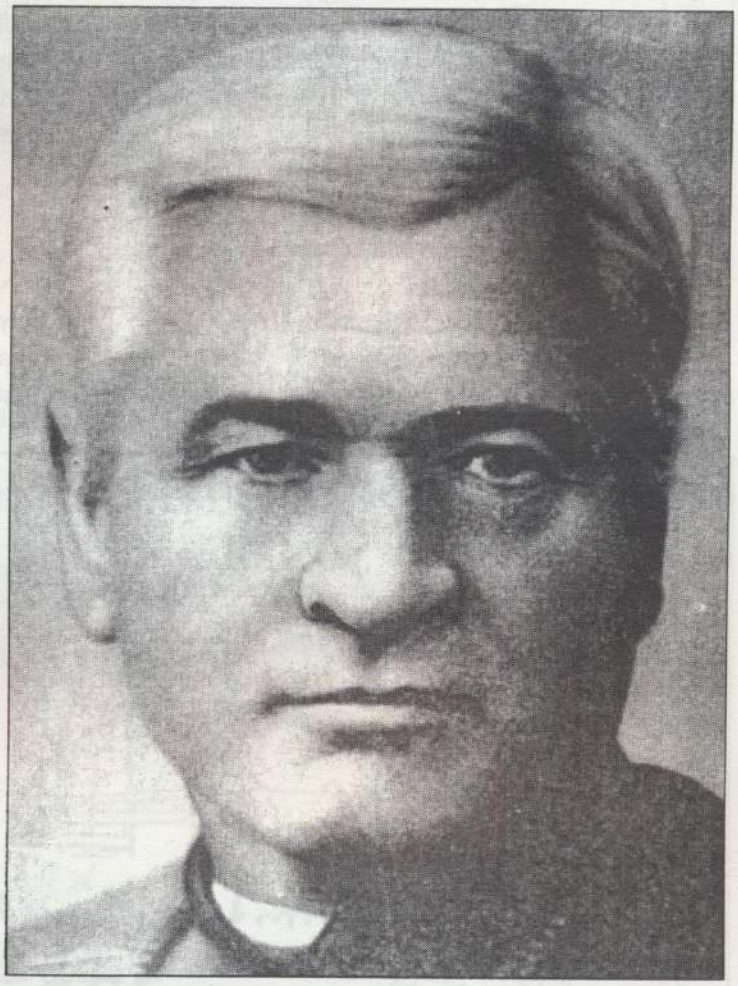
Konferencijoje dalyvavo ir Anykščių vidurinių mokyklų moksleiviai

Baranausko klėtelės lankytojų knygos - asmeninio ryšio su poetu liudijimas

Vida Zasienė

"Baranausko kultas žemyn neslūgs, bet augs. Anykščių miestas turėtų ilgainiui virsti vasaros metu ekskursijų knibždynu..." Taip 1927 m. gruodžio 15 d. laiške Antanui Vienuoliui rašė prelatas Jurgis Narjauskas, duodamas keletą patarimų, kaip sutvarkyti Baranausko klėtelę-muziejų. Šio šviesaus žmogaus žodžiai išsipildė. Tai liudija kasmet vis gausėjantys įrašai ir klėtelės lankytojų knygose.

1927 metais gegužės 1 dieną Baranausko klėtelės globėjas Antanas Žukauskas-Vienuolis pradėjo pirmąją "Baranausko Namelį" lankiusių garbės svečių knygą. Tokių knygų, kol Vienuolis prižiūrėjo klėtelę, muziejuje iki šių dienų išsaugotos šešios: pirmoji - 1927 m. gegužės 1 d. - 1931 m. rugsėjo 20 d., antroji - 1932 m. gegužės 19 d. - 1937 m. rugpjūčio 29 d., trečioji - 1938 m. gegužės 31 d. - 1946 m. birželio 10 d., ketvirtoji - 1946 m. liepos 7 d. - 1952 m. gegužės 17 d., penktoji - 1952 m. gegužės 17 d. - 1955 m. vasario 8d., šeštoji - 1955 m. vasario 9 d. - 1958 m. birželio 21 d. /baigta jau po rašytojo Vienuolio mirties/. Tos kasmet vis storesnės ir didesnės knygos - ne tik lankytojų registracija, jose ir Baranausko muziejų lankiusių žmonių asmeninio ryšio su poetu išraiška.

Antanas Baranauskas 1898 m.

Įdomiausi, žinoma, yra iškilių mūsų tautos asmenybių - rašytojų, dailininkų, aktorių, visuomenės veikėjų įrašai. O jų klėtelėje lankytasi nemažai. Vieni, svečiavęsi pas Vienuolį, buvo jo kviečiami apžiūrėti klėtelę, kitų atvykimo tikslas buvo būtent Baranausko tėviškės aplankymas, treti į Anykščius atvykę įvairiais reikalais ar važiuodami pro šalį užsuko ir į Baranausko muziejų. Visus juos Vienuolis kviesdavo pasirašyti, įrašyti savo įspūdžius. Vieni jų /kaip ir 1927 m. liepos 2 d. čia lankęsis prezidentas Antanas Smetona/ padėjo tik savo parašą ir užrašė datą: Liudas Gira 1930 m. liepos 2 d., Konstantinas Šakenis 1930 m. rugpjūčio 24 d., Antanas Vaičiulaitis 1931 m. liepos 17 d., Vincė Jonuškaitė-Zaunienė ir senoji Marta iš Prūsų krašto 1932 m. gegužės 24 d., Potencija Pinkauskaitė 1932 m. gegužės 26 d., Petras Babickas 1937 m. liepos 7 d., Vincas Krėvė-Mickevičius, Marija Skardžiuvienė, Pranas Skardžius ir agronomė Elena Karosaitė-Gimbutienė su vaikais Aldona ir Jurgiu 1933 m. birželio 22 d., Mykolas Biržiška ir Bronė Biržiškienė 1933 m. rugsėjo 10 d., Čarneckių šeima 1934 m. liepos 8 d., Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, Dalė Sruogaitė ir Balys Sruoga 1936 m. gegužės 10 d., Landsbergių šeima 1936 m. liepos 11 d. ir kt. Tik parašai ir datos. Įspūdžiai neišsakyti, kiekvienas išsinešė savyje.

Yra įrašų, kur kūrėjai tarsi tiesiogiai kreipiasi į kūrėją - poetą Baranauską:

"Tai čia gimtinė garbingo vyro Lietuvių Tautos apaš-

talo bei žadintojo iš baisaus miego. Teskamba Tavo giesmės mūsų ausyse per amžius. **Kazys Šimonis**. 1928 m. liepos 23 d."

"Klajodamas Tavo, didysis Tautos Dainiau, numintomis vietomis, pamilau savo šalį taip, kaip Tu mylėjai, ir dainuoju jos grožį žavingojo "Anykščių šilelio" pajautom". **Benedikas Rutkauskas**, 1932 m. rugpjūčio 12 d."

Yra posmų, spontaniškai išplaukusių iš didelio jaudulio, aplankius didžiojo poeto kūrybos vietą:

Mažoji lietuviškoji klėtele,
gausių poetais apylinkių apsupta,
Mūsų tėvų vargo ir darbo liudytoja,
ar ne per anksta buvo tavo pastogė
Didžiojo Poeto Sielai?

Salomėja Nėris

1935, Svajingą, rugiais banguojantį 16 birželio vakarą".

Šalia **Vandos Didžiulytės** eilės:

"Nors svirnelis pasens, sudrunys, subyrės...
Bet "Šilelį" anūkų anūkai minės!
Lai čia nauji didvyriai ir talentai gema!
"Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia".

Ne kartą čia buvojusi **Bronė Buivydaitė** į svečių knygą įrašo ištrauką iš savo baladės "Aruodėliai", šalia pasirašo ir brūkšteli: "Šilelis užgrūdino kūną, o "Anykščių šilelis" - sielą" - 1930 m. liepos 31 d."

Jonas Graičiūnas 1942 m. rugpjūčio 12 d. paliko tokį ketureilį:

Ir man teko laimė lankytis Anykščiuos, -
Miela ir gera kalneliuos čionykščiuos!
Juk čia Baranauskas, Biliūnas, Vienuolis!
Kūrė, dainavo Tėvynei gražuolei.

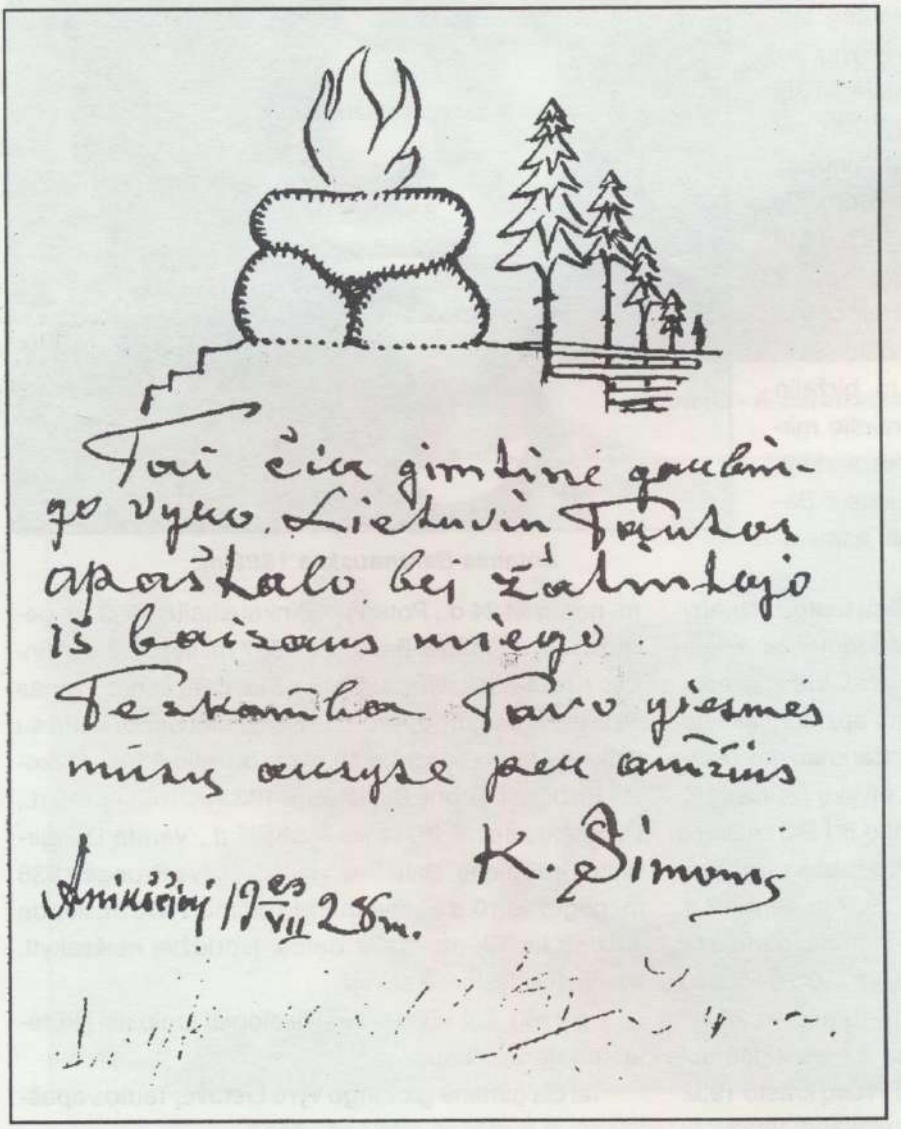
Atvykę į Baranausko 25-ųjų mirties metinių minėjimą, kaip garbingiausi svečiai pasirašė Vaižgantas ir Augustinas Gricius: "1927 m. lapkričio 26 d. Pakvipo senovės romantizmu, gyva tradicija graudino širdis. Anykštėnai tebėra tikri lietuviai su visu savo širdies atvirumu ir graudžia melancholija. Brangi Barono ir Kairio tėvynė. **Kan. Juozas Tumas-Vaižgantas**, L.U.H.M. Fakulteto docentas - atstovas iškilmėms."

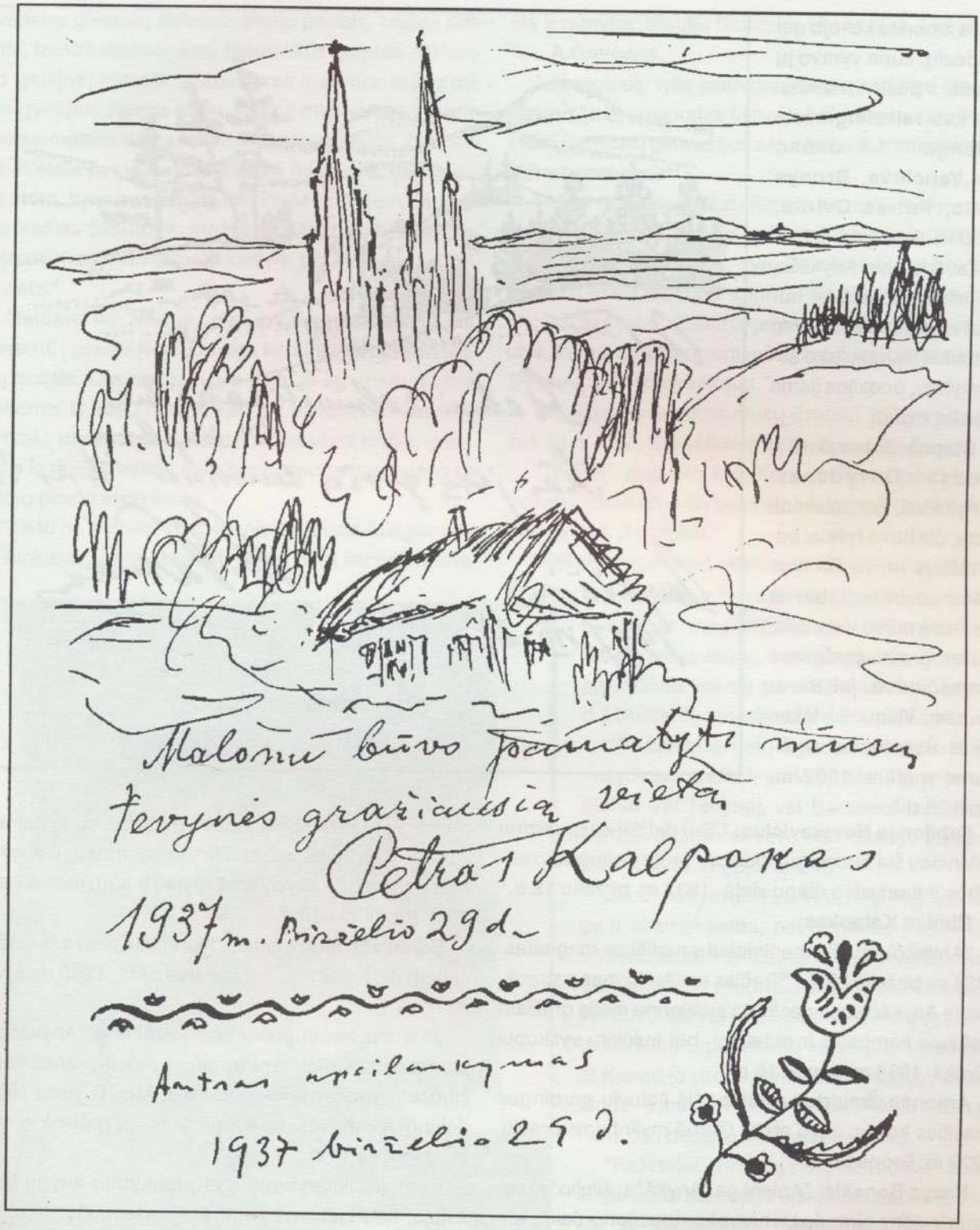
"Džiaugiuosi galėjęs nusilenkti didžiojo dainiaus dvasiai gimtame kampely ir toms vietoms, kuriose jis augo. **A.Gricius**."

Su patosu savo įspūdžius išreiškė liudiškietis **Petras Biržys-Akiras:** "Ačiū, p. Vienuoli, kad pasirūpinai apie šią pamirštą bakūžę, iš kurios išėjo dieviškos sielos žmogus Antanas Baranauskas. Garbė Jam ir Jojo giminėms! Anykščių bažnyčioj turėtų aukso varpas Baranausko garbei gausti per amžius. 1928 m. balandžio 10 d."

Reikšmingi **Vytauto Bičiūno žodžiai**:

"Moksliški senovės tyrimai rodo, kad klėtis Lietuvoje buvusi prototipas gyvenamo trobesio. Joje lietuvis krovė savo mantą,

savo rankų darbo pasėkas. Kaipgi nuostabiai simbolina sukrauto lobio dalinimą Lietuvos liaudžiai - nebe kūno, bet dvasios peno, kūrybos - vysk. A.Baranausko klėtis, kurioje jis, savo poezijos lobį sukraudamas, savo krašto žmonių gaivinimui skyrė. 1928 m. birželio 22d."

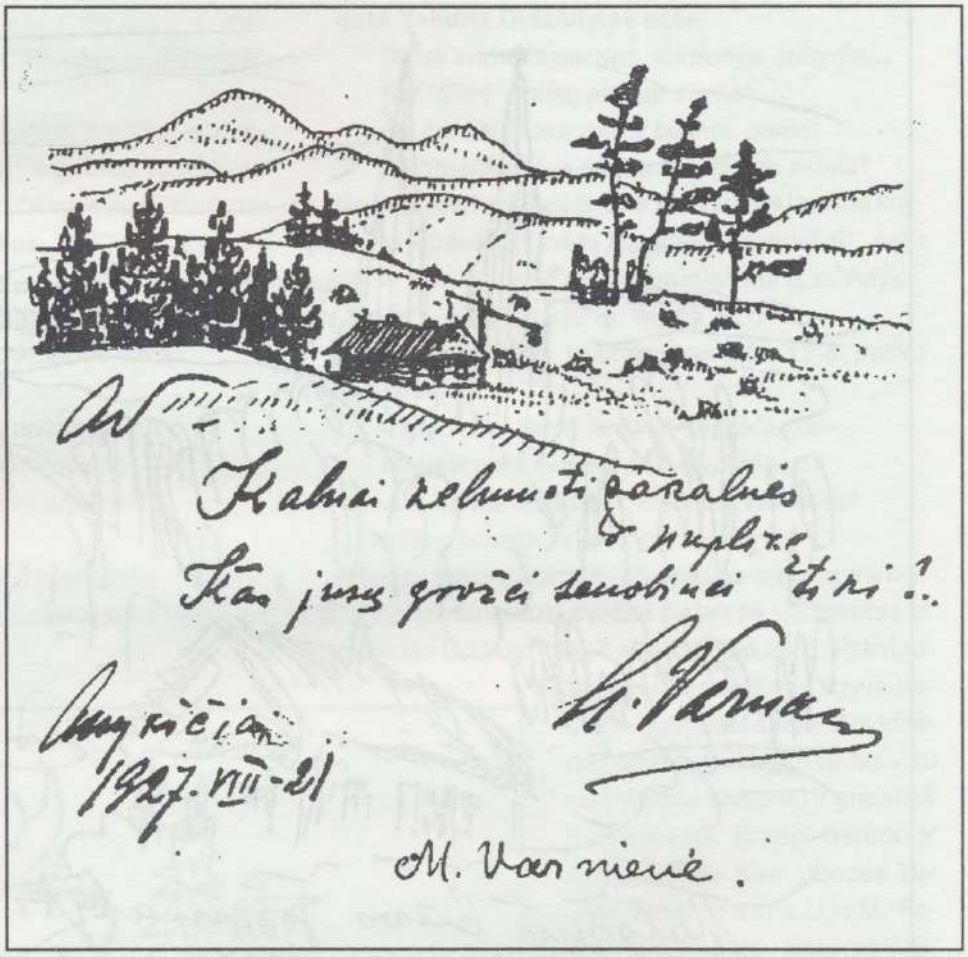
Poetiškas **Kazio Inčiūros** įrašas:

"Kol Šventojoj Lietuvos žemėj skambės daina apie kalnuotus kalnus, tebūnie šis kampelis visų lietuvių sielos poilsis, kur skambėtų vis naujos jaunystės dainos. 1928 m. rugpjūčio mėn."

Visai kitaip nusiteikę trečiafrontininkai:

"Smagu ir miela mums, lietuvių literatūros "Trečiojo fronto" dalyviams, pažinti savo krašto vietas, kur pra-

eities žmonės kovojo dėl tų idealų, kurie vyravo jų laikais, ir pasiryžti laimėti tai, kas reikalingiausia žmonijai dabar. **Ant.Venclova, Bronys Raila, Petras Cvirka,** 1930 m. liepos 14 d."

Žavėdamiesi Anykščių apylinkėmis, klėtele, kūrėjai trumpuose įrašuose perteikia Baranausko asmenybės, poezijos jiems sukeltą įspūdį.

Stepas Zobarskas ir **Liudas Dovydėnas**: "Anykščiai, gal palaimos vieta, čia buvo ryškiai pasireiškęs mūsų Dainius Baranauskas, dabar iš čia kalba mūsų Vienuolis. Ir bus gražu gražiuose Anykščiuose, jei Baranausko, Vienuolio takas tekės Šventosios amžinumo metais. 1932 m. kovo 28 d."

Fabijonas Neveravičius: "/Su/ didžiausiu pietizmu aplankiau šią nuostabią didžiojo Tautos gaivintojo kūrybos ir jaunystės dienų vietą. 1937 m. birželio 18 d."

Rimtas Kalpokas:

"Anykščių grožis menininkui savotiškas magnetas. 1937 m. birželio 29 d." "Trečias apsilankymas patraukliuose Anykščiuose dar kartą sustiprino meilę gražiam Lietuvos kampeliui ir dideliam, bet kukliam vyskupui kūrėjui. 1938 m. liepos 16 d."

Antanas Žmuidzinavičius: "Iš lietuvių garbingos praeities kelkim savo ateitį. Garbė mylintiems praeitį. 1929 m. liepos 26 d."

Kazys Banaitis: "Aplankęs "Anykščių šilelio" autoriaus ir vieno pirmųjų Lietuvos kompozitorių-dainų kūrėjo A.Baranausko klėtelę. 1933 m. rugpjūčio 10 d." Šalia - natų "Dieve, laimink Lietuvą" eilutė.

Bronius Pundzius ir **Petras Tarasenka**: "Čia lankėmės, kad akivaizdesnis liktų Vysk. A.Baranausko laikų laisvės priešaušris, vėl lyginant jį su dabartiniais mūsų keliais ir šunkeliais į visų pasiilgtąją laisvę. 1942 m. rugpjūčio 12 d."

Juozas Paukštelis: "Iš čia prašneko mūsų brangi sermėgių praeitis, čia šnabžda didžiojo mūsų dainiaus žodžiai "Čia tėvai mūsų, čia broliai mūsų, čia gyven mūsų seneliai" - savo žemę mylėti ir kurti mus įkvepia. 1948 rugpjūčio 10 d."

Eduardas Mieželaitis: "Norėčiau savo eilėraščiais prilygti didžiajam poetui Baranauskui. 1950 m. spalio 28 d."

Justinas Marcinkevičius: "Nemirtingi "Anykščių šilelio" vaizdai vėl iškilo prieš mūsų akis, lankantis Anykščiuose ir ypač rašytojo klėtelėje. Mes iš visos širdies dėkingi asmenims, išsaugojusiems šį paminklą. 1953 m. gegužės 17 d."

Pirmųjų, ikitarybinių metų lankytojų knygų įrašai liudija, kad Lietuvos žmonės, būdami klėtelėje, jaučia poeto dvasią, yra jo asmenybės ir kūrybos įkvėpti, per klėtelę ir joje esančius daiktus jaučia ryšį su senove, su garbinga tautos praeitimi. Vienuolis jiems - savotiškas to ryšio tarpininkas. Todėl ir Baranauskui skirti epitetai išraiškingi, gražūs: mūsų tautos mylimas dainius, Lietuvos prisikėlimo patriarchas, nepalaužiamos dvasios, didžių siekimų ir grynos lietuviškos sielos žmogus, dainų tėvas, kilnus dainius,

įkvėpimo giesmių dainius, šilelio poetas, tautos didvyris, tautos darbininkas, lietuviškos gamtos garbinimo genijus, didysis tautos vyras ir sūnus, mūsų raidės gynėjas, žymus mūsų tautos mąstytojas-mokslininkas-matematikas, didis lietuvių dvasios žadintojas. Klėtelė jiems-tautos istorinė šventovė, brangiausia vieta, brangus rūmas, senovės brangenybė, graži praeities šventovė, maža bakūžė, namelis garbingojo dainiaus, šimtametė klėtelė, brangiausių relikvijų vieta.

Ateidavo čia žmonės dvasios stiprybės pasisemti, atsiremti į praeitį įvairių tautos istorinių lūžių, išbandymų metais. Okupacijų, karo laiku jo irgi buvo gausiai lankoma. Iš įrašų matyti, kad čia buvo ieškomas tikrų vertybių, pastovumo - žiaurus laikas viską keičia, griauna, o klėtelėje viskas kaip buvę, saugomas tautos didžiojo poeto atminimas.

"1940 m. birželio 18 d. Visoje Lietuvoje dūzgiant rusų tankams, šioje klėtelėje radau tikrą lietuvišką dvasią ir ramybę. Šiaulių Berniukų gimnazijos 7 kl. mokinys **A.Gavėnas**."

"Užmigusią, tylią lietuvišką dvasią radome čia, kur dirbo ir rašė susipratęs lietuvis A.Baranauskas. Panevėžio Berniukų gimnazijos aštuntokai **A.Kanišauskas, V.Ramanauskas**."

"1940 m. liepos 19 d. Klėtelė primins kiekvienam, kad ne viskas turi keistis, kad yra žmoguje kažkas pastovu, įgimta, kad buvo vyrų, kuriems buvo brangus savasis kraštas, savo gimtoji kalba ir kilo didingi "Anykščių šileliai". Tebūnie jaunasis A.Baranauskas toji uola, kurios galėtų įsitverti mūsų besiblaškąs jaunimas! Studentas **Petraškevičius**."

"Vyskupe, sustiprink mūsų dvasią! 1942 m. gegužės 17 d. **Dail. Stančikaitė** ir dar 4 parašai."

"1943 m. gegužės 6 d. Karo blaškomi po Brangią Tėvynę, užsukome čia pasisemti dvasiai jėgų - tolimesniam keliui. 3 parašai."

"Kai priešo alkanos rankos yra ištiestos į mūsų klėčių aruodus ir mūsų broliai išblaškyti po Sibiro kraštus, mes išėjome ginti Tėvynės. Tesuteikia mums mūsų didinga praeitis drąsos ir pasiryžimo kovoje su priešu. 1949 m. kovo 8 d." Studentas medikas ir dar 1 parašas.

Lankytojų knygoje pasirašo Dailės akademijos rektorius Arvydas Šaltenis - Baranauskų ainijos atstovas

"Po ketverių metų lagerio ir po vilties bepamatyti savo kraštą ir vėl kvėptelėti Tėvynės oru, štai aš vėl Tėvynėj, vėl Baranausko klėtelėj, kur tiek dažnai tekdavo būti. **Stasys Žukauskas** 1946 m. rugpjūčio 2 d."

Jaudinantys, gražūs, vaizdingi įrašai, turtinga ir skambi kalba, net beraščių padėti trys kryželiai atrodo iškalbingi. Ir visai netikėtai kaip didžiausias svetimkūnis įsiterpia cheminiu pieštuku darytas įrašas: "1946 m. gegužės 7 d. Lankiau Baranausko klėtelę. Utenos LKP/b/ Komiteto propagandos ir agitacijos sekretorius - parašas neišskaitomas." Kuo toliau po karo, tuo daugiau absurdiškų įrašų.

"Rašytojai - žmonių sielų inžinieriai, - pasakė draugas Stalinas. Perskaitę Baranausko kūrinį "Anykščių šilelis", mes, Juodupės 7-metės mokyklos mokiniai, panorome aplankyti Anykščius. Mūsų norai išsipildė. 1951 m. gegužės 6 d."

"Mes dėkingi partijai ir vyriausybei už suteiktas sąlygas aplankyti žymias Tarybų Lietuvos vietoves. 1955 m. Vabalininko moksleiviai."

"Jeigu tokioje vargingoje klėtelėje, šiaudinėje pastogėje galėjo gimti tokie kūriniai, kaip

"Anykščių šilelis", - kokios plačios kūrybinės galimybės atsiveria mūsų tautos rašytojams šiandien, Tarybų Lietuvoje. Visi mūsų krašto darbo žmonės laukia, kad dabar mūsų rašytojai sukurtų šimtus kūrinių, ne tik neblogesnių, bet ir žymiai geresnių, skatinančių į žygdarbius kovoje dėl šviesesnės ateities mūsų liaudį kūrinių. **Romas Šarmaitis**. 1948 m. rugpjūčio 22 d."

Čia jau išnykęs individo ryšys su poetu ir jį užauginusia vieta, o paskutinėse knygose ir paties individo beveik visai nelikę - tik organizacijos, kolektyvai, blankūs trafaretai: labai patiko, neišdildomas įspūdis, gilus įspūdis. Klėtelė - jau valdiška įstaiga, kurios svečių knygoje buvęs revoliucionierius gali įrašyti pageidavimą įkurti kraštotyros muziejų ir ten perkelti Baranausko eksponatus, apskrities valdininkas gali pareikšti padėką valytojai už gerą aplinkos tvarkymą. Daugeliui klėtelė tampa senų buities daiktų sankaupa, stebinanti skurdumu ir tamsa. Apie poeto dvasią retai kas prabyla.

Tik viltingiau nuteikia viena kita eilutė:

"1957 m. gegužės 21 d. Anykščių J.Biliūno v. vidurinės mokyklos 8c klasės mokiniai aplankė A.Baranausko memorialinį muziejų-klėtelę, kur taip gyva įkvėptoji daina, praeities dvasia, kur tiek jaunų širdžių mokosi mylėti savo tautos praeitį, gamtą, gimtąjį kraštą. Dalyviai - lankytojai nuoširdžiai dėkingi Tiems, kurie saugo mūsų tautos didžiuosius lobius. Mokytoja **Ona Gikytė** ir 49 parašai."

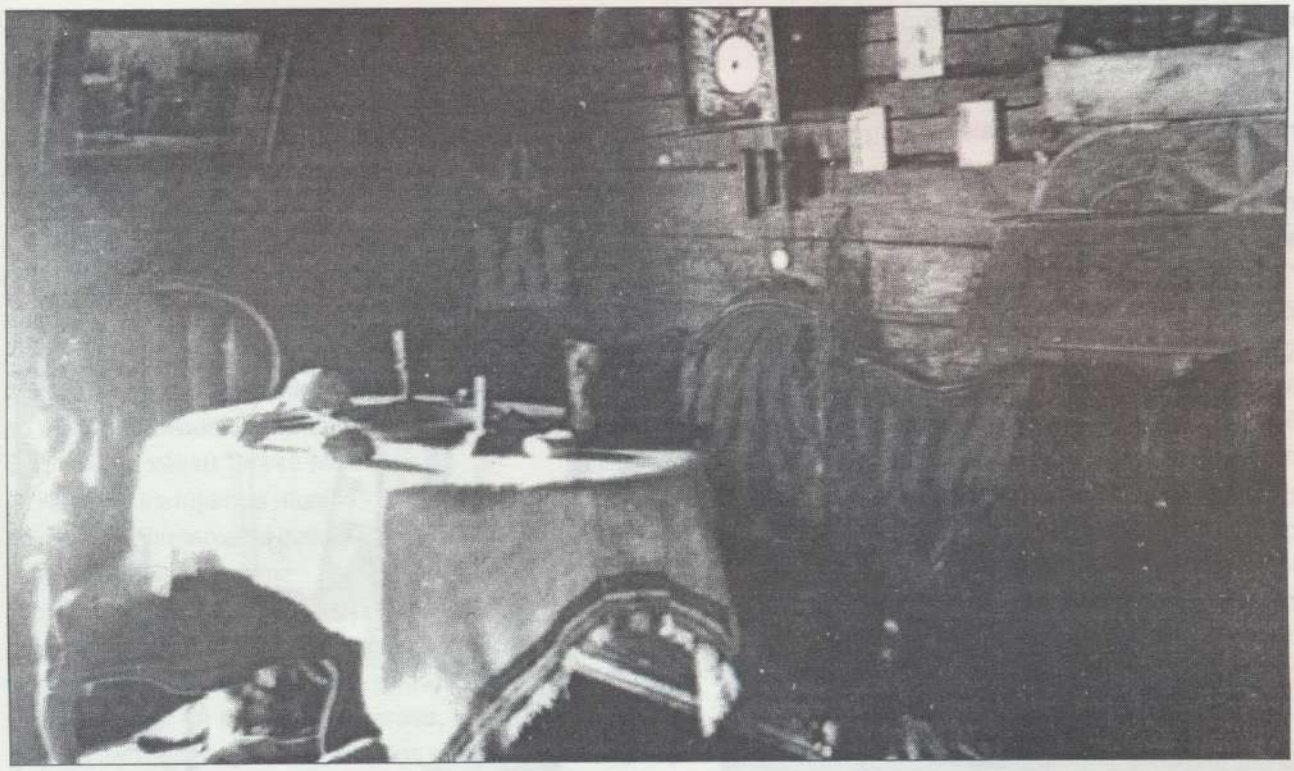
Pačiam klėtelės saugotojui Antanui Žukauskui-Vienuoliui šios lankytojų knygos buvo labai reikšmingas dokumentas ateinančioms kartoms, didelės pagarbos savo "giminės saulei" - Vyskupui ir poetui ženklas. Tą svarbą suprato ir čia pasirašę rašytojo vaikai, giminaičiai, augintinės. Čia buvo fiksuojami ir svarbiausi "pamilijos" įvykiai:

"1935 m. gegužės 9 d. Mes čia susirinkę Anykščių apylinkės žmonės A†a P.Žukauską palydėję užėjome aplankyti Baranausko muziejaus. **Šumyla, Samulis, Adomas Navikas, Aldona Navikaitė, Vanda Pavilonytė, Emilija Šaltenienė, Julė Žibaitė, Samulienė, Lukošienė, Justinas Medžiuolis**" /už beraščius pasirašė **Vienuolis**. Šalia savo pavardės jie padėjo kryželius/.

Atsakomybės už garsią giminę svarbą ir šiandien supranta Baranauskų ainiai. Tai atsispindi ir naujoje muziejaus 70-mečio proga pradėtoje klėtelės svečių knygoje: "Kaip medžiui svarbu šaknys, taip mums kiekvienam - mūsų tėvai, seneliai, proseneliai ir pro pro... Be jų nebūtų mūsų, mūsų Tėvynės. **Arvydas Šaltenis**. 1997 m. gegužės 3 d."

Miesto centre, ten, kur buvo dykvietė, iškilo paminklas A.Baranauskui, atsirado vyskupo skverelis. Paminklo autorių - skulptoriaus Arūno Sakalausko ir architekto Ričardo Kri štopavičiaus darbas sulaukė didelio įvertinimo - Nacionalinės premijos

Klėtelės viduje memorialinė ekspozicija

Klėtelės atmintis

Alma AMBRAŠKAITĖ

Klėtelė - Baranauskų giminės pradžios ženklas. Laiko vilnys į žemę atnešė devintą, gal ir dešimtą šios giminės kartą. Pirmojo žinomo Baranauskų atstovo (poeto senelio) JONO BARNABINSKO (galbūt Bernadinskio, Bernadicko) kilmė ir jo pasirodymas Anykščiuose XVIIIa. pabaigoje jau nugrimzdę praeities paslaptyse. Niekas nebepasakys, ar tai nuo pono pabėgęs baudžiauninkas Barnabinskas iš Užnemunės, kaip savo sekretoriui J.Laukaičiui pasakojęs vyskupas Antanas Baranauskas, ar nuo Voluinės kilusių bajorų palikuonis, kuo pasididžiuodavęs poeto brolis Jonas, o gal Kosčiuškos sukilėlis bajoraitis, po pralaimėjimo slapstydamasis atbėgęs į Anykščius, ką pasakojo Vienuolio motina Rozalija Baranauskaitė-Žukauskienė. Amžiams paliko tą paslaptį Jurzdiko gaisro ugnis, paglemžusi labai svarbius Jono Barnabinsko "popierius" - gal ir bajorystės dokumentus. Jei baudžiauninko pagal žemiškąją kilmę, bet laisvos dvasios iš Dievo būta Jono Barnabinsko, nebegalėjusio gyventi vergu.

Baranauskai Anykščių rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėti 1791m., kai Jonas Barnabinskas vedė Elžbietą Paulavičiūtę iš Jurzdiko. 1805m., tesulaukęs 48 metų, jis mirė, palikęs trejų metų sūnų Joną-Bernardą ir dvi dukteris.

Gal dėl jo kitaip pasiūdintų kailinių su atversta apykakle anykštėnai jį praminę Baronu. Vėliau jo sūnus Jonas-Bernardas (poeto tėvas) krikšto dokumentuose įrašytas Barono pavarde. Pasak mokytojo R.Šaltenio, "poeto eilėraščių sąsiuvinyje, skirtame tėvams, 1855m. kartu su kitais piešiniais yra įrištas jo ar brolio Anupro, tada Panevėžio gimnazisto, nupieštas galbūt jų tėvo portretas su panašia baroniukų kepure".

Vyskupo senelis, tėvas, broliai dokumentuose vadinami Bernadskiais, Barnabinskais, Bernadickais, vėliau Baronais, o būsimasis vyskupas Antanas krikšto dokumentuose jau įrašytas Baranausko pavarde.

Mirus tam paslaptingajam bajorui ar baudžiauninkui Jonui Barnabinskui, jo žmona Elžbieta ištekėjo už Andriaus Steikūno. 1827m. į savo motinos ir patėvio namus žmoną Teklę Povilonytę parsivedė ir Jonas-Bernardas. Vienuose namuose jau turėjo glaustis dvi šeimos. Turbūt ruošdamasis kurti šeimą, 1826m. Jonas-Bernardas ir pasistatė klėtelę. Čia, Jurzdike, jaunoji šeima gyveno iki 1839m. Tais metais, jau susilaukusi pen-

keto vaikų, išsikėlė į savo ūkį Ažupiečiuose. Čia klėtelė ir sulaukė šių dienų.

Kad klėtelė buvo statoma kartu ir kaip gyvenamoji patalpa, kad joje galėjo būti gyvenama, liudija etnografo Stasio Daunio, 1983-84m. tyrinėjusio klėtelę, išvados. Jis, apžiūrėjęs klėtelės statybines detales bei konstrukcijas, teigia, kad "stropus sienų aptašymas iš patalpos pusės verčia manyti, kad šioji patalpa buvo numatyta ne grūdams laikyti; tokia apdaila ypač XIXa. viduryje, valstiečio grūdinėms klėtims nebuvo reikalinga ir - nebūtina. Yra pagrindo manyti, kad pirminė patalpa kažkada buvo laikoma geraja klėtimi, kurioje miegama, laikomi drabužiai ar kiti geresnieji buitiniai reikmenys. Geroji klėtis galėjo būti atskiras trobesys, arba kelių patalpų klėties viena dalis. /.../ Grindys, nors klėtis buvo perkėlinėjama, tikriausiai bus išlikusios tos pačios iš minėto laikotarpio ir pragyvenusios A.Baranauską. Taip verčia manyti ir senovinė jų konstrukcija. Jeigu šios grindys būtų tikrai pirminės, tai turėtume dar vieną argumentą įrodymui, jog patalpa iškart buvo skirta ne grūdams laikyti.".

Tokią klėtelės paskirtį yra apibūdinęs ir A.Baranausko biografas R.Šaltenis: "Ir pradėjęs jis ręsti savąjį kampelį Tekliutei. Dabar ramiai be rūpesčių, galėjo ateiti į pasaulį būsimas lietuvių literatūros klasikas". A.Baranausko nameliu ją pa-

Antanas Baranauskas apie 1883 m.

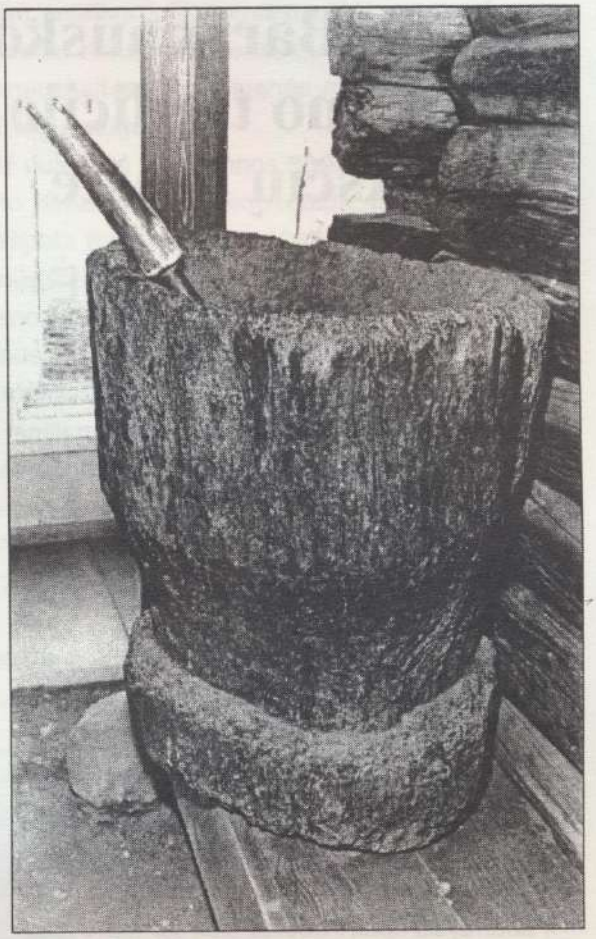
Tik šis betono gaubtas išsaugojo klėtelę iki mūsų dienų

vadino Vienuolis, pradėdamas klėtelės svečių knygą 1927m. gegužės 1d. Todėl nenustembame, kai ir lankytojai klėtelę pavadina Baranausko nameliu, tik pataisome, kad galbūt čia gyventa jaunystėje jo tėvų, o jis pats čia apsistodavo irgi jaunystėje, grįžęs vasaros atostogų.

Tolsta amžius, kai Klėtelę, visus giminei ir Vyskupui ištarnavusius daiktus glostė Vienuolis: "Aiškiai atsimenu, kaip jis ant prieklėčio dėliodavo kažkokias knygas, popierius, daiktelius, nupūsdamas nuo jų dulkes: "Čia Baranausko ... Bus jo muziejui", - prisimena R.Šaltenis. Vienuolis ruošė muziejų visai lietuvių giminei. Pramynė taką, kurį ryškino ir po Vienuolio dirbusios direktorės - jo mokinė lituanistė Onutė Sedelskytė, vėliau Teresė Mikeliūnaitė.

Kas rytą kartojamas ritualas - atverti klėtelės duris. Šviesoje ryškėja šimtamečių daiktų siluetai. Klėtelė kasdieną stoja į tarnybą jos ieškantiems - tiems, kurie ją išvydę kaip prieš altorių iškėlę galvas gražiuojasi ir tiems, kurie nuo "kažkokios smarvės" užsispaudžia nosytes ar tiems, kurie, tik kyštelėję nosį ir ją įvertinę, jau lekia prie kito "objekto" - Vienuolio kapo etc. Ir tik ištartas Jos vardas, įminta Jos paslaptis grąžina Jai meilės, giesmių, kūrybos atmintį. Tautos atmintį.

Klėtelė kviečia semtis tautos gyvybės jėgų, susimąstyti, kas amžina ir laikina šiame pasaulyje, gaivintis išminties ir kūrybos iš Dievo vaisiais, kalbėti apie giminę, kurios herbą jos ainis mokytojas Rapolas Šaltenis sudėtų iš kryžiaus ir Lietuvos Vyčio - "Dievui ir Tėvynei mes gyvename".

Klėtelės eksponatai

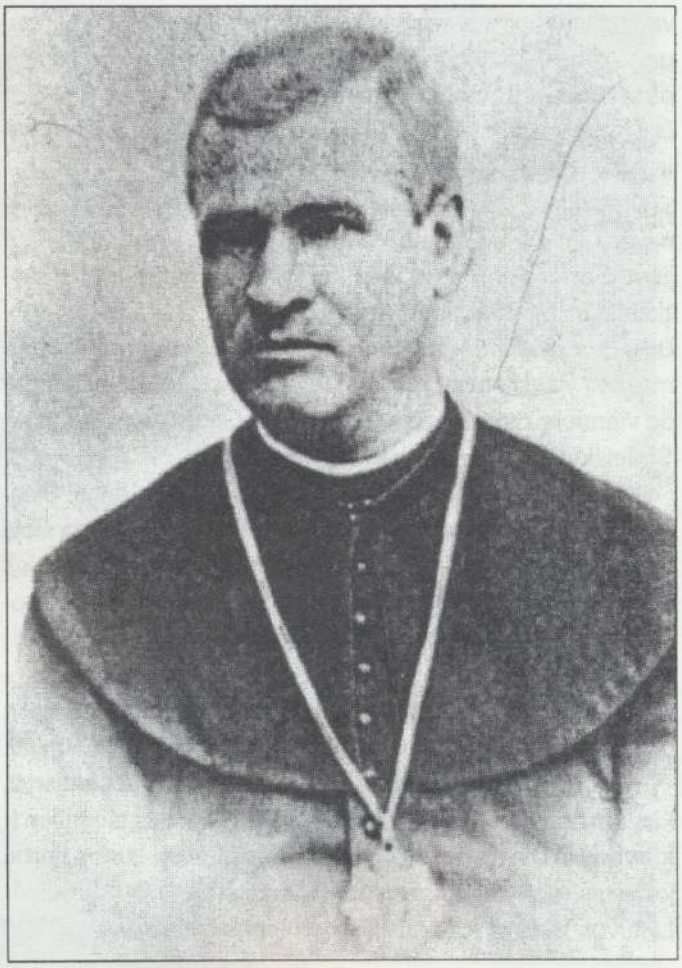
Prie klėtelės skautai iš Užpalių. Su jais ir rašytojas A.Vienuolis. 1932m.

Antano Baranausko giedojimo tradicija Anykščių krašte

Violeta JUCIUVIENĖ-GAILEVIČIŪTĖ

Apie Antaną Baranauską ir tautosaką galima kalbėti keliais požiūriais. Pirmiausia A.Baranauskas nusipelno būti įvardijamas kaip žymiausias XIXa. ir vienas iš pirmųjų pasakojamosios lietuvių tautosakos rinkėjų. Gyvendamas įvairiose Lietuvos vietose, poetas rinko ne tik dainas, bet ir kalbos medžiagą tarmių tyrinėjimo reikalams. Antra, jo paliktos teorinės pastabos rodo poetą esant įžvalgiu liaudies meno vertintoju. Trečia, A.Baranauskas yra kilęs iš gyvos folklorinės terpės ir pats buvo tautosakinės tradicijos tęsėjas. Ketvirta, jo asmeninės kūrybos sutautosakėjimas yra vienas įdomiausių ir mįslingiausių reiškinių.

Pabandysiu aptarti trečią ir šiek tiek ketvirtą aspektus.

Antanas Baranauskas apie 1885 m.

Būsimąjį poetą "motulė lietuviškai supdama lyliavo, auklėtoja lietuviškai pasakas sakydavo. Pirmosios dainos lietuviškai man širdin kliudė "/iš laiško Hugo Veberiui/.[1] Juk ne veltui jo motiną - Teklę Pavilonytę iš Elmininkų - skambiabalsę bažnyčios choristę - nusižiūrėjo būsimasis poeto tėvas Jonas Baronas. Tėvo būta irgi nemenko dainininko, pasakotojo: "Man pačiam mažučiam tebėsant, atsėjo girdėti toja pati pasaka nuo sava tėvelio nabašnyko".[2]

Ir pats Antanukas iš mažens buvęs ne tik geras pamokslininkas / chrestomatinis jo vaizdingas Anykščių vikaro Danevičiaus pamėgdžiojimas: "Griežta, gyvates, duntim smertes adynaj"/, bet ir dainininkas, "nors balsas buvęs šiurkštokas, bet stiprus; greit jis nutverdavęs dainos ar giesmės melodiją /.../ Su senelio "kantičkom", nuo senumo pajuodusiom, apsitrynusiom, pasispaudęs jas po pažastim, keliaudavęs Untaniukas ten, kur kas numirė".[3] Jaunystėj, anot Rapolo Šaltenio "kaip tas Vaižgano Mykoliukas", jaunimo gegužinėse čirpindavęs šokiams smuikeliu.

Ir brandaus amžiaus būdamas nepamiršo liaudies dainų. J.Basanavičiaus liudijimu "jis vėl, iš savo pusės, mane, kaipo svečią, vaišina tūlomis labai senomis lietuvių dainomis įvairiuose dialektuose, kurias jis gerai deklamuot arba ir dainuot mokėdavo; deklamavo kartais ir kai kurias savo paties daineles".[4]

Ir žiloje senatvėje, brolio Jono anūkai Antanukui Žukauskui viešint Seinuose, vyskupas savąją "Sudiev, Lietuva" giedodavęs ekstazėje: prisimerkęs, pakilęs į nepasiekiamas aukštumas, o kai prieidavome prie žodžių "Kažin ar grįšiu / gal ten supūsiu", regėdavos, kad ir pati fisharmonija pradėdavo verkti žmogaus balso tembru".[5]

Kai sužydi Jo kūrybinis talentas /įstojus į Varnių kunigų seminariją/, atostogų parvykęs jaunas klierikas ne tik pats mokosi liaudies lobių, bet ir stropiai - dainas net su natomis - užrašinėja. Tai jau ne šiaip sau spontaniškas liaudies tradicijų tęsimas, tai jau sąmoningas mokslinis požiūris. Dabar atsiskleidžia naujas jaunojo Antano amplua: jis pats tampa savo eilės liaudies mokytoju. Jis pats - savosios kūrybos sutautosakėjimo kelio pradžia. Ir, žinoma, pradeda nuo pradžių pradžios - savo namų lopšio.

Kai geriausias draugas ir dvasios vadovas bendra-

mokslis Varniuose irgi anykštėnas iš Liudiškių Klemensas Kairys pritaiko "Giedu dainelei" melodiją, "greitai namuose šią dainą visi išmokę: motina, marti, užvažiuodama duktė Rozalija (Zlatkuvienė - V.J.), tarnaitė. Užbaubdavo pritardami tėvas ir broliai. Visi su didžiausia "ukvata" traukdavę, nes kaip gi - savų namų giesmė".[6]

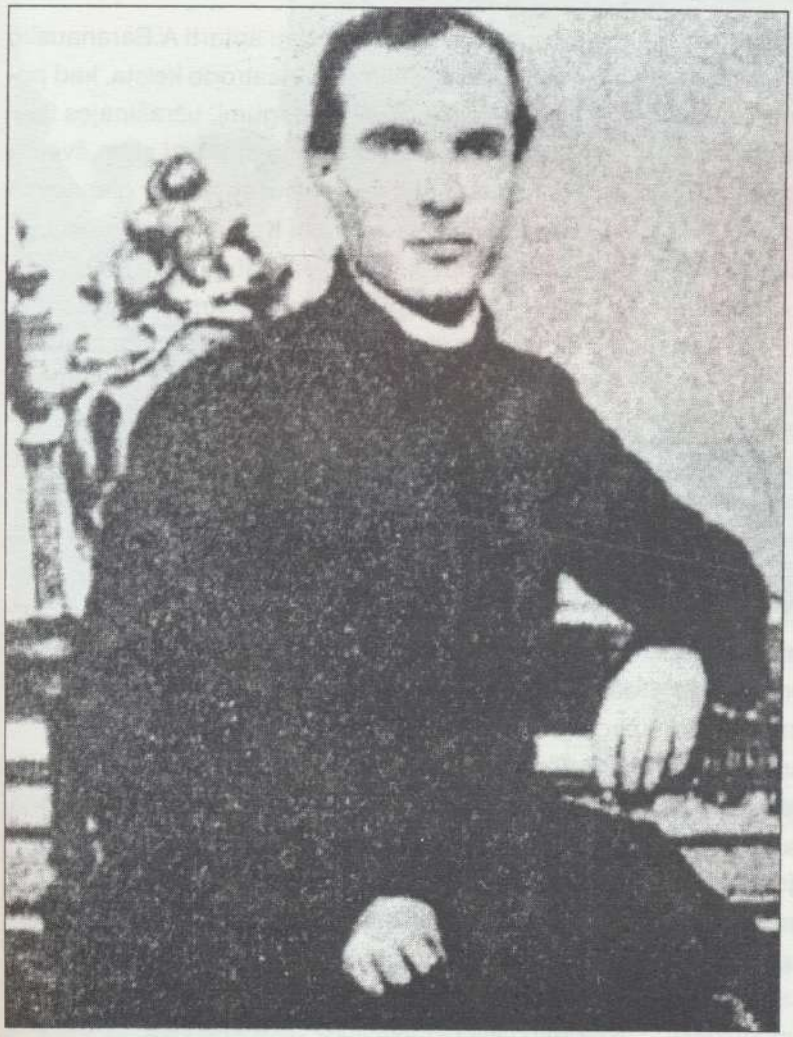
Iš savų namų A.Baranausko pasaulietiškos giesmės ratilais ratilais sklinda ir sklinda Anykščių padangėje. Menkas nuotrupas tėra išsaugojusi istorija.

Neabejotinos A.Baranausko mokinės buvusios jo amžininkės: Cecilija - Klemenso Kairio sesuo / su ja po brolio tragiškos žūties A.Baranauskas susirašinėjo iki senatvės/ ir jos pusseserė Julijona Kairytė-Karosienė /Ažupiečių Pranciškaus duktė iš pirmos žmonos/. Julijona buvo abiejų poetų pusseserė: jos motina Povilonaičia. Prie Cecilijos greitai prisijungė sesuo Ona, o prie Julijonos - šios sesuo Uršulė.

Vėliau giedojo Marijona Kairytė-Púkenienė /g. 1865m. - netikra Julijonos sesuo iš tėvo antrosios santuokos su Kiaušaite/, be to, buvusi ir gera Rozalijos Baranauskaitės-Žukauskienės /rašytojo A.Vienuolio motinos/ draugė.

Už Julijonos ir Marijonos brolio Felikso Kairio /irgi poeto Kl.Kairio pusbrolio /1882m. ištekėjo samdinė Juozapota Rimkutė /1864-1947/ iš Pašventupio km., toli nusišaukusi nuostabiu balsu ir dainomis, ir apsigyveno Ažupiečiuose/ seniau Ažupėse/. Išliko autentiškiausias ir bene paskutinis A.Baranausko kaip giesmių mokytojo paliudijimas. Juozapotos dukters Rozalijos ranka rašytuose sąsiuviniuose su paantrašte "mamutė kalbėjo, aš rašiau" /saugomuose VŽM fonduose/ vaizdingai aprašoma, kaip A.Baranauskas savo eiles - "Giedu dainelę", "Sudiev, Lietuva", "Nu Lietuva, nu Dauguva", "Anykščių šilelis" ir kt. - dainuoti mokinęs, užkeiktinai prigrasinęs gaidos "nepermainyti".

Brolienė Jonienė nusiunčia pas juos gyvenusią Uzdonaičią, kad ta jaunąją Kairienę pakviestų - vyskupas liepęs. A.Baranauskas klausiąs: "Nu, ar inveiksi, mergyt?". Tada brolienė nebeiškentusi: "Ji nebe mergytė, moteriška, ištekėjusi". "Nu, kurgi, kad ištekėjusi, tai nuometą tegu nešioja". Ne tik gaidos, bet ir tas pasakymas taip įsmigo Juozapotai širdin, kad užsirišo nuometą ir atkakliai ryšėjo, kai jau niekas Anykščiuose nebesigobė.

A.Baranausko jaunų dienų draugas Klemensas Kairys

Netrukus motinai ėmė pritarti penkios gražiabalsės dukterys: Veronika /Kuliešienė - 1886-1944/, Rozalija /1892-1971/, Emilija /Petronienė - 1896-1981/, Anelė / Bajorienė - 1898-1995/, Monika /Jankauskienė - 1904-1976/. Rozalija buvo muzikos mokiusis Rusijos konservatorijose. Motina ir dukterys kelis dešimtmečius buvo uoliausios A.Baranausko kūrybos populiarintojos Anykščiuose ir jų apylinkėse. Tai jas A.Vienuolis pakvietė į vyskupo 25-ųjų mirties metinių minėjimą 1927m. Anykščių parapijos salėje. Pasiklausęs kanauninkas J.Tumas-Vaižgantas, užlipęs ant scenos ir pabučiavęs Juozapotai ranką.

Rozalija Kairytė Pavarių mokytojos Leokadijos Paškūnaitės paraginta, vežiojo motiną į Kauną ir pasirūpino, kad būtų padaryti Juozapotos dainų /tarp jų ir A.Baranausko eilių/ įrašai.

Po seserų Kairyčių /vieną įspūdingiausių jų pasirodymą 1968m. respublikinėje kraštotyrininkų stovykloje Žaliojoje subūrė Anelė Bajorienė[8]/ gana artimai bendravusios su seserimis, A.Baranausko giedojimo naštą ryžosi užsikrauti garbios Anykščių padangės /nors kilme ir ne anykštėnės/ moterys - Jonė Marciukienė-Vajėgaitė /g. 1926m. Gudelių kaime Marijampolės vls./, Sofija Pakalnienė-Varatinskaitė /g. 1924m. Kupiškyje/, Emilija Petrokienė-Šukytė /g. 1927 Inkūnų km. Vabalninke - mirė 1995m. Anykščiuose/. Nuo 1975m. jos giedojo "Giedu daineles" ir "Anykščių šilelio" ištraukas. Giedojo iškilmingiausiuose minėjimuose, per radiją, televiziją. Galbūt per mažai buvo giriamos, vertinamos, bet visada mylimos, laukiamos. Tačiau be jų niekas negiedojo, o gal neišdrįso.

Drįsčiau teigti, kad nuo moterų trio prasideda A.Baranausko giedojimo kryptys.

Pirmoji, perimta iš profesionalios muzikos ragavusios Rozalijos Kairytės. Tai labai gražaus vokalo, tikslių, griežtų kanoniškų sąskambių, šiek tiek akademiška miestietiškos kultūros mokykla. Taip giedojo trio.

Antroji - Jozapotos Kairienės mokykla. Laisvai plaukiančio atviro balso, improvizuoto aidėjimo, melizmais, foršlagais išpuoštos melodijos mokykla. Šitą mokyklą perėmė ir išpuoselėjo tautiškojo atgimimo pranašai - Romuvos kraštotyros klubas, iškiliausi respublikos folkloriniai kolektyvai - VVU "Ratilio", VPI "Poringė", VISI "Vydraga" ir kt. Tai toji unikali mokykla, kuri atėjo iš didžiųjų miestų, surankiota po trupinį kraštotyrinėse tautosakos ekspedicijose, ėmė grįžti į miesteliukus ir kaimus.

Aš, kaip VVU "Ratilio" Zitos Kelmickaitės mokinė, per "Valaukį" /suburtą 1984m./ arčiau šliejuosi prie J.Kairienės tradicijos. Ir A.Baranausko pasaulietiškas giesmes mokėmės, remdamosios jos įrašais. Tą Jozapotos giedojimo manierą patvirtino ir unikaliausias atvejis - 1984m /po 100 metų/ Kavarske užrašiau iš Petrutės Imbrasienės-Budreikaitės /g. 1900m. Budrių km. Kavarsko apyl. - mirė 1989m. Kavarske/ "Giedu dainelį" ir "Sudiev, Lietuva" /šią sakė išmokus iš savo mamos kaip giesmę, "su kuria Amerikon ir Sibiran laisdavo"/. Ir sugiedojo visai kaip Juozapota Kairienė - ta pačia neiškraipyta melodija, nors nebežinojo, kad čia A.Baranausko giesmės. Tai bene bus vėlyviausias poeto pasaulietiškų giesmių užrašymas mūsų krašte, o gal ir Aukštaitijoje.[9]

O pradėta nuo gana formalių dalykų. Kai sugrįžau į Anykščius 1981m., niekas net nebemokėjo užsirišti baltojo nuometo. Gal ir keista, bet mums šis atributas yra tarsi sakralinis ženklas, rodos, neskamba A.Baranausko giesmės, kai esi plika galva, "žiupsniai plaukų matos".[10]

Daug metų praėjo, kol pajutom tribalsio skambėjimo grožį /tokį dviejų "turų" - antrųjų balsų - pritarimą užrašiau LKLJ tautosakinėje ekspedicijoje Svėdasuose 1986m., kai Svėdasų etnografiniam ansambliui vadovavo Onutė Jackienė/.

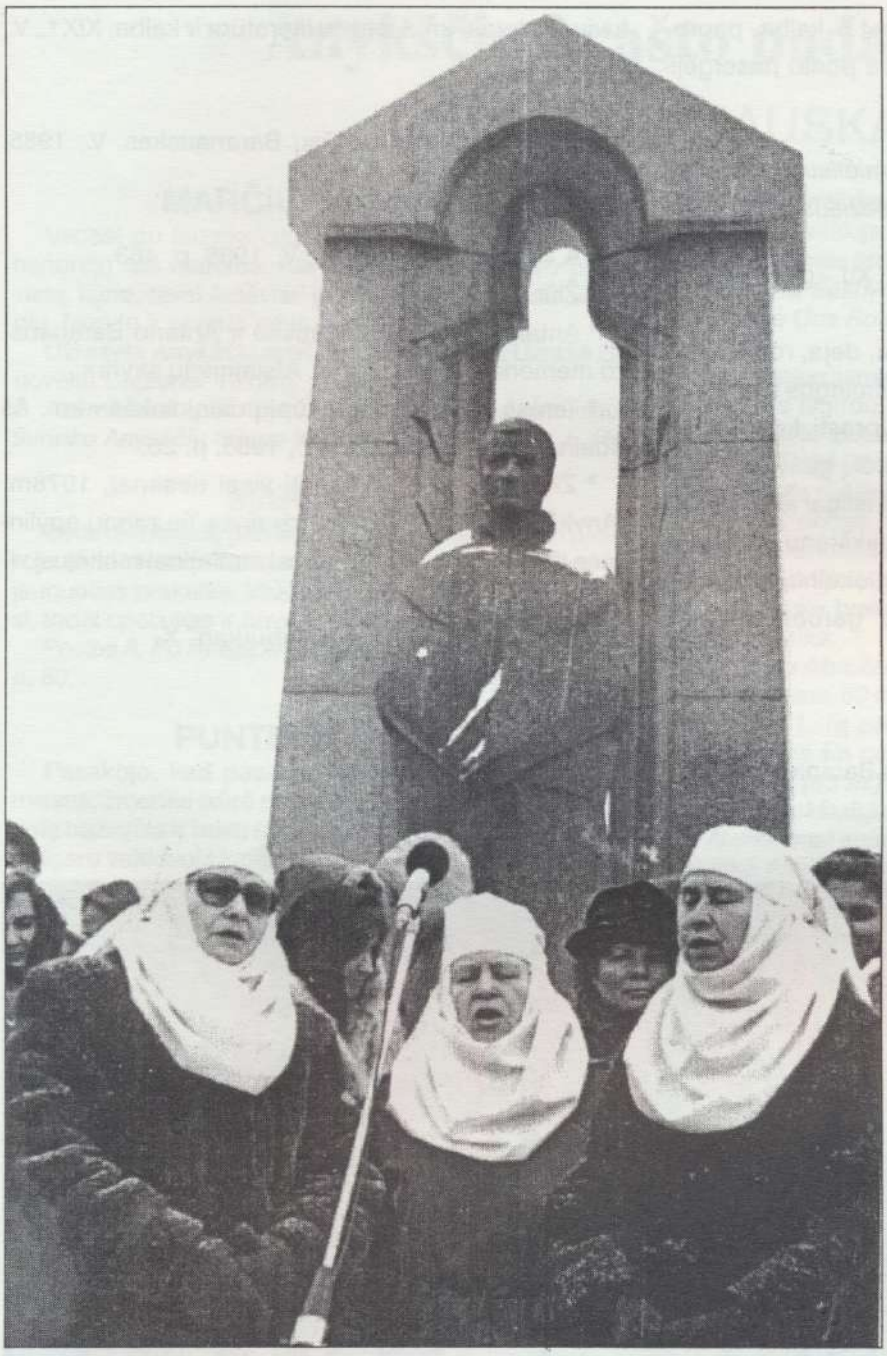
Mums labai daug reiškia ir aplinka - nelimpa A.Baranauskas kiekvienam pakampy. Ir kai 1992m. lapkričio 25d., po 90 metų pirmą kartą nuvykus į Seinus anykštėnams, išdrįsom prie Jo kapo Katedroje sugiedoti "Sudiev, Lietuva", regėjos pati Vyskupo siela nusileido ant mūsų. Gal taip tik mes jaučiamės, bet jautriausiai skamba pasaulietiškos giesmės patiės Poeto vaikščiotais takais - Anykščių ar Sedos bažnyčiose, Varnių katedroje, Kauno kunigų seminarijoje, Rumšiškėse ant marių kranto, Anykščių šilelyje, Jo klėtelėj ar Anykščių koplyčioje.

Nors keletu žodžių norėčiau aptarti A.Baranausko kūrybos sutautosakėjimą. Ar neatrodo keista, kad poetas, būdamas muzikaliu žmogumi, užrašinėjęs liaudies dainas su natomis, didžiajai daliai savo šventų giesmių užrašęs natas, pasaulietiškoms giesmėms natų nepaliko /tik Juozapotai Kairienei priesaką melodijos neiškraipyti/. Gal jo supratimu pats aukščiausias eilėraščio įvertinimas, kai šis virsta liaudies daina ir tampa liaudies nuosavybe. Juk ir Rozalija Žukauskienė-Baranauskaitė, išgirdusi anūką Rapolą Šaltenį deklamuojantį "Anykščių šilelį", niekaip neįstengė suprasti, kaip galima giesmes "kalbėti".[10] Juk tada ir Klėtelės tamsumas nekliudė poetui kurti, kai pirma žodžiai "sugula giesmėn", o paskui telieka juos užrašyti.

Ir puikion giesmėn sugulė žodžiai, jei šitiek variantų yra užrašyta Lietuvoje A.Baranausko giesmių: "Gieda dainelį" turi apie 60 variantų "Ko gi skaudžia man širdelę" - 70, "Sudiev, Lietuva" - 50.

O ir liaudis poetą dažnai pasisavina be jokių takoskyrų. Nors "Anykščių šilelio" melodija ir nebūdinga liaudies dainoms /I dalies melodija intonacijomis artimesnė laidotuvių raudoms/, bet štai Rozalijos Kairytės įdainuotos tradicinės vestuvių dainos "Aisiu sodelin pasvaikštinėti" pirma dalis skamba kaip poemos I dalis. Kas tai? Ir kas ką iš ko perėmė? Čia tik etnomuzikologai gali nustatyti.

Kokia A.Baranausko pasauliškų giesmių giedojimo

Daug metų dainavęs "Anykščių šilelį", A.Baranausko giesmes moterų trio: Emilija Petrokienė, Jonė Marciukienė, Sofija Pakalnienė

Nesibijokim, nebėdavokim -
Dievas ko raikia mums žino:
Kad bus mum sunku, duot
sava runkų
Mum kožnam karti ketino,-

prasmingai tarnauja mums gyvenimo motto. Žmogus negali būti didesnis už Dievą, turi pildyti Jo valią ir kantriai nešti Jo kryžių.

O kokia "Valaukio" dalia? Folkloriniai ansambliai galbūt anksčiau ar vėliau išnyks... Laikotarpiu prieš Atgimimą liaudies dainų atlikimas scenoje buvo savotiška kovos forma, nes kas gi galėjo viešai prabilti apie tai, kas buvo. Dabar belieka patiems tapti gyvąja tradicija, kad vėl A.Baranauskas sugrįžtų į namų lopšius. Juk "Valaukio" svajonė buvo ir yra "Aukštaičių dainiaus"[13] /J.Tumo-Vaižganto epitetas/ giesmes vėl paversti visų savastimi, kad kuo daugiau žmonių jį giedotų, niūniuotų ar bent pasiklausytų /ypač, kai nusišypsojo laimė pasaulietiškas giesmes įrašyti į audio kasetę/. Argi nesaldu iki sopulio, kai jubiliejiniame Vyskupo minėjime /1995m. sausis/ per visą salę nuvilnija "Giedu dainelę" - tampanti vos ne Anykščių himnu?

Mūsų "Valaukis" - kaip ir tikrasis Valaukis, XVIa. šniokštęs didinga upe, kuria net baržos plaukiodavo, dabar almąs tik upeliukas - perduoda galingą balsą iš praeities. Nebebūsim reikalingos, išnyksim kaip Valaukis Šventosios vandeny - tokia ir bus prasmė... Nors gal dar prisireiks to "balso iš praeities į ateitį" /prof. V.Landsbergio kerintys žodžiai Pasaulio anykštėnų suvažiavime 1992m./, nes, išsivadavę iš vienos vergijos, strimgalviais lekiam į kitą. Tik nesvarbu, iš kokio šono - rytų ar vakarų.

A.Baranausko šventu įsitikinimu mylėti tėvynę, reiš-

ateitis? Kas tos giesmės - sustingusi graži klasika, ar gyva nūdiena. Bent jau "Valaukiui" - ne chrestomatija. Dalies A.Baranausko giesmių nė neįmanoma buvo propaguoti /nors jas mokėjome prieš keletą metų/. Atgimimo pradžioj caro laikų lietuviškoji marselietė "Nu Lietuva, nu Dauguva" ir mums tapo naujai atrasta kovos vėliava.

Ir sovietinės cenzūros "iškąstas" "Giedu dainelės" giesmės vidurys -

kė mylėti ne tik žemę, žmones, bet ir kalbą, papročius, drabužius. Ir tada prasmingas poeto pasergėjimas:

Saugok, Dieve, prašau, Lietuvą mieliausią
Nuo naujųjų madų - nuodėmių didžiausių!

/Iš poemos "Kelionė Petaburkan" Xd. - giesmės "Širdį man, Lietuva"/.

O kad tos meilės mums trūksta, deja, rodo ir elementariausi dalykai, rodos, nereikšmingos smulkmenos. Kaip antai, niekaip negaliu suprasti, kodėl A.Baranausko vaikystės kalnelis Ažupiečių ganyklose Ėgliakalnis /ir mano vaikystėj skersai išilgai išbėgiotas/, viržiais ir kadagiais apaugęs /anykštėnų tarme kadagys-ėglis/, virto eglių kalnu - Eglėkalniu. Mat, taip "išmintingai" gatvė A.Baranausko "garbei" pavadinta...

Panaudota literatūra:

[1] Ambraziejus Jonynas. Antanas Baranauskas ir lietuvių folkloras -kn.:Lietuvių literatūra ir kalba, XIX t., V., 1986-p.101.

[2] Žiūr. 1p. 101.

[3] Rapolas Šaltenis. Mūsų Baranauskas. V., 1985, p.28.

[4] Žiūr. 1p. 101.

[5] A.Vienuolis. Raštai, II t., V., 1985, p. 463.

[6] Žiūr. 3p. 93.

[7] Antano Vienuolio-Žukausko ir Antano Baranausko memorialinio muziejaus. Atsiminimų skyrius.

[8] Terėsė Mikeliūnaitė. Ažupių dainininkės - kn.: Aš išdainavau visas daineles. V., 1985, p. 26.

[9] Žiūr. 1p. 108: "Palyginti visai nesenai, 1978m. "Anykščių šilelio" melodija užrašyta Tauragnų apylinkėse iš dainininkės, kuri sakėsi atmintinai mokėjusi visą kūrinį".

[10] Iš poemos "Kelionė Petaburkan" X.

[11] Žiūr. 3p. 95.

[12] Žiūr. 1p. 112-114.

[13] Žiūr. 1p. 112.

"Valaukio" ansamblis ir aktorius Egidijus Stancikas Anykščių kultūros rūmų scenoje

Anykščių krašto padavimai

Tomas BARANAUSKAS

MARČIUPIO AKMUO

Vedėsi du jaunikaičiai. Kas jie tokie - nežinia. Tėvai nenorėjo tos marčios. Kai jaunavedžiai važiavo pro tą vietą, liūną, tėvai /uošviai/ ją prakeikė, ir ji pavirto akmeniu. Nuo to ir akmuo gavo tokį vardą.

Užrašyta Anykščių apyl., iš Juozo Pipiro. Užrašė Genovaitė Čepienė. 1972m.

Atsiminimai apie Anykščių rajono kultūros paminklus. Surinko Anykščių rajono kraštotyrininkai. 1972m. L.16.

MARČIUPYS

Beturtę mergelę pamilęs turtuolio sūnus, tačiau pastarojo tėvai niekaip nenorėję sutikti su nelygia santuoka ir jaunuolius prakeikę. Važiuojant per upelį, joji nuskendusi, todėl upeliukas ir buvęs pavadintas marčios upeliu.

Pocius A. Po žaliąją Anykščių žemę Anykščiai. V., 1971. p. 80.

PUNTUKO AKMUO

Pasakojo, kad paskendus Rubikių ežere Anykščių miestui, žmonės įkūrė naują Anykščių miestą. Pastatė didelę bažnyčią ir buvo labai pamaldūs, kas labai nepatiko pragaro valdovui Liuciperiui.

Jis visokiais būdais persekiojo žmones, stumdamas juos į nuodėmes, pasitelkęs visą būrį velnių, bet žmonių pamaldumo negalėjo nugalėti. Tada pasiuntė vieną gudrų velnią su dideliu akmeniu sudaužyti Anykščių bažnyčią. Velniui akmuo buvo per sunkus, negalėjo greit su juo skristi, o jam reikėjo nuskristi iki 12 val. nakties, kol pasieks Anykščius. Nebetoli Anykščių, Puntuko kaime, užgiedojo gaidys ir velnias turėjo mesti akmenį. Žmonės kalbėjo, kad ilgą laiką Puntuko akmenyje buvo lenciūgo žymės, kuriuo apraizgęs akmenį, velnias nešė į Anykščius. Tik nuo lietaus, vėjo ir ilgų metų veiklos išdilo nuo akmens lenciūgo ženklas. Taip ir liko tas akmuo Puntuko kaime, nuo kurio ir gavo pavadinimą - Puntuko akmuo.

Užrašyta Šiauliuose. Užrašė Teklė Sedelskytė, 62 m. (g. Čekonių k.) iš savo atsiminimų 1982.XI.15. Pastaba: "Apie jį pasakojo taip pat mano tėtis, mama Ona Sedelskienė-Mazūraitė".

Medžiaga apie Čekonių kaimą. P. 46.

PUNTUKO BROLIS

Yra pasakojama, kad labai seniai buvo labai šalta žiema. Vieną rytą žmonės atsikėlė ir ruošėsi apie savo namus, kai išgirdo kažką tai dundant lyg tai griaustinį griaudžiant, ir visi, labai išsigandę galvojo, kad pasaulio pabaiga. Visi išlėkę į lauką pamatė, kad krenta nuo dangaus didžiulis ugnies kamuolys. Nugalėję pirmąją baimę, nuėjo pažiūrėti, tai pamatė didžiulį akmenį. Smarkiai krisdamas jisai daug prasmego į žemę ir tik nedidelė jo dalis liko paviršiuje. Vėliau žmonės pradėjo jį vadinti Puntuko broliu, nes jisai savo dydžiu panašus į Puntuką.

Užrašyta Šeimyniškėlių k. iš Monikos Bublienės, 56 m. Užrašė Ona Rotautienė /1973.01.17/.

* * *

Yra pasakojama, kad labai seniai buvo šalta žiema, ir žmonės išgirdo griaustinį, labai išsigando, galvojo, kad pasaulio pabaiga. Vieni pasislėpė, kiti, smalsumo pagauti, išlėkė į lauką pažiūrėti. Ir pamatė, kad nuo dangaus krenta didžiulis ugnies kamuolys. Tai buvo meteoras. Toje vietoje, kur nukrito, išdegė daug miško. Labai smarkiai krisdamas, prasmego daug į žemę, tik nedidelė dalis liko paviršiuje. Vėliau žmonės pradėjo jį vadinti Puntuko broliu, nes jisai savo dydžiu buvo panašus į Puntuką.

Užrašyta Ažuožerių k., Šeimyniškėlių apyl, iš Juozo Levanchevičiaus, 80 m. Užrašė Ona Rotautienė 1973.01.13. Pastabos: 1. Tą pačią dieną O.Rotautienė užrašė dar 2 trumpesnius šio padavimo variantus iš Uršulės Levanckevičienės (83 m.) ir Povilo Jogėlos, 2. plg. Kudaba Č. Kalvotoji Aukštaitija. V., 1988, p. 143.

Atsiminimai apie Anykščių rajono kultūros paminklus. Surinko Anykščių rajono kraštotyrininkai 1972m. L.111-114.

KEPURKALNIS

Napaleoną vijo rusų kareiviai, o Napaleono kareiviai vežėsi auksą. Jie bijojo, kad iš jų to aukso neatimtų. Tada kalne prie Anykščių jie iškasė duobę, į tą duobę supylė auksą ir kepurėmis užpylė tą duobę. Nuo to laiko tas kalnas vadinamas Kepurkalniu.

Užrašyta Ažupiečių k., Anykščių apyl. iš Konstancijos Drilingaitės. Užrašė Tomas Baranauskas 1989.12.03. Pastaba: Kepurkalnis - tai kalnas, ant kurio stovi K.Drilingaitės (mirė 1994 m.) sodyba ir žemės ūkio mokykla.

* * *

Netoli Šventupio kalnelis, apžėlęs pušaitėmis, eglėmis - Kepurkalnis. Anykštėnai kalba, kad tą kalną supylęs Napaleono kareiviai, kepurėmis nešdami smėlį, žemes. Kalnelis apaugęs. Be abejonės kas nors jame palaidotas.

Užrašė Anelė Kairytė-Bajorienė 1972 m. Pastaba: plg.: Kairytė-Bajorienė A. Atsiminimai apie Anykščius ir anykštėnus // Anykščiai istorijoje, literatūroje, atsiminimuose. V., 1992. P. 177 (perredaguotas variantas)

BARBOROS AKMUO

Prisimenu, kad pasakodavo, jog netoli to akmens buvusi turtingo Pienionių dvarininko Siesicko daržinė. Toje daržinėje pasikorusi to pono tarnaitė Barbora, kuri buvo įsimylėjusi ponaitį ir, likusi nelaiminga, pasikorė. Pasakoja, kad ten vaidendavosi.

Užrašyta Sirvydų k., Šeiminiškėlių apyl. iš Veronikos Šleikuvienės, 65m. Užrašė Vaclovas Šleikus 1973.01.24.

Pradžia Nr. 13. **(Patikslinimas: 13-ojo "Anykščiai" numerio 52 p. padavimų "Vorutos piliakalnis" penktąją eilutę iš apačios reikia skaityti taip: *šukuojanti kasas ir gailiai verkianti*.)**

* * *

Buvo pasakojama, kad prie to akmens buvusi pono Siesicko šieno daržinė. Toje daržinėje pasikorusi Siesicko darbininkė Barbora, kuri buvo įsimylėjusi ponaitį ir tėvai neleidę vesti ponaičiui neturtingos merginos. Todėl tą daržinę ir netoli esantį akmenį žmonės pradėję vadinti Barboros akmeniu Dabar tos daržinės nebėra, bet kada jos pėdsakų nelikę, nežinau.

Užrašyta Sirvydų k., Šeiminiškėlių apyl. iš Juozo Stepuko, 75 m. Užrašė Vaclovas Šleikus 1973.01.21.

* * *

Pasakojama, kad netoli akmens miške buvo šieno daržinė, kuri priklausė turtingam Pienionių dvarininkui Siesickui. Sakoma, kad labai seniai toje daržinėje pasikorusi Sesicko dvaro darbininkė Barbora, todėl ir akmenį, kuris buvęs netoli tos daržinės, pavadinę Barboros vardu. Tas vietas žmonės nenoriai lankydavo, nes ten prie akmens ir daržinės vaidendavosi Barbora. Dabar daržinės nebėra.

Užrašyta Apykelių k., Šeiminiškių apyl. iš Uršulės Stepukienės, 61 m. Užrašė Vaclovas Šleikus 1973.01.02.

Atsiminimai apie Anykščių rajono kultūros paminklus. Surinko Anykščių rajono kraštotyrininkai 1972 m. L. 119-118.

ILGIO PILIAKALNIS

Ant šio piliakalnio gyveno bajoras Ilgys. Jisai ruošdavo lenktynes. Pas jį suvažiuodavo daug kilmingų ponų. Būdavo paskelbtas toks lenktynių nugalėtojui prizas: jeigu laimės, tai bus pakviestas pas poną pietų. Kai jau susirinkdavo visi, ponas paskelbdavo varžybų pradžią. Lenktyniauti buvo sunku, nes labai daug griovių buvo apkasta apie pilį. Kartais kas nors laimėdavo, bet būdavo ir taip, kad niekas nelaimėdavo. Bet ponas vis tiek kviesdavo pas save į svečius. Ir pradėdavo pokylį.

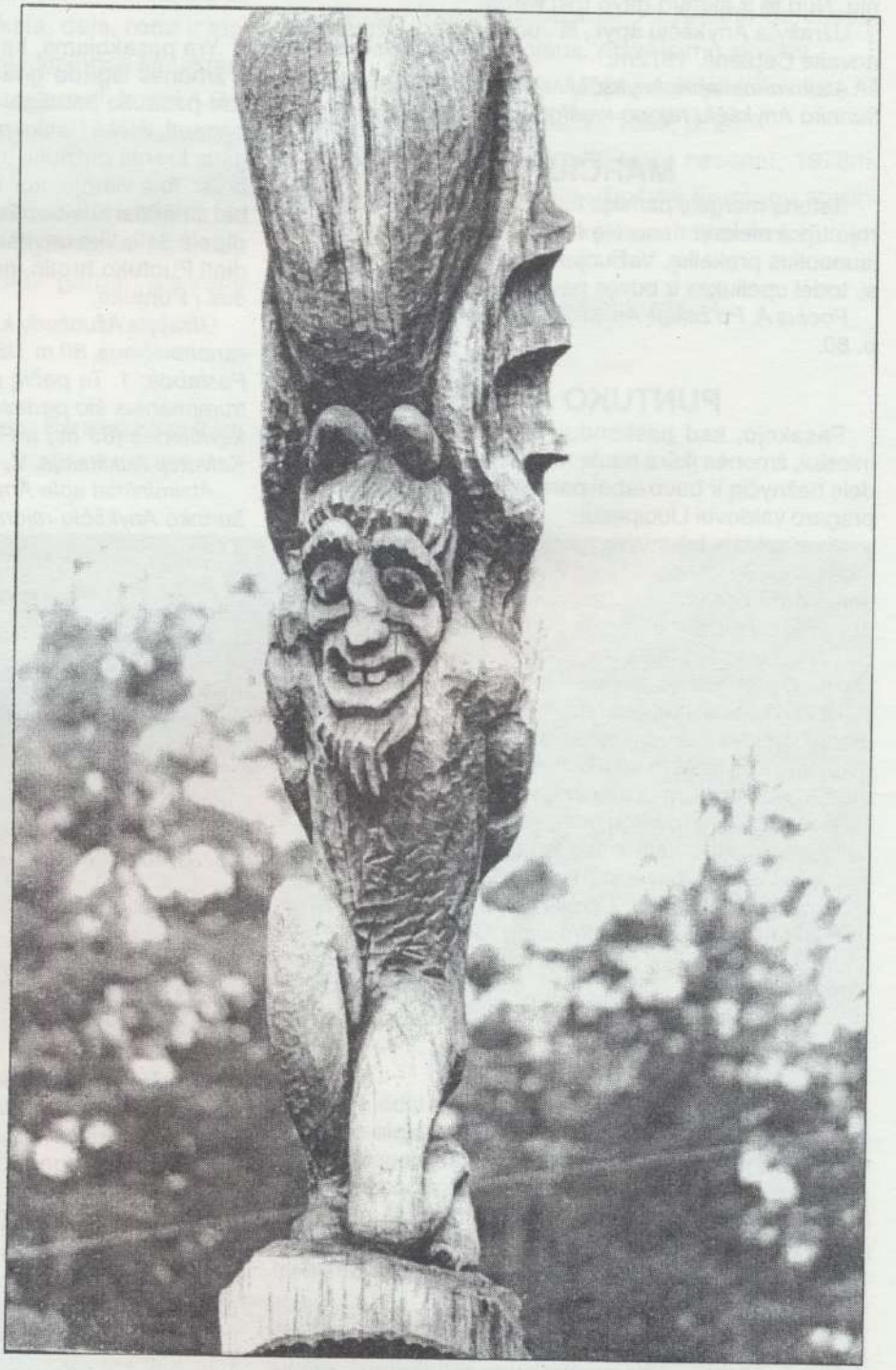
Užrašyta Pakarklių k., Šeimyniškių apyl. iš Antano Šiukščiaus, 64 m. Užrašė Ona Rotautienė 1973.01.16. Pastaba: piliakalnis buvęs "į rytus nuo Ilgio ežero, rytinėje dalyje buvusio Peslių miesto". Archeologinių žvalgymų metu kultūrinio sluoksnio ant tariamo piliakalnio nerasta.

Atsiminimai apie Anykščių rajono kultūros paminklus. Surinko Anykščių rajono kraštotyrininkai 1972 m. L. 115.

DEIKŠLIO MIESTAS

Anksčiau šioje vietoje, kur dabar yra Peslių kaimas, buvęs miestelis, vadinamas Deikšlių miestas, buvę net 3 didelės gatvės, buvę kapinės. Vėliau dingusios, o kur - niekas neprisimena.

Užrašyta Šeštokiškių k., Šeimyniškių apyl. iš Jono Vaitkūno, 79 m. Užrašė Elena Stankevičienė 1973.01.19.

Velnias nešė akmenį...

Antano DILIO nuotrauka

* * *

Dar prieš Peslius buvęs miestelis, vadinamas Deikšliu. Per kažkokius susirėmimus su kazokais sudegęs, ir likę tik kapinės. Jas pagal senus raštus buvo suradęs kunigas Liogė. Žmonės buvo pradėję vežti smėlį kiemams barstyti, bet valdžia uždraudusi, nes buvo iškasami kaulai ir kaukuolės. Todėl kunigas Liogė panoro atkurti naujas (kapines) ir truputį aukščiau, negu buvę senosios. Senosios, kaip kalba žmonės, buvę labai gražios.

Užrašyta Daumantų k., Šeimyniškių apyl. iš Jono Lunskaus, 81 m. Užrašė Elena Stankevičienė 1973.01.18. Pastaba: anot J.Lunskaus, kun. Liogė miręs 1896 m. ir pirmas palaidotas naujose kapinėse.

* * *

Anksčiau buvęs miestelis, vadinamas Deiglio miestu. Buvo kapinės. Miestelis sudegė susirėmime su kazokais, likę tik kapinės, kurios vėliau išnykę. Šitaip pasakojo tėvai ir kiti žmonės. Kiek atsimenu, kada buvau dar vaikas ir bendrai ganiau gyvulius, buvę 2 didelės pleikės vien smėlio. Kada pakildavo vėjas ir tą smėlį supurtydavo į guzus, rasdavo vaikai kaulų ir kaukuolių. Dabar toje vietoje auga pušynas...

Vėliau deikšiečiai, matyt, norėjo atkurti vėl miestelį, pradėjo statyti namus. Pesliai buvę jau prieš didįjį karą.

Užrašyta Užubalių k., Šeimyniškių apyl. iš Jono Linarto, 73 m. Užrašė Elena Stankevičienė 1973.01.20

Atsiminimai apie Anykščių rajono kultūros paminklus. Surinko Anykščių rajono kraštotyrininkai 1972 m. L. 120-123.

* * *

Pagal senų žmonių pasakojimus senovėje šioje vietoje buvęs nemažas miestelis ar miestas su daugybe namų ir gyventojų. Kodėl ir kaip šis miestas išnyko, žmonės nekalba. Vieni sako, kad jis vadinosi Deišlių - kiti Degslio vardu. Netoli tos vietos dabar yra įdomi pušis su grybo pavidalo viršūne.

Kviklys B. Mūsų Lietuva. Boston, 1965 (fot. leid. V., 1991) t. 2, p. 412-493.

PESLIŲ KAPINĖS

Kapinės įkurtos krikščionių. Laidojama šiose kapinėse apie 100 metų. Pasakojama, kad netoli miręs kažkoks kunigaikštis, jį palaidojo ant kalnelio, nuo to laiko pradėjo laidoti ten visus žmones.

Užrašyta iš Antano Triznicko, 62 m. Užrašė Rimantas Stepukas 1969.06.30

Anykščių rajonas. Kapinės. 1969 m. L. 49.

PESLIŲ KOPLYČKALNIS

Dar iš savo senelių girdėjau, kad tas kalnas yra supiltas iš karių kepurių. Kažkada tai, labai seniai galbūt, to neprisimena ir mano proseneliai, šioj vietoj vykusi kova ir buvo daug žuvusių kareivių, ir iš tų kareivių kepurių supiltas tas klanas.

Užrašyta Vaivadiškių k., Šeimyniškių apyl. iš Jono Linarto, 73m. užrašė B.Drobužienė (1972 m.).

Atsiminimai apie Anykščių rajono kultūros paminklus. Surinko anykščių rajono kraštotyrininkai 1972 m. L. 131.

BUDRIŲ EŽERAS

Kada buvo įvykdytas karaliaus sprendimas išdavikui G.Astikui, jo žmona, susikrovusi auksą ir brangenybes, bėgo iš Kavarsko dvaro, pasikinkiusi į karietą ketvertą žirgų. Buvo žiemos metas, ir ponia su visu turtu ir žirgais įlūžusi ir paskendusi Budrių ežere... Daug kartų buvo bandyta išleisti ežero vandenį, kad išimtų auksą. Ne vieną kartą tam reikalui buvo kasamas gilus ravas, bet po nakties vis rasdavo jį užverstą didžiuliu akmeniu. Tai neabejotinai pikto velnio darbas. Taip iki dabar ponia gyvenanti ežero dugne. Prigulus ant kranto, esant tykiam orui, galima aiškiai girdėti žirgų žvengimą ir karietos ratų duslų dundėjimą.

Kiškis St. Iš Kavarsko praeities. II-ji laida (mašinraštis).L. 35. Pastabos: 1) 1955m. Budrių ežerėlis "buvo nusausintas, išleidus vandenį", 2) Gregorijus Astikas Kavarsko dvarą valdė 1570-1580 m.

BUDRIŲ KAPELIAI

Ten buvo švedų kapinės ir tą vietą ariant buvo rasta didelių kaulų. Iš to sprendžiama, kad tai buvo dideli žmonės. Dabar ta vieta - suarta dirva, ir nėra jokios žymės, kad tai buvo kapinės.

Užrašyta Budrių k., Kavarsko apyl. iš Onos Burneikienės, 97m. Užrašyta 1973.02.08.

Atsiminimai apie Anykščių rajono kultūros paminklus. Surinko Anykščių rajono kraštotyrininkai 1972 m. L. 52.

JUDINYS

Kai švedai užpuolė Lietuvą, prie upelio vyko sujudimas. Šis upelis pavadintas Judiniu, čia pat esantis kaimas - Judinio kaimu, o toliau kaimas, esantis palei upelį, - Pajudinio kaimu. Prie Judinio upelio yra kalnas, kuris buvo supiltas kepurėmis. Ant šio kalno stovėjusi cerkvė. Kovoje su švedais žuvo daug žmonių, kuriuos palaidojo po kelias dešimtis ir ant jų kapų supylė žemių kauburėlių. Taip atsiradę Judinio pilkapiai.

Užrašyta 1960 m. Tarybų valdžios 50-mečiui. Kavarskas 1960 m. Medžiagą paruošė Kavarsko vid. m-klos jaunųjų kraštotyrininkų būrelis, vad. mokyt. A.Mykoliūno. p.8.

* * *

Žmonių pasakojimu, Napaleonas, bėgdamas iš Rusijos, prie Judinio užkasęs prisiplėštą auksą, ir niekam iki šiai dienai jo nepavykę rasti.

Pocius A. Po žaliąją Anykščių žemę // Anykščiai, V., 1971, p.89.

JUDINIO ŠVEDKAPIAI

Pasakojama, kad švedkapiai tai yra žuvusių švedų karių kapai, atsiradę Rusijos karo su švedais metu (1701-1711 m.). Caro kariuomenė, traukdamasi iš Lietuvos, pakeliui viską naikino, gabeno turtus į Rusiją, o ko negalėjo išsivežti, tą degino. Švedų kariuomenė pritrūko maisto. Siautė maras ir kitos ligos, nuo kurių mirė šimtai ir tūkstančiai žmonių. Švedai mūšį pralaimėjo, dalis kariuomenės pateko į nelaisvę, o kita dalis žuvo. Lavonai buvo laidojami dideliais kiekiais vienoje vietoje.

Užrašyta Judinio k., Staškūniškio apyl. iš Juozo Laskausko. Užrašė Valė Valeikienė 1967 m.

Judinio švedkapis // Kavarsko vid. mokykla. Inv. Nr. 249.

Burbiškio mokytojai Antanas ir Teklė Grigai

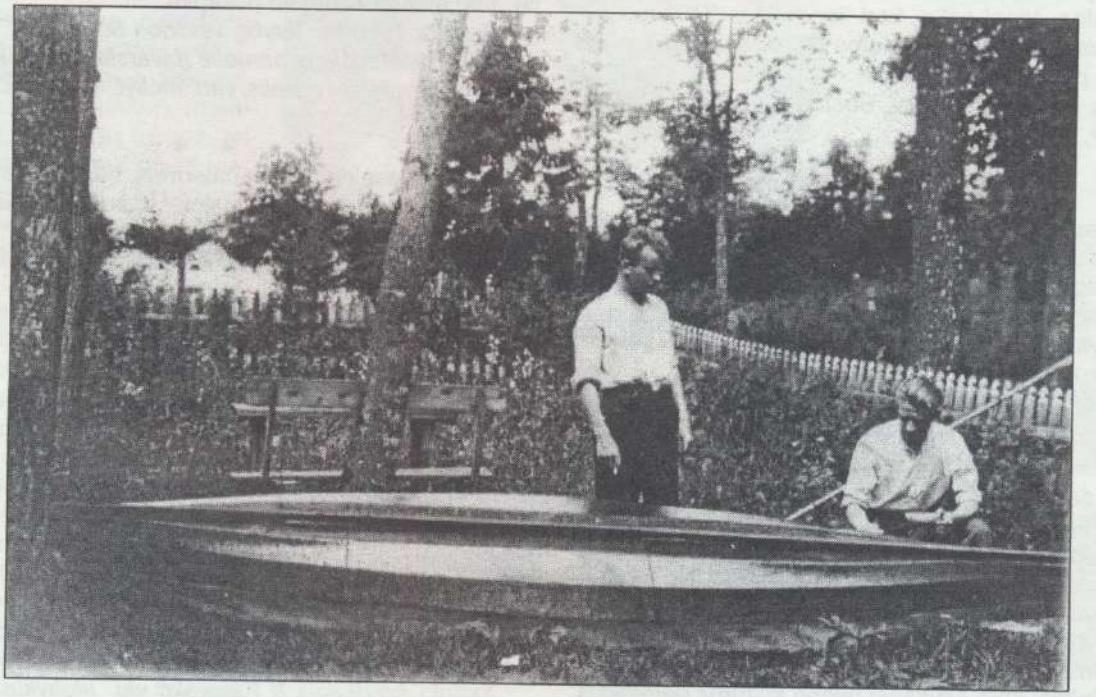
Antanas MIEŽELIS

1937 metais į Burbiškį mokytojauti atvyko mokytojai Antanas Grigas ir Teklė Grigienė. Mokytoja Teklė Grigienė čia dirbo iki 1941 m. birželio 14 d., o jos vyras Antanas Grigas su pertraukomis iki 1944 m. vidurio.

Burbiškėnai juos mena kaip visų gerbiamus žmones, tikrus šios apylinkės šviesuolius. Pelnė jie pagarbą savo nuoširdžiu darbu su jaunimu, aktyvia visuomenine veikla. Kaip rašė savo atsiminimuose iš šio krašto kilęs profesorius, habil. istorijos mokslų daktaras Antanas Tyla, mokytojas Povilas Jasilionis, o nuo 1937 metų mokytojai Teklė ir Antanas Grigai labai daug pasidarbavo švietėjiškos, visuomeninės veiklos baruose, pritraukė prie šios veiklos apylinkės jaunimą ir suaugusius. Dar ir dabar senieji burbiškiečiai tai prisimindami sako: "Tai buvo mokytojai!" Burbiškyje iki sovietinės okupacijos aktyviai veikė jaunieji ūkininkai, Lietuvos šaulių sąjungos Burbiškio būrys, pavasarininkų ir Lietuvių katalikių moterų organizacijos. Buvo organizuojami įvairūs kursai, vaidinimai, ekskursijos, sporto šventės, gegužinės, įspūdingi valstybinių švenčių paminėjimai. Ir šių visų organizacijų įvairiapusės veiklos iniciatoriai buvo mokytojai Povilas Jasilionis, Antanas ir Teklė Grigai.

Teikė džiaugsmą žmonėms vaizdingos Burbiškio apylinkės, gražuolis Rubikių ežeras. Jaunimas, išaugęs tokiame gamtos prieglobstyje, buvo pilnas energijos, neišsenkamo entuziazmo, linksmas, mėgstantis pramogas. Tik reikėjo duoti linkmę tai energijai, reikėjo organizuoti.

1937 metais atsikėlus į Burbiškį mokytojauti Grigams, mokytojų Jasilionių jau buvo jaunimas suburtas į dvi organizacijas - Lietuvos Šaulių sąjungos Burbiškio būrį ir į Jaunųjų ūkininkų ratelį. Vėliau čia buvo sukurtos pavasarininkų ir katalikių moterų organizacijos. Visos jos buvo vieningos, dirbo sutartinai. Jaunieji ūkininkai augino įvairias daržo-

Burbiškio bažnyčios vargonininkas Petras Varnas (stovi) ir mokytojas Antanas Grigas

Po spektaklio nusifotografavę Burbiškio vaidintojai. Sėdi (iš kairės į dešinę) spektaklio režisierius mokytojas Antanas Grigas, Elena Kruopenytė, Jonas Karalius, Ona Tylaitė. Stovi: (iš kairės į dešinę) Masys, mokytoja Teklė Grigienė, Juozas Kisielius.

Dekoracijos pieštos Jono Karaliaus.

ves, paskui veždavo į parodą Anykščiuose, geriausieji jaunieji ūkininkai būdavo apdovanojami.

Nors Antanas Grigas nebuvo tarnavęs kariuomenėje, neturėjo karininko laipsnio, bet jam buvo patikėta nuo 1937 m. iki 1940 m. vadovauti Anykščių valsčiaus Burbiškio bažnytkaimio šaulių būriui.

Apylinkės žmonės buvo darbštūs, gyveno pasiturinčiai, vertėsi žemės ūkiu. Mokiniai stropūs, norėjo mokytis. Jaunimas troško kultūrinio gyvenimo. Mokytojams Grigams kultūrinį darbą padėjo dirbti jaunas ir energingas Burbiškio parapijos vargonininkas Petras Varnas. Jis subūrė jaunimą į bažnytinį chorą ir šiaip mokė dainuoti gražias tų laikų žmonių pamėgtas dainas: "Kaipgi gražus gražus rūtelių darželis", "Kas subatos vakarėlį", "Ar aš tau, sese, nesakiau", "Tykus buvo vakarėlis" ir kt. Pobūviuose, suėjimuose dažnai skambėdavo ir senovinė A.Strazdo žodžiams pritaikyta daina "Oi tu, strazde, strazdeli". Iškilmingų švenčių metu choras dainuodavo sudėtingesnes dainas - "Kur bėga Šešupė", "Užtrauksim naują giesmę", "Eina garsas". Tarp jaunimo buvo daug skambiais balsais dainuojančių merginų ir vaikinų. Tai Ona Tylaitė, Elena Kruopenytė, Bronė Karvelytė, Ona Bakulskaitė, broliai Pranas ir Jonas Karaliai iš Katlėrių kaimo, iš Bičionių kaimo Kazys Gudelis, Povilas Dabkevičius, Petras Tyla, Petras Balaišis ir daug kitų iš Šiaulių ir Rubikių kaimų.

Vasaros metu sekmadieniais buvo rengiamos gegužinės su turiningomis programomis Rubikių ežero salose ar ežero pakrantėje.

1938 m. vasarą Nepriklausomos Lietuvos 20-mečio paminėjimui Rubikių ežero Didžiojoje saloje buvo surengta itin iškilminga gegužinė. Tą dieną buvo pašventinti du paminklai, kurie buvo pastatyti 1919 m. žuvusiems kovose su bolševikais dviem lietuvių savanoriams - viršilai Liudui Biriukui ir eiliniui Pranui Grušauskui jų žuvimo vietose, Šiaulių kaime - ūkininkų Jono Šlenio ir Juozo Augustino laukuose. Šventinimo apeigose, o vėliau ir gegužinėje dalyvavo Valstybės kontrolieriaus pavaduotojas J.Mašiotas, Šaulių Sąjungos vadas pulkininkas Saladžius, paminklų projektų autorius B.Jakševičius, kariuomenės atstovai kapitonas Rugys ir jaunesnysis leitenantas Paliulis, bataliono, kuriam priklausė tie du žuvę kariai - savanoriai, vadas atsargos majoras Žemaitis. Paminklus pašventino Burbiškio klebonas A.Riauba. Po to iškilmės vyko saloje. Į gegužinę prisirinko daug žmonių ne tik iš aplinkinių kaimų, bet buvo gausu svečių iš Anykščių, Utenos, Kauno. Ir šv. Mišios tąkart buvo laikomos ežero saloje, aukojant jas už žuvusius kovose dėl Lietuvos nepriklausomybės. Tą dieną Šaulių Sąjungos Burbiškio būrys gavo savo organizacijos vė-

liavą, kuri po pamaldų buvo iškilmingai pašventinta. Kartu buvo pašventinta ir pavasarininkų vėliava. Šaulių būriui pulkininkas Saladžius įteikė 5 visuomenės paaukotus šautuvus. Po to įvyko Šaulių būrio, pavasarininkų ir Burbiškio pradinės mokyklos mokinių paradas, skambėjo dainos, žmonės šoko, dainavo. Grojo Burbiškio Šaulių būrio orkestras.

Žiemos metu, Kalėdų, Naujųjų metų ar Velykų švenčių nuotaikos buvo paįvairinamos vakarėliais, suvaidinant kokią nors pjesę. Burbiškiečiai parodė scenoje S.Kymantaitės-Čiurlionienės "Aušros sūnus", operetę "Malūnininkas ir kaminkrėtys" ir keletą paprastesnių, trumpesnių veikaliukų.

Šauliai turėjo ir savo pučiamųjų instrumentų orkestrą. Kapelmeisteris buvo Stasys Žąsinas, labai muzikalus, turėjęs gerą klausą, mokėjęs griežti smuiku, groti klarnetu. Tačiau kitiems orkestrantams gerai groti senais instrumentais nelabai sekėsi. Nors ir daug buvo pastangų parodyta, orkestras neilgai gyvavo.

"Jaunimas buvo blaivus, žvaliai nusiteikęs, giedrios nuotaikos. Nebuvo mados ir įpročio drumst ramybę svaigalais, kaip šiais laikais,"- prisimena mokytoja Teklė Grigienė.

Žiemą, laisvesniu nuo kitų darbų laiku, kaimų moterys noriai lankydavo suorganizuotus kokius nors kursus. Labai džiaugėsi, kai buvo pakviesta mezgėja, kuri mokė megzti ne tik kojines, pirštines, bet ir skaras, aprangą. Kituose kursuose moterys buvo mokomos kulinarijos.

Taigi prieš karą Burbiškyje daug dėmesio buvo skiriama kultūriniam žmonių gyvenimui, kurio įkvėpėjai buvo mokytojai Teklė ir Antanas Grigai.

Bet... 1940 m. vasarą iš Rytų atslinkusi raudonoji vėtra viską nušlavė, sugriovė, sudaužė žmonių likimus. Sunkius išbandymus praėjo ir mokytojai Grigai.

Nors epizodiškai praeikime jų likimo keliais.

Antanas Grigas gimė 1904 m. birželio 27 d. Mackėnų kaime, Utenos valsčiuje, mažažemio ūkininko šeimoje. Kad išlaikytų gausią šeimą (8 vaikai) tėvas keletą kartų važiavo uždarbiauti į Ameriką. Būdamas 19 metų, Antanas Grigas pradėjo mokytojauti Utenos apskrities mokyklose: 1923-24 m. Puodžių kaime, 1924-26 m. Daugailiuose, 1926-29 m., Pačkėnų kaime. 1927 m. įsigijo pradinės mokyklos mokytojo cenzą. Nuo 1929 m. iki 1935 m. dirbo Anykščių valsčiaus Piktagalio mokykloje, nuo 1935 m. iki 1937 m. - Anykščių pradinėje mokykloje Nr.1. 1936 m. jis vedė mokytoją Teklę Jurkštaitę, gimusią 1914 m. spalio

Burbiškio moterų katalikių organizacija. Pirmoje eilėje sėdi (iš kairės į dešinę): Kiseliene, P.Pipirienė, A.Grigas, Vitkūnienė, klebonas A.Riauba, D.Vitkūnaitė, T.Grigienė, J.Vitkūnas

9 d. Piktagalio kaime. Ji buvo baigusi Panevėžio mokytojų seminariją. Abu atvykę mokytojauti į Burbiškį (A.Grigas buvo paskirtas mokyklos vedėju) greta pedagoginio darbo ėmėsi ir visuomeninės veiklos.

Rusų kariuomenei okupavus Lietuvą, 1941 m. birželio 14 d. Teklė Grigienė kartu su mažamečiais vaikais (dukrai Vitai nebuvo nei 4 metukų, o sūnui Algimantui - 2 metukai) buvo ištremta į Sibirą, į Altajaus kraštą. Antanas Grigas dar 1940 m. rudenį buvo areštuotas, sėdėjo Utenos kalėjime, buvo tardomas, bet nesudarius bylos po kiek laiko paleistas. Kai trėmė šeimą, nebuvo namie, slapstėsi, manė, kad vienos žmonos su dviem mažais vaikais neveš... Netekęs šeimos, Antanas Grigas aktyviai dalyvavo 1941 m. birželio 22d. sukilime prieš bolševikus. Sukūrė vėl šaulių būrį tvarkai apylinkėje palaikyti. Rugpjūčio mėnesį šis būrys buvo išformuotas, A.Grigas vėl mokytojavo Burbiškyje iki 1944 m. vasaros. Artėjant antrajai bolševikų okupacijai mokytojas traukėsi į Vakarus, vokiečių buvo mobilizuotas apkasų kasimui. 1945 m. Antanas Grigas pateko į rusų nelaisvę, kalėjo Gardino kalėjime, o paskui atsidūrė Komijos ATSR Uchtos lageryje. 1946 m. buvo paleistas iš lagerio, grįžęs į Lietuvą įsidarbino Vilniuje. Pajutęs, kad domisi juo saugumiečiai, persikėlė į Tauragę ir iki 1951 m. ten dirbo felčeriu. Tų metų balandžio mėnesį jis buvo areštuotas, kalinamas ir tardomas Anykščių MGB rūsyje, Utenos ir Lukiškių kalėjimuose. 1951 m. rugpjūčio 6 d. Vilniaus srities MGB karinis tribunolas Antaną Grigą nuteisė 25 metus kalėti. Kalėjo Kemerovo srities Olžeros ir Omsko lageriuose, dirbo įvairius sveikatą alinančius miško darbus. Kai visiškai fiziškai išseko, buvo paguldytas į ligoninę, kiek pasigydęs gavo lengvesnį darbą, dirbo ligoninėje sanitaru. Po Stalino mirties byla buvo peržiūrėta ir teistumas sumažintas iki 10 metų lagerio. 1955 m. susitiko su žmona. Antanui Grigui teko kalėti kartu su poetu A.Miškiniu ir solistu A.Kučingiu. Liko šviesūs atsiminimai apie šiuos žymius Lietuvos žmones. 1957 m. Antanas Grigas buvo paleistas į laisvę ir jis nuvyko pas dar tremtyje esančią žmoną.

Daug vargo, kančių patyrė Teklė Grigienė, šešiolikai metų kartu su vaikais atskirta nuo vyro. Praėjus keliems tremties mėnesiams, Barnaule nuo dizenterijos mirė sūnelis Algimantas, kurį palaidojo Barnaulo miesto kapinėse. "Kapelį pažymėjau mediniu kryželiu, apsodinau maumedžio ūgeliais ir palikau tolimoj šaly ilsėtis amžinai savo mylimą sūnelį", - pasakoja Teklė Grigienė. Simboliškas sūnelio kapas yra Joniškyje prie jo tėvelio Antano Grigo kapo.

1942 m. birželio mėnesį Teklė Grigienė iš Altajaus krašto buvo išsiųsta į Jakutiją, už poliarinio rato. Tų pačių metų rugpjūčio mėnesį perkelta prie Laptevų jūros į Lenos žiotyse esančią, garsėjančią savo atšiauriu klimatu Trofimovsko salą. Apie šiurpias tremtinių gyvenimo sąlygas toje saloje sužinojome, skaitydami Dalios Grinkevičiūtės knygą "Lietuviai prie Laptevų jūros".

1947 m. Teklei Grigienei buvo leista išvykti iš Trofimovsko salos į kiek piečiau esantį lagerį, 1950 m. kaip sunkiai sergančiai tuberkulioze - pas Novosibirsko srityje esančią tremtinę pusseserę. Ten ji išbuvo iki 1957 metų.

1957 metais Teklė Grigienė grįžo į Lietuvą, apsistojo Joniškyje pas vyro brolį. Dukra jau buvo grįžusi metais anksčiau.

1957 metų lapkričio mėnesį Joniškyje susitiko visa Grigų šeima. Trūko tik mažojo Algimantėlio, amžinai pasilikusio Altajaus krašte. "Turėjau 20 metų, kai pirmą kartą susipažinau su tėvu", - rašė Antano Grigo dukra Vita Grigaitė-Jokūbaitienė.

Sugrįžusi iš tremties Teklė Grigienė ilgai gydėsi ligoninėse, visą laiką buvo silpnos sveikatos. Antanas Grigas vargiai gavo darbo, nes irgi buvo praradęs sveikatą, negalėjo dirbti fizinio darbo. Kamavo dusulys, sirgo chronišku bronchitu, ateroskleroze. Dirbo buhalteriu, rūbininku. Palaužtas fiziškai, nepalūžo savo dvasia. Daug skaitė, domėjosi politika, svajojo apie laisvą Lietuvą. Tikėjimas į Dievą padėjo ištverti sunkius išbandymus. "Pabaltijo tautos bus laisvos. Negali būti ir dviejų Vokietijų..." - sakydavo Antanas Gigas. Tačiau 1990 m. Kovo 11-osios jis nebesulaukė. Eidamas 86-uosius metus mirė 1989 m. gruodžio 5 d. Teklė Grigienė ir dukra gyvena Joniškyje, V.Kudirkos 16.

Arklio muziejaus 20-metis

Audrius LASKAUSKAS

Šiemet sukanka 20 metų nuo to laiko, kai lankytojams atvėrė duris Arklio muziejus Niūronyse ir buvo surengta pirmoji "Bėk, bėk, žirgeli, šventė. O viso to iniciatorius - profesorius Petras Vasinauskas, kelis dešimtmečius puoselėjęs Arklio muziejaus įkūrimo idėją.

Anykščių krašte profesoriui rasti pagalbininkų naujam muziejui steigti nebuvo sunku. 1977 m. atostogaudamas Niūronių kaime Petras Vasinauskas pasidalino savo sumanymu su tuometiniu Elmininkų eksperimentinio ūkio direktoriumi Antanu Puodžiuku. Nuo kalbų ir idėjų netrukus buvo pereita prie darbų. 1977 m. liepos mėnesį Petras Vasinauskas ir Antanas Puodžiukas Anykščių rajono darbo žmonių deputatų vykdomajam komitetui pateikė projektą "Dėl Arklio muziejaus įsteigimo Anykščių rajone". Rugpjūčio 18 dieną buvo priimtas sprendimas dėl visuomeniniais pagrindais Arklio muziejaus steigimo Elmininkų bandymų stoties teritorijoje, Niūronių kaime.

Buvo sudaryta muziejaus organizacinė taryba, į kurią be P.Vasinausko ir A.Puodžiuko įėjo V.Gabriūnas, T.Mikeliūnaitė, D.Adomaitienė, A.Kalinauskas, V.Povilanskas, V.Pupeikis ir B.Šablevičius. Visi statybos, remonto darbai gulė ant ūkio direktoriaus A.Puodžiuko pečių. Sparčiai vyko muziejaus statybos darbai, visoje Lietuvoje pradėta rinkti eksponatus.

Muziejų atidaryti buvo numatyta 1978 m. birželio mėnesį kartu surengiant ir liaudišką šventę "Bėk, bėk, žirgeli". Artėjant tai numatytai datai, kai kurie partiniai funkcionieriai ėmė būkštauti, kad muziejus ir šventė atgaivins tautiškas tradicijas, o tai jau netilpo į komunistinio auklėjimo rėmus. Tuos ledus pralaužti padėjo tuomet Anykščių vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotoju dirbęs jaunas ir energingas Juozas Dailydė.

Organizaciniai darbai vyko sklandžiai ir baigiantis

Arklio muziejaus tarybos nariai apžiūri statomą muziejaus patalpą - daržinę. Iš kairės į dešinę: profesorius Petras Vasinauskas, Antanas Puodžiukas, Alfredas Kalinauskas, Juozas Dailydė. 1978 m. balandžio 24 d.

J.KAJECKO nuotrauka

1978 m. pavasariui buvo paskelbta, kad birželio 10 d. Niūronyse bus atidaromas Arklio muziejus, vyks "Bėk, bėk, žirgeli" šventė. Į renginį susirinko daugybė žmonių. Profesoriaus Petro Vasinausko viltys pasiteisino - žmonės labai domėjosi arkliu, su šiuo žemdirbio palydovu susijusiomis tradicijomis.

Nė vienas iš muziejaus steigėjų neįsivaizdavo muziejaus be gyvų eksponatų - arklių. Jie Niūronyse atsirado 1980 metais. Atvyko studentai iš Lietuvos veterinarijos akademijos. Jie ėmėsi apmokyti jaunus žirgus. Nuoširdžiai padirbėjo toji dešimties studentų grupė, pasivadinusi skambiu "Niūronių kaubojų" vardu. Pasibaigus stovykla-

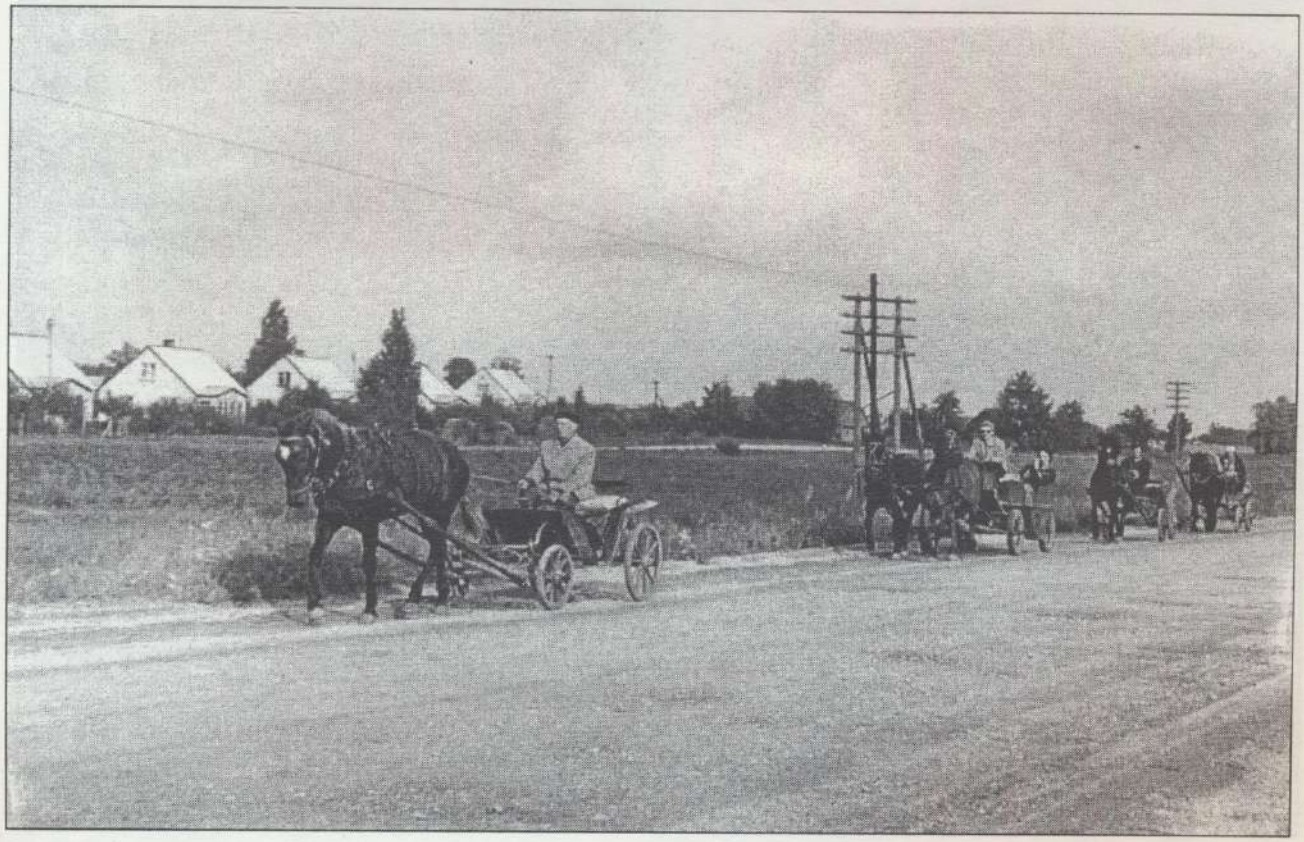
vimo laikui, studentai kartu su profesoriumi Petru Vasinausku keliais ekipažais susiruošė į ekspediciją. Ji truko šešias dienas, keliauninkai pasiekė Pasvalį, Biržus, sėkmingai grįžo į Niūronis.

Kasmet daugėjo muziejaus lankytojų, tradicinėmis tapo ir kasmet rengiamos "Bėk, bėk, žirgeli" šventės, ir dotnuviškio Jurgio Povilaičio organizuojamos eksponatų rinkimo muziejui ekspedicijos.

Atrodė, kad po kelių metų išsipildys galutinė profesoriaus Petro Vasinausko idėja - Niūronyse iškils nauji Arklio muziejaus pastatai, visas jų kompleksas. Gal ir pernelyg dideli buvo tie užmojai. Valdžia nebuvo linkusi pritarti tokiems daug lėšų reikalaujantiems projektams, abejojo ir jų reikalingumu. Nepadėjo tąkart nei profesoriaus ryžtas, atkaklumas, autoritetas... Tačiau Arklio muziejus po truputį plėtėsi, atsirado suvalkietiškas maniežas. Vie-

Arklio muziejaus atidarymo momentas. Juostelę perkerpa prof. P.Vasinauskas. 1978 m. birželio 10 d.

"Niūronių kaubojai" 1980 m. vasarą išsiruošę kelionėn į Biržus. Priekyje važiuoja profesorius Petras Vasinauskas

šintiškio, "Gimtosios žemės" kolūkio pirmininko A.Abraškevičiaus rūpesčio ir pastangų dėka buvo pastatyta kalvė, aukštaitiška etnografinė sodyba.

Pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais, iškilo klausimas ir dėl tolesnio Arklio muziejaus likimo. Kas rūpinsis šiuo visoje Lietuvoje tokiu unikaliu muziejumi, kam jis priklausys? Tas klausimas buvo išspręstas: Arklio muziejus tapo A.Baranausko ir A.Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus filialu, o gyvaisiais eksponatais - arkliais ėmė rūpintis Anykščių žemės ūkio mokykla.

Pastaraisiais metais atnaujintos muziejaus ekspozicijos, lankytojai gali susipažinti su įvairiais žemės ūkio padargais, transporto priemonėmis, daug ką sužinoti apie arklį, įdomu būna pamatyti ir J.Gelaževičiaus kolekciją arklio tematika. Vienintelis toks muziejus Lietuvoje nestokoja lankytojų dėmesio. Ypač jų padaugėja, prasidėjus ekskursijų sezonui, sulaukus vasaros. Kasmet Arklio muziejų aplanko per 20 000 ekskursantų. Toliau plečiama muziejaus turizmo bazė, rengiamos poilsio aikštelės Žirgo take.

20 metų - trumpas laiko tarpas muziejaus gyvavime. Tačiau per šitą laikotarpį visi įsitikino, kad toks muziejus labai reikalingas. Gaila, kad muziejaus 20-mečio sukaktimi negalės jau pasidžiaugti daug jėgų ir energijos jo steigimui ir puoselėjimui įdėjusieji, Anapilin iškeliavusieji P.Vasinauskas, V.Gabriūnas, T.Mikeliūnaitė, Č.Kudaba, Z.Beniulis.

Prof. Petras Vasinauskas 1980 m. eksponatų rinkimo ekspedicijoje kartu su "Niūronių kaubojais". Kairėje stovi Teresė Mikeliūnaitė

Mano gimtinės žmonės

Domicelė JUODŽIŪNAITĖ

Mažas buvo mano gimtasis Dirvonų kaimelis, - vos kelios gryčios. Atmintimi grįždama į vaikystės dienas vis matau ir matau tas kaimo gryčias, ten gyvenusių žmonių veidus, regiu ir kadaise išvaikščiotus keliukus, takus, kiekvieną kalvą, klonį, medį...

Senuoju keliu važiuojant iš Kurklių į Anykščius maždaug už pusantro kilometro šakojasi kelias į dešinę, kopia į kalvą. Ant kalvos Eglių šilelis ir penkių sodybų kaimelis. Kelias vėl suka į dešinę, banguoja per kalvas, šalia keliuko, kuris veda Kurklelių link, matau žemėn susėdusią gryčią su priemene ir kamarėle, vadinama stancija. Gale tos stancijos buvo klojimas, priešais gryčią - tvartas, už tvarto, pietų pusėn buvo nemažas sodas. Atokiau nuo gryčios stovėjo kalvė. Senasis Antanas Valavičius buvo visoje apylinkėje pagarsėjęs kalvis, trys jo sūnūs taip pat buvo geri kalviai. Valavičiais jų niekas nevadino, nuo seno buvo prilipusi Bindorių pravardė. Mat senojo Valavičiaus senelis dirbdavęs statines, kubilus, tokius meistrus žmonės vadindavo bindoriais. Senelis Bindorius dar garsėjo ir kaip labai taiklus medžiotojas. Jį kviesdavo į medžiokles ponai, draugaudavo ir kunigai, iš kunigų jis gaudavo gerų knygų. Jis gerai mokėjo skaityti, duodavo tų knygų paskaityti ir mano mamai, nes ji irgi mėgo skaityti, ypač religinio turinio knygas, Šviesi moteris buvo ir senoji Antanina Bindorienė. Plačioje apylinkėje garsėjo kaip gimdyvių pagalbininkė, nusimanė ir apie ligų gydymą, pagelbėdavo ir gyvuliui susirgus. Taigi buvo ji kaimo daktarė, labai šviesaus proto, geros širdies. Išgyveno arti šimto metų, paskutinius dešimt metų gulėjo reumato sukaustyta lovoje, bet iki mirties liko vis tokia išmintinga, gerai matė, girdėjo, visų tik geru žodžiu minima, gerbiama senutė.

Už kokių trijų šimtų metrų nuo Valavičių sodybos sto-

Mano seneliai Jonas ir Antanina Strolios su dukterimis. Kairėje - Marytė, dešinėje - Pranutė. Nuotrauka daryta prieš pirmąjį pasaulinį karą

vėjo mano gimtieji namai. Gryčia, priemenė, kamara, į ją durys buvo ne iš priemenės, bet iš lauko. Gryčia apkalta lentomis. Už gryčios dvi obelys, viena antaninė, kita alyvinė, šitoji nedaug duodavo obuolių. Augo ir trys kriaušės. Viena iš jų nunokindavo labai skanias kriaušes, išsilaikydavo iki Kalėdų, kitos dvi buvo nekokios. Kampe prie kamaros kerojo keli serbentų krūmai, augo dvi vyšnios. Prie gryčios aptvertas darželis, pilnas visokiausių gėlių: nasturtų, žirnikų, pivonijų, lelijų, rūtų, mėtų, jurginų... Į pietus priešais gryčią stovėjo klėtis, prie klėties daržinė, tolėliau tvartas. Už klėties augo didelė laukinė obelis, kasmet pasipuošianti labai gražiais obuoliais. Dar toliau buvo šulinys ir klojimas. Pro tvarto galą ėjo kelias, šalia jo telkšojo vasarą išdžiūstanti bala.

Iš kur mes čionai atėjome? Atmintyje liko mamos, tėtės pasakojimai apie senelius. Jų gyvenimas, likimai - giminės istorija. Parūpo užrašyti tai, ką išsaugojo atmintis.

Mano senelė, mamos mama, Antanina Platkevičiūtė kilusi iš gausios šeimos. Ji buvo šešioliktas vaikas. Senelės tėvas Platkevičius dar baudžiavos laikais mokėsi Ukmergėje, baigė keturias klases, nuo jaunų dienų buvo dvaro ūkvedžiu. Janonių dvaro ponas gyveno užsienyje, savo dvare retai pasirodydavo. Ūkvedys buvo labai teisingas, dievobaimingas, turėdamas keturiasdešimt metų vedė dvidešimtmetę baudžiauninko dukterį Žemaitytę. Sulaukė šešiolikos vaikų, keturi mirė maži, dvylika užaugo. Kai gimė Antanina - mūsų bobutė, jos krikštamočia buvo pati dvaro ponia. Paskui ponas dvarą pardavė, tikėjosi, kad jį nupirks jo ūkvedys, bet mano prosenelis neturėjo tiek pinigų. Ponas stebėjosi, kad tiek metų dirbęs ūkvedžiu, valdęs dvarą, nesusikrovė turtų, gyveno tik iš atlyginimo. Dvarą nupirko Maciejauskas (nežinia ar visą). Gal iš tų pačių Maciejauskų kilęs ir prelatas Maciejauskas, kuris palaidotas Kurklių kapinėse. Ūkvedys Platkevičius su savo gausia šeima išėjo iš Janonių, nuomojo kitus nedidelius dvarus. Visus savo vaikus išmokė skaityti, bet didesnių mokslų nė vienas nepasiekė, tapo gerais amatininkais, žemdirbiais. Trys dukterys ir devyni sūnūs... Mama yra sakiusi, kad vienas jos dėdė dirbo bažnyčioms pagražinimus, išpuošęs Aluntos bažnyčią, nes netoli Aluntos gyveno. Kitas dėdė atsidūrė Peterburge, tenai gyveno, trečias - Daugpilyje. O vienas iš dėdžių pateko į rekrūtus, dvidešimt metų ištarnavo caro kariuomenėje, bet vis dėlto grįžo

Keliaudamas į Ameriką Jonas Strolia nusifotografavo Bremene. Fotografas jį aprengė jūrininko uniforma...

tiek metų tenai atbuvęs. Po visą Lietuvą pasklido gausi Platkevičių šeimyna.

Senelis turėjęs daug knygų, dauguma jų buvo religinio turinio. Vakarais jis skaitydavo knygas vaikams. Daug ką vaikystėje iš tų knygų įsidėmėjusi senelė, paskui pasakodavo savo vaikams, o mūsų mama - mums.

Senelis Jonas Strolia kilęs iš Velikūnų kaimo. Augino jį teta neturėjusi savo vaikų. Paaugęs Jonukas išėjo į dvarą, ten jis dirbo kurmonu (vežėju). Jam dar teko vežioti senąją Burbiškio dvaro ponią, nors tada dvarą valdė jos anūkas. Ponia buvusi labai sena ir nedora. Pasak žmonių kalbų ji - caro pusseserė, tad turėjo teisę važiuoti dvylika arklių pakinkyta karieta. Tik tada, kai važiuodavo su savo vyru, kurio kilmė buvo žemesnė, užtekdavo karieton pakinkytų keturių ar dviejų arklių. O tada, kai ponia važiuodavo į Peterburgą pas savo pusbrolį, liepdavo kinkyti šešis arklius. Mano senelis yra tarnavęs vežėju ir pas kunigą Palevenėje, bet paskui vėl grįžęs į Burbiškį ir ten, jau būdamas metuose, vedė Antaniną Platkevičiūtę - mūsų senelę. Jaunystėje senelis mėgo išgerti, nors gerai uždirbdavo, bet santaupų neturėjo. Jis buvo darbštus, sveikatingas, mokėjo ūkininkauti, buvo geros širdies, tikras katalikas, garsėjo kaip pasakorius, nes mė-

go pasakoti vis pagražindamas visokius nutikimus iš kelionių su ponais.

Apsivedęs gyveno Burbiškio dvare, Anykščiuose, Debeikiuose, dirbo pusininku pas Perevičienę Bebarzdžių kaime. Jos sūnus studijavo mediciną Maskvoje, grįžęs atostogų jis mielai bendraudavo su Strolių sūnumi Jonu - mūsų dėde, kuris turėdamas devyniolika metų išvažiavo į Ameriką. Iš ten jis atsiųsdavo tėvams pinigų. Povilas Perevičius buvo labai geras žmogus, jis išmokė dar paauglę mano mamą Pranutę skaityti, o ji paskui išmokė jaunesniąją seserį Marytę. Kai grįžo iš Amerikos kiti du Perevičiaus broliai, mūsų senelis persikėlė į Niūronis pas Rudoką, ten išdirbo keturis metus, džiaugėsi gerais žmonėmis, su visais gražiai sugyveno. 1914 metais, prasidėjus karui, mūsų seneliai persikėlė į netoli Kurklių esantį Bimbų kaimą, pas Kotryną Juknevičiūtę, buvo pusininku, dirbo valaką žemės. Po karo Strolių duktė Pranutė, mūsų mama, ištekėjo. Vėl pradėjo siųsti pinigų dėdė iš Amerikos. Tada senelis nupirko tris hektarus žemės ir namus Vildžiūnų kaime, ištekėjo ir duktė Marytė, su vyru Motelių Jurgiu apsigyveno Paraisčių kaime. Ji mirė jauna, susirgusi vėžiu, paliko tris mažus sūnelius. Juos padėjo auginti tėvo sesuo Veronika.

1928 metais senelis mirė. Jo sūnus, mūsų dėdė Jonas, atvažiavęs į Lietuvą, jau nerado gyvo tėvo ir sesers Marytės. Vėl grįžo į Ameriką, ten vedė labai gerą, protingą lietuvaitę, susilaukė dviejų dukrų, atsiųsdavo pinigų motinai ir seseriai - mūsų mamai. Dar prieš prasidedant okupacijai, senelė mirė, okupacija ilgam nutraukė ryšį su Amerika, o tada, kai vėl galėjome susirašinėti, dėdė mums atsiųsdavo siuntinių, labai ilgėjosi Lietuvos, bet jau nebepamatė savo krašto, mirė sulaukęs 71 metų.

Mano seneliai iš tėtės pusės Kristina Mačionytė ir Jonas Juodžiūnas, sukūrę šeimą, užaugino penkis sūnus ir keturias dukteris: Adomą, Kazimierą, Juozą, Joną, Petrą, Marijoną, Salomėją, Kristiną ir Oną. Mano tėvelis Petras buvo jauniausias šeimoje, gimęs 1881 metais. Jaunas jis ir vedė labai gražią, protingą merginą Oną Šližytę. Susilaukė dviejų vaikučių, bet jie neilgai gyveno, tuoj mirė, trečią kartą gimdydama mirė ir žmona, ir kūdikis. Kiek pabuvęs našliu, Petras vedė Sereikytę iš Kurklių. Prasidėjus pirmajam pasauliniam karui, mano tėtė buvo pašauktas į kariuomenę. Išėjo, palaidojęs tik gimusią dukrelę, palikęs džiova sergančią žmoną. Tuoj mirė ir ji.

Atsidūręs fronte, mano tėtis buvo apnuodytas dujomis, teko ir pabadauti, persišaldyti. Paskui pakliuvo į vokiečių nelaisvę, jam leido dirbti pas ūkininkus. Pateko pas labai gerus žmones, pas juos išbuvo beveik tris metus. Pasibaigus karui, kai jau leido grįžti, tie ūkininkai draudė pasilikti, bet kas gi nenori namo, grįžti į savo tėviškę. Sugrįžęs namo, rado tik seną tėvą. Petras Juodžiūnas pasistatė namus, pasiėmė į juos seną tėvą ir vedė keturiolika metų už save jaunesnę Pranę Strolaitę - mūsų mamą.

Mūsų tėtė jaunystėje buvo pramokęs siuvėjauti, groti armonika. Neretai tekdavo ir vestuvėse jam groti. Mokėjo ir kitus darbus, ratus, roges, važius, visokius ūkio padargus pasidarydavo pats. Jo darbo važis išliko iki šių dienų, yra Arklio muziejuje. Metams bėgant tėtės sveikata ėmė krypt, mirė jis 1942-aisiais, sulaukęs tik 61 metų. Mama liko su mumis, penkiais vaikais: Kaziu, Vladu, Broniumi, Anele ir Domicele. Anelė jau buvo suaugusi ir ištekėjusi.

Papasakojusi apie savo senelius ir tėvus, vėl grįžtu į gimtąjį Dirvonų sodžių.

Netoli mūsų sodybos buvo dėdienės Juzienės gry-

Didžiojo karo belaisviai Vokietijoje. Sėdi vokietis - belaisvių šeimininkas. Stovi jo darbininkai - belaisviai. Kairėje rusas, viduryje mūsų tėtė Petras Juodžiūnas, dešinėje prancūzas.

čia. Dėdė Juozas anksti mirė, menu tik dėdienę. Jos gryčia buvo didelė ir be kamino (mūsų tėtė jau statėsi namus su kaminu). Po tuo pačiu Juzienės gryčios stogu buvo ir tvartas, ji laikė karvę, paršą. Už gryčios lapojo dar senelio sodintas sodas, priešais gryčios duris baltais žiedais žydėjo alyvų krūmas. Gale gryčios statinių tvora aptvertas gėlių darželis. Dėdienė mėgo gėles. Visi ją vadino Juziene arba Kastulka, už Kastulkos pravardę ji pykdavo. Ji buvo aukšta, liesa, raukšlėtu veidu, stipri ir darbšti, niekas nelikdavo jos nepabartas, nepamokytas, tad žmonių buvo nelabai mėgiama, apylinkės paaugliai jai visokių vardų prigalvodavo.

Kitoje kelio pusėje buvo dėdienės Jonienės gryčia. Irgi be kamino, po tuo pačiu stogu tvartas, palangėj mažas gėlių darželis, už gryčios kelios obelys. Dėdė Jonas jau buvo miręs, Jonienė gyveno su sūnumi Jurgiu ir marčia Ona Bugenyte iš Kurklių. Jonienė buvo nedidukė, suvargusi, darbšti ir gera, niekam nekliūvanti moterėlė. Labai mylėjo savo anūkus. Mylėjome ją ir mes. Ji savo anūkus ir mus, vaikus, nusivesdavo į mišką uogauti, grybauti. Su Jonienės anūkais buvome bendraamžiais. Jonienės marti Ona, ją visi vadindavo Jurgiene, buvo graži, linksma, šokėja ir dainininkė, turėjo gražų balsą, bet šeimininkauti jai nelabai sekdavosi.

Toliau už eilės medžių - slyvų, vyšnių, liepų, beržų, tėtės pusbrolio Antano Miškinio sodyba. Gryčia didelė, bet dūminė. Priešais gryčią klėtis, toliau pietų pusėn tarp medžių tvartas, sodas, dar toliau klojimas. Į rytus nuo gryčios buvo niekad neišdžūstanti ajerų priaugusi bala. Antaną Miškinį menu kaip nemažo ūgio, jau senyvą žmogų. Mėgo jis pasigirti, truputį ir pameluoti. Žmona vidutinio ūgio, raudonskruostė, darbšti be galo, bet labai pikta, dažnai bardavosi ir keikdavo. Antanai užaugino keturias dukras ir sūnų. Visos dukterys ištekėjo, paliko tėvų namus, sūnus Petras, tėvui mirus, pasistatė naujus namui, vedė Anelę Urbonaitę iš Andrioniškio, prieš prasidedant kolektyvizacijai išvažiavo į Kauną ir ten gyveno. Visi Antanų vaikai buvo stiprios sveikatos, labai darbštūs.

Nežinia iš kur kilęs Dirvonų kaimo pavadinimas. Vadino kaimą ir Miškinių vardu, o čionai gyvenusius Juodžiūnus Miškinių pavarde. Sako, kad mano senelis ar prosenelis kartą pavėlavęs į darbą, tai įpykęs ponas išbarė, pavadino miškiniu, atseit laukinis, tarp miškų gyvenąs... Taip ir prigijo tie Miškiniai žmonėms ir kaimui. Žemės dokumentuose kaimas irgi vadinamas Miškiniais. Seniau krikštijant vaikus nereikėdavę jokių dokumentų, užtekdavo pasakyti tėvų pavardę. Tad ne-

Senelė Antanina Strolienė su anūkais Pranutės dukterimi Anele ir Marytės sūnumi Povilu

retai krikštatėviai tėvus Miškiniais įvardindavę, Miškiniais tapdavo ir vaikai. Būdavo, kad tų pačių tėvų vaikai skirtingas pavardes turėdavo. Štai ir mano tėtės broliai Juozas ir Jonas buvo Miškiniai, ir Juozo du sūnūs taip pat - Miškiniai, o trečias - Juodžiūnas, Jono du sūnūs - Miškiniai, o tėtės brolis Kazimieras - Juodžiūnas.

Mūsų kaimas dar buvo vadinamas ir Paųžuola. Mat prie pat kaimo buvęs labai didelis ąžuolas. Jo vidus - kiauras, išpuvęs. Kai lydavo, ganantys bandą piemenys sueidavo ąžuolo vidun slėptis nuo lietaus. Tą labai storą ąžuolą prisimindavo ir mūsų tėtė. Sako, kad į išpuvusį ąžuolo vidų net galėdavusi įeiti karvė ir apsigręžusi išeiti. Gal dar būtų ilgai lapojęs tasai nežinia kiek šimtų metų turėjęs ąžuolas, bet jis labai kliuvo Antanui Miškiniui. Jo žemės rėžyje augo, nemažą plotą užėmė. Tad Antanas Miškinis, kai tik turėdavo laiko, vis kapodavo ąžuolo šaknis, kol pagaliau jau po didžiojo karo, užėjus didelei audrai, ąžuolas išvirto su daugybe jame buvusių paukščių lizdų. Su šaknimis išvirtusio ąžuolo vietoje liko didžiulė

bala. Ir dabar dar toje vietoje auga ajerai, viksvos. Plačioje apylinkėje buvo žinomas tas ąžuolas.

Į šiaurę nuo kaimo - nuokalnė, pakalnėje didelė pieva, vadinama Bendraja, į vakarų pusę kita pieva - Teletnikas. Bendrojoje pievoje buvo dvi sodželkos - didžioji ir mažoji. Už pievos ant kalno, vadinamo Salakalniu, Bimbų beržynas. Į rytus žvyrinėlis Degutynė. Mūsų dėdienė Juzienė matė toje Degutynėje degant pinigus, bet kasti nėjo. Mat, jeigu pamatei degant pinigus, sako, reikia aplink save aprėžti ratą, tada nuėjęs ton vieton, kur degė pinigai, rasi krūvelę pelenų. Dėdienė aplink save rato neaprėžė, tai nevertėjo ir eiti tų pinigų ieškoti, vistiek būtų neradusi... Toliau į rytus plytėjo šlapia, viksvų priaugusi pieva Pamarkiai, už Pamarkių - miškelis Javynė. Ten augo daugiausia lapuočiai medžiai, miškelis buvo šlapias, klampus, ten ir dieną nejauku buvo įžengti. Prie pat to miškelio glaudėsi antrųjų Dirvonų kaimelis.

Į pietus kokį puskilometrį driekėsi lygumos, užsibaigiančios krūmais. Tasai krūmynas priklausė keliems kaimams: Dirvonų, Antakalnių, Bimbų, Repečkų. Kai kaimas skirstėsi į vienkiemius, mūsų tėtė gavo keturių ir pusės hektarų sklypą pakrūmėje, o tie, kurie niekur nesikėlė, liko vietoje, tie gavo mažiau žemės. Juzienė ir Kazimieras po tris hektarus, Jonienės vaikai - keturis, mat pateko ir krūmų. Bet jie nedirbo tos žemės, išsikėlė iš Dirvonų.

Mūsų tėtė 1936 m. pasistatė sodybą pakrūmėje - trobą, klojimą, tvartą. Į rytų pusę buvo beržynas, nors ten jau nedaug beržų augo, bet pavadinimas liko. Toliau buvo menka pieva Punšvalkiai. Kimsuota, prižėlusi karkliukų, labai tinkamų šluotoms. Ten perėdavo daugybė pempių. Nuo pat ankstyvo pavasario jos visus sveikindavo savo skambiuoju "gyvi, gyvi". Į pietų pusę leidosi pakalnė, pakalnėje - pieva Ųžalytė, upelis, kuris pavasariais ūždavo, šniokšdavo lyg tikra upė, į jį iš laukų įplaukdavo kitas upeliukas, tačiau vasarą upokšnis vos vos virvendavo arba ir visai išdžiūdavo. Kad visada būtų vandens, iškasė dvi sodželkas (kūdras). Už upelio krūmynas Paupelys. Krūmus iškirto, išrovė, padarė dirbamą žemę. Tose lygumose žaliavo eglynėlis, toliau - Vilkutiškis, dar toliau - Lapesola. Taip žmonės vadino aukštus skardžius, kur iš abiejų pusių daug ąžuolų, lazdynų, drebulių ir kitokių lapuočių ir daugybė lapių urvų. Neveltui Lapesola. Dar toliau į pietus irgi skardžiai Epušotas, Ersketynė, pakalnėje didelė pieva Duoba, o už Duobos, vėl krūmai, skardis, šlaitas, o ant kalno jau prasideda Antakalnių kaimas. Į rytus nuo Duobos ėjo kelias, už kelio vėl pieva, vadinama Paprūdės, vidury lyg mažas ežerėlis tokia niekad neišdžiūstanti bala, apaugusi ajerais, viksvomis. Ten pagaudavo ir žuvies, plaukiodavo antys, atskrisdavo pilkasis garnys. O toliau jau Repečkų kaimas.

Tarp tų krūmų buvo daug dirbamos žemės, tose žemėse ir kūrėsi ūkininkai iš kelių kaimų. Antakalnių Povilas ir Antanas Vailaikai, Stasys Bulotas, Stefanija Bulotienė, Jonas ir Petras Pavariniai, Juozas ir Jonas Malinauskai, iš Kališkų Simonas Dūda, iš Bimbų Povilas ir Antanas Mačioniai, Uršulė Papšienė, Kazys Mačionis. Ūkininkai buvo smulkūs, turėjo po kelis ar keliolika hektarų žemės. Plėšė dirvonus, kirto krūmus, kad tik daugiau būtų dirbamos žemės.

Pirmiausia išnyko Antrųjų Dirvonų kaimo žmonės. Kostas Rutkauskas, jo žmona Apolonija, sūnus Juozas, duktė Veronika sovietams užėjus, tapo labai aršiais jų pagalbininkais, skundikais. Tėvas ir sūnus buvo stribai, tėvas dar į kažkokius viršininkus prasimušė. Visi bijojo, saugojosi tų Rutkauskų. Galop tėvas pateko į kalėjimą ir ten mirė, sūnus išsidangino į Rusiją. Baigėsi geras gyvenimas ir motinai, nes jau niekas neatnešdavo priplėšto turto. Ji jau seniai mirusi.

Kai mirė Repečkienės vyras, ji su vaikais Jonu ir Stase dar pagyveno kaime, kol vaikai baigė pradinę mokyklą. Tai buvo labai gera, religinga šeima. Mes, vaikai, draugaudavome, Repečkų Stasė buvo mano

Antano Miškinio sūnus Petras su žmona Anele

geriausia draugė, mano broliai draugavo su Jonu, nes visi buvo kaip ir vienmečiai, ir mamos labai sutardavo, nes buvo vienodų pažiūrų. 1938 m. Repečkų šeima išsikėlė į Anykščius, vaikai lankė gimnaziją. 1944 m. Jonas pasitraukė į vakarus, apsigyveno Anglijoje, ten sukūrė šeimą, augino du sūnus.

Anykščiuose Repečkienės namai buvo prie pat Šventosios tilto, ten, kur dabar stovi paminklas A.Vienuoliui-Žukauskui. Kai vokiečiai sprogdino tiltą, susprogdino ir namus. Likus be pastogės, sunku buvo, motina daug vargo, bet į kaimą nebegrįžo. Stasė įstojo į konservatoriją, ją baigusi tapo dainininke, sukūrė šeimą, užaugino dukrą Rūtą. Palaidojo motiną, jau amžinybėje ilsisi ir ji...

Toliau, kitoje kelio pusėje buvo Matulių sodyba, jie vaikų neturėjo, seniai jau paliko šį pasaulį. Tarp abiejų Dirvonų kaimų stovėjo Kiaušo gryčiutė. Vargana, dūminė. Kiaušas, pasak kaimynų, buvo nei šioks, nei toks, jo žmona darbšti, tik silpnos sveikatos. Užaugino jie du sūnus, Antaną ir Balį. Kartu gyveno ir Kiaušienės tėvas Leita. Jis gal ir šimto metų sulaukė. Mename jį kaip stiprų, raudonskruostį, gerą senelį. Rytais krosnis kūrenasi, gryčia pilna dūmų, o jis guli ant pečenyko ir dar pypkę rūko. Kiaušų sūnus Balys žuvo fronte, apsivedęs Antanas, nėjo kariuomenėn, slapstėsi kažkur apie Želvą, žmonos tėviškėje. Kai grįžo namo, toje gryčelėje jau nebegyveno. Jau nebėra ir jo, o žmona ir dvi dukterys gyvena kažkur kitur.

Kitoje kelio pusėje, į šiaurę, Kazio Mačionio vienkiemis. Žmona Uršulė buvo darbšti gražiadarbė, tik truputį šykštoka. Duktė Marytė mirė jauna, Pranutė - Palubinskienė pas dukrą Panevėžyje glaudžiasi. Tėvui mirus, ūkį tvarkė sūnus Viktoras. Labai geras, teisingas žmogus. Ir gyveno labai tvarkingai, pasiturinčiai, su visais sutarė. Sukūręs šeimą, sulaukė dviejų dukrelių - Anelės ir Janinos. 1944 m. jį sugavo stribai ir išsiuntė į Raudonąją armiją. Bet Viktorui kažkaip pavyko ištrūkti ir atsidurti net Amerikoje. Negrįžo jis į savo kraštą, ten mirė nepamatęs daugiau savo žmonos, dukterų.

Artima mūsų kaimynė buvo Uršulė Papšienė, auginusi tris vaikus, mūsų bendraamžius. Jos vyras išvažiavo į Ameriką, ten susiradęs kitą moterį nebegrįžo. Uršulė vargo viena su trimis vaikais. Ji garsėjo visoje apylinkėje kaip nepaprasta darbštuolė, turėjo ir sveikatos, stipri buvo. Gražiai ausdavo, kambaryje prie lango visada stovėjo staklės. Gryčiutė menka, Uršulės broliu surėsta, jie davė jai ir nedidelį daržiuką. Jos vaikai nuo mažų dienų tarnaudavo pas ūkininkus. Vyriausias sūnus nuo dvylikos metų liko invalidas, susirgo kaulų tuberkulioze, keletą metų išgulėjo lovoje, paskui pradėjo su ramentais vaikščioti. Povilas be galo geros širdies, linksmas, jautrus kitų skausmui ir bėdoms. Mums jis buvo geriausias iš geriausių (ir kiti jo broliai labai geri buvo). Jis auksarankis medžio drožėjas. Kiek Povilas nuostabių drožinių išdrožė, kiek tų jo darbų žmonėse pasklido! Dabar Povilas Papšys su žmona Janina gyvena Jurbarke, vaikų neturi, prieš 40 metų jį operavo, dabar gali vaikščioti be ramentų, pasiramsčiuodamas

Prie savo namų Dirvonų kaime Domicelė Juodžiūnaitė

lazdele. Povilo brolis taip pat devynių amatų meistras, gyvena Viliaudiškių kaime, užaugino du sūnus. Kitas brolis vedęs Apoloniją Kiaušaitę gyvena buvusio "Nevėžio" kolūkio gyvenvietėje, užaugino sūnų ir tris dukras. Pas jį gyvena ir motina, baigianti jau šimtą metų.

Prie Punšvalkių pievos, kuri dar buvo vadinama ir Pempyne, stovėjo Jono Petronio namai. Petronio žmona Nastazija buvo ūmaus būdo, bet labai teisinga, ko nepasakytum apie jos vyrą. Ji pati pasidarydavo roges, stogą apdengdavo, dažnai vaidydavosi su Jonu. Jie vaikų neturėjo. Nastazija mirė dar jauna, tada Jonas Petronis vedė Uršulę Mačionytę, kuri irgi buvo labai darbšti. Neilgai su ja pagyvenęs Petronis mirė. Uršulė liko viena su senu tėvu. Po kiek laiko ji ištekėjo antrąkart už Povilo Daunoravičiaus iš Pavirinčių kaimo. Jis buvo truputį keistokas žmogus. Jie vaikų neturėjo, sulaukė senatvės.

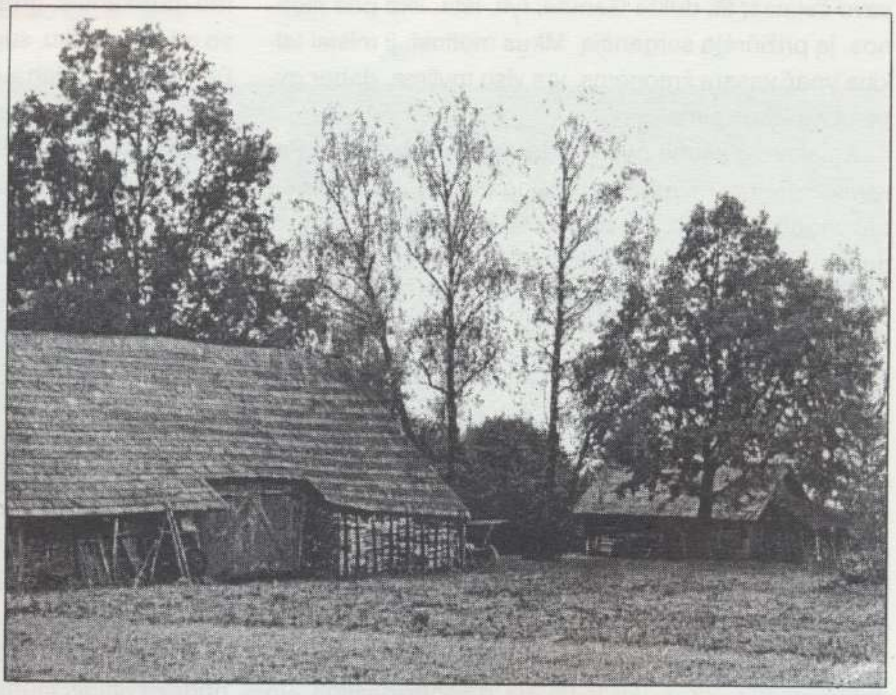

Vladas Juodžiūnas su savo augintiniu

Į pietus už upelio Mačionų Antano, greta Povilo namai. Antano žmona Marytė Šapolaitė buvo gražiabalsė, tyli, rami ir darbšti. Antanas - visų galų meistras, dirbo ratus, roges, statė namus, mūrijo krosnis, turėjo kuliamąją mašiną, tai rudeniais eidavo kulti pas žmones. Nors buvo beraštis, bet labai daug žinojo, turėjo labai gerą atmintį, ką išgirdęs, tuoj susidomėdavo, įsimindavo, buvo įdomus pašnekovas įvairiausiomis temomis. Išaugino du vaikus - Anelę ir Stasį, labai gerus, drausmingus. Anelė baigusi Pedagoginį institutą, mokytojauja Utenoje, Stasys gyvena Anykščiuose.

Povilas Mačionis buvo tikras žemdirbys, priešingybė lėtam savo broliui Antanui, linksmas, pokštaujantis. Visokiuose suėjimuose mokėjo pralinksminti žmones, mėgdavo ir išgerti. Jo žmona Valė Drilingaitė iš Ėglių kaimo buvo darbšti, rami, užaugino dvi dukteris. Sulaukė gilios senatvės, gyvena pas dukterį Bronę. Tėvas jau senokai miręs. Ne tik broliai Povilas, Antanas labai gražiai sugyveno, bet ir brolienės, abi kartu dirbdavo, vis kartu kur nors eidavo. Sutarė ir jų vaikai.

Atokiau, prie skardžio buvo Valaikų sodybos. Antanas Valaika, vedęs Oną Pukenytę, berods, iš Liudiškių,

Senosios mūsų sodybos klojimas ir tvartas

labai sutarė su žmona, abu darbštūs, tvarkingi, išaugino septynis vaikus. Šalia buvo Povilo Valaikos sodyba. Su pirmąja žmona jis sugyveno sūnų ir dvi dukteris, vedęs antrąją - Rozaliją, susilaukė trijų sūnų. Vyriausias sūnus Povilas buvo dailininkas, menotyrininkas, daug prisidėjo prie etnografinių sodybų muziejaus Rumšiškėse kūrimo, važinėjo po Lietuvą, rinko eksponatus. Sūnus Jonas buvo linksmas, nevengė taurelės, mėgdavo išgerti ir sūnus Stasys, tik silpnos sveikatos buvo. Tėvas ir visi trys sūnūs jau mirę.

Bronius Juodžiūnas su seserimis Domicele ir Anele važiuoja iš bažnyčos. 1962 m.

Toliau palei skardį Stasio Bulotos sodyba. Mirus tėvams, čia liko gyventi duktė Elena Šapolienė. Ji buvo garsi apylinkėje šeimininkė, vestuvės, krikštynos, laidotuvės be jos neapsieidavo. Linksma, draugiška. Linksmas buvo ir jos vyras Jonas, mėgo dainuoti, gražų balsą turėjo. Abu jie užaugino tris dukteris. Jonas jau miręs, o Elena gyvena buvusio kolūkio gyvenvietėje, dažnai lankoma Kaune, Kuršėnuose gyvenančių dukterų.

Prie pat skardžio stovėjo Stefanijos Bulotienės namai. Likusi našle, ji augino keturis sūnus ir dukterį. Visi buvo labai darbštūs, sūnūs išsisklaidė kas kur, sukūrė savo šeimas, tik duktė Genutė, tyli, lėta, liko prie motinos, ją prižiūrėjo sergančią. Mirus motinai, ji mielai talkina ypač vasarą žmonėms, yra visų mylima, dabar gyvena Kališkų kaime.

Antakalnių kaime gyveno dar ir Jonas ir Petras Pavariniai. Petras buvo lėtas, teisingas žmogus, tik nelabai pagalintis dirbti. Su žmona Anele užaugino sūnų ir dukterį. Sūnus Juozas, pašauktas į kariuomenę, liko gyventi Rusijoje, ten sukūrė šeimą, o duktė Stefanija gyvena buvusio "Nevėžio" kolūkio gyvenvietėje, ūkininkauja. Mirus žmonai, Petras vedė dar kartą, nenorėdamas vienas gyventi, dėl gero būdo visi antrąją jo žmoną vadino Uršuliute. Ji buvo gera audėja, rūpestingai slaugė iki pat mirties pasiligojusį Petrą. Likusi viena gyveno Kališkų kaime, neseniai persikėlė į Kurklius, pas sesers dukrą, kurią ji augino.

Jonas Pavarinis mokantis gyventi ir tausoti savo sveikatą žmogus. Jis geras kulinaras, moka gaminti visokius valgius, gali iškepti ir tortus. Negeriantis svaigalų, sveikas, nors jau ir baigia devintą dešimtį. Jo žmona Marijona mirė sulaukusi aštuoniasdešimt keturių metų. Buvo labai linksma, smagi, geriausia visoje apylinkėje dainininkė, daug metų giedojo Kurklių bažnyčios chore, pagrindinė giedotoja laidotuvėse. Net ir sulaukusi senatvės neprarado savo gražaus balso. Marijona ir Jonas Pavariniai užaugino sūnų ir dvi dukteris.

Už Paunšvalkių pievos buvo dar ir Juozo Malinausko namai. Jo žmona Antanina Burneikaitė iš Pilviškių - mano mamos pusseserė. Labai darbšti, maloni, tik truputį raiša ir silpnų akių. Juozas Malinauskas buvo kaimo muzikantas, grodavo armonika, bet labiau mėgdavo griežti smuiku, sugebėdavo ir pats jį pasidaryti. Dirbti ūkio darbus nelabai linkęs, o groti - tik duok. Rūpėdavo jam draugauti su jaunimu, senių nemėgo. Jie turėjo dukterį Marytę, kurią labai mylėjo. Dabar ji gyvena Anykščiuose, senokai palaidojusi tėvus, palaidojo ir vyrą, sūnų.

Netoli Juozo Malinausko sodybos stovėjo ir jo brolio Jono, sesers Julijos namai. Jie abu buvo nevedę, kartu gyveno teta Uršulė, visi jau seniai mirę.

Paskutinė sodyba pakrūmėje - Simono Dūdos. Jo žmona buvo kavarskietė. Dūdos turėjo tris dukteris: Oną, Emilę ir Anelę. Motiną ir dukteris kaimynai vadino "rairokėmis", mat labai mėgo kompanijas, suėjimus. Pas Dūdas dažniausiai rinkdavosi jaunimas, nes jie kviesdavosi, maloniai priimdavo. Simonas buvo muzikantas, grojo armonika, prašomas jaunimo neatsisakydavo paimti į rankas savo armoniką. Dažnai jis grodavo kartu su Malinausku, vienas armonika, kitas smuiku. Smagu būdavo rinktis jaunimui pas Dūdas. Didelė gryčia, va-

sarą - erdvus kiemas, tik šok, dainuok. O ir jaunimo aplink tais laikais buvo nemažai.

Gražiai gyveno mano gimtojo krašto žmonės, jei kartais ir pasiginčydavo, tai be didelių pykčių ar koliojimosi. Visi savo ūkeliuose darbavosi, statė namus, juos gražino, kirto krūmus, didino ariamos žemės plotus. Deja, neilgai, svetimos valdžios, okupacija sugriovė visų ateitį, prasidėjo neramumai. Visi drauge išgyveno karo baisumus, pokario terorą. Laimė, iš mūsų kaimo nė vieno neišvežė, nesušaudė. Vėliau visi vargo kolūkyje. Jaunimas, kas tik galėjo, bėgo iš kaimo į miestą, nors ir sunku buvo ištrūkti. Liko kaime tik ištikimieji žemės vaikai.

Mūsų šeimai irgi per akis buvo visokių vargų. 1942 m. netekome tėtės. Jis vis sakydavo: "Kad tik mano vaikams nereikėtų eiti į karą. Užtenka, kad aš atvargau keturis metus, netekau sveikatos". Deja, užėjus sovietams, vaikams teko patirti dar baisesnių dalykų. Gerai, kad šito tėtės akys jau nematė... Nors ir slapstėsi, bet vis tiek pakliuvo į sovietų kariuomenę mano brolis Kazys. Ten vargo keturis metus, ir badavo, ir sužeistas buvo, bet vis dėlto visų mūsų džiaugsmui grįžo namo gyvas ir sveikas.Vedė jis Marytę Januškaitę iš Janonių kaimo ir abu vargo susikūrusiame kolūkyje.Užaugino tris dukras, Zitą, Gražiną, Ritą. Buvo nupirkę Petro Miškinio namus, kurie buvo "Puntuko" kolūkio ribose, tad išvengė melioracijos. Tačiau, kai aplink neliko nė vienos sodybos, tuos namus pardavė, nusipirko kitus Bimbų gyvenvietėje. Žmonai mirus, Kazys gyvena vienas, dažnai aplanko vaikai. O tuos namus nupirko, berods, Apeikis iš Anykščių, pertvarkė ir stovi tie namai dabar lyg koks buvusio Dirvonų kaimo paminklas.

Neišvengė kariuomenės ir brolis Vladas. Kai sugavo, išlaikė du mėnesius Ukmergės milicijoje, paskui dviem dienom paleido, liepė grįžti, ruoštis armijon. Bet Vladas negrįžo, slapstėsi, atsiradus galimybei pasidaryti naujus metrikus, pasijaunino trimis metais. Išvažiavęs į Andrioniškį pas Praną Kavoliūną, padėdavo jam darbuotis, dirbo ir prie sielių plukdymo, kartais pasirodydavo mūsų namuose. Vis dėlto jau pasibaigus karui teko ir jam atbūti kariuomenėje pusketvirtų metų. Grįžęs namo, suremontavo, pertvarkė mūsų gryčią, iškasė šulinį, rūsį. Bet neilgai džiaugėmės atnaujinta gryčia, kaip šalna užėjo melioracija, reikėjo palikti namus, keltis į Kališkų kaimą. Vėl darbas, remontas, vėl daug savo rankomis darė brolis Vladas. Daugiau gal jau niekur nereikės keltis.

Sesuo Anelė, ištekėjusi už Pavarinio, jauna liko našle, vyras šešis metus sirgo, mirė palikęs dvi dukras. Našle liko ir kita sesuo Emilė. Ji užaugino vieną dukrą. 1970 metais netekome jauniausio brolio Broniaus. Jis nuo mažens buvo silpnos sveikatos.

Praūžus melioracijai Dirvonų kaime, po poros metų atėjo eilė išnykti ir Antakalnių kaimui. Ir iš ten buvo išvyti žmonės.

Dabar ten, kur buvo kaimai, gyveno mano gimtinės žmonės, tarsi kokia dykuma ar stepė. Kiek tik akys užmato, jokio trobesio, viskas sulyginta su žeme. Suvertė į duobes žydinčias obelis, užpylė žemėmis šulinius, rūsius, iškirto medžius, krūmus, išvarė iš pievų pempes, gražią apylinkę pavertė šabakštynais. Tai jau praeitis, o kokia bus ateitis matys tie, kas čia gyvens po mūsų.

Prie Broniaus Juodžiūno kapo. Iš kairės į dešinę: broliai, seserys Kazys, Vladas, Anelė, Domicelė ir mama

Spalis

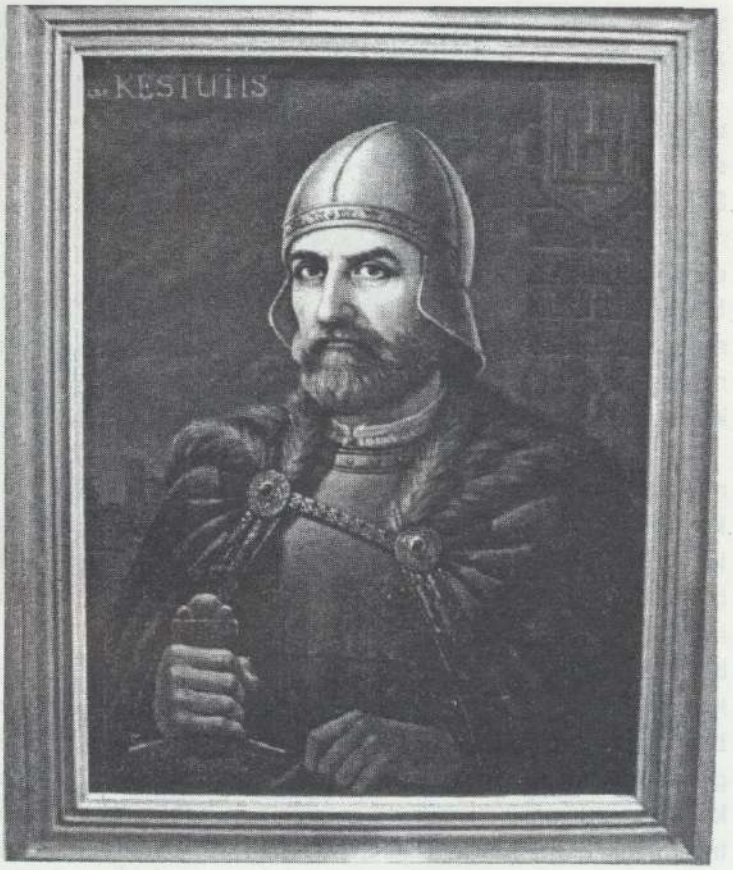
3 d. Koplyčioje muzikos mokytojo Balio Meldaikio jubiliejinis kūrybos vakaras. Išleistas Balio Meldaikio dainų rinkinys "Giesmė tėviškei".

6-7 d. Anykščiuose viešėjo Maduonos /Latvija/ muziejininkų ir bibliotekininkų delegacija.

9 d. Koplyčioje koncertas "Ruduo - tas metas nuostabus". Solistė Asta Krikščiūnaitė, pianistė Audronė Kiseliūtė, fleitistas Valentinas Gelgotas.

13 d. Viešojoje bibliotekoje kraštiečio Juozo Šaučiulio meno dirbinių parodos atidarymas.

18 d. Koplyčioje Janinos Malinauskaitės tapybos parodos "Karalius Mindaugas ir gediminaičių dinastija" atidarymas.

Janinos Malinauskaitės tapytas paveikslas "Didysis Lietuvos kunigaikštis Kęstutis"

Didysis Lietuvos kunigaikštis Algirdas

20 d. Anykščių muziejininkai pabuvojo Panevėžyje, Rozalime, Šiauliuose, Kairiuose - Jono Biliūno memorialinėse vietose.

22 d. Troškūnų vidurinėje mokykloje ir vienuolyne vyko rajono moksleivių Kazio Inčiūros kūrybos skaitovų konkursas.

Lapkritis

Koncertų ciklas "Muzika mano miestui"

6 d. Koplyčioje Juozas Rimas /obojus/ ir sostinės styginių trio: Jonas Tankevičius /smuikas/, Aloyzas Grižas /altas/, Saulius Lipčius /violončelė/.

9 d. Šv. Mato bažnyčioje Gediminas Kviklys /vargonai/ ir Mindaugas Gecevičius /valtorna/.

14 d. Kultūros rūmuose Lietuvos kamerinis orkestras /meno vadovas ir dirigentas Saulius Sondeckis/ ir Kauno valstybinis choras /meno vadovas ir dirigentas Petras Bingelis/.

Folkloro šventės "Padainuokime suėję" vedantieji Vytautas Germanavičius ir Virginija Padūmienė

Viešintų vaikų folkloro teatro kolektyvas

Almanto ČIELIO nuotraukos

15 d. Anykščių viešosios bibliotekos 60-mečio minėjimas.

17 d. Koplyčioje kauniečių kūrybinės grupės "Archyvas" parodos atidarymas.

18 d. Viešojoje bibliotekoje atidaryta rajono mokytojų darbų paroda.

22 d. Koplyčioje konferencija "A.Baranausko poetinė kūryba šiandien" /A.Baranausko Raštų I tomo skaitymai/.

Knygų iš A.Baranausko bibliotekos paroda.

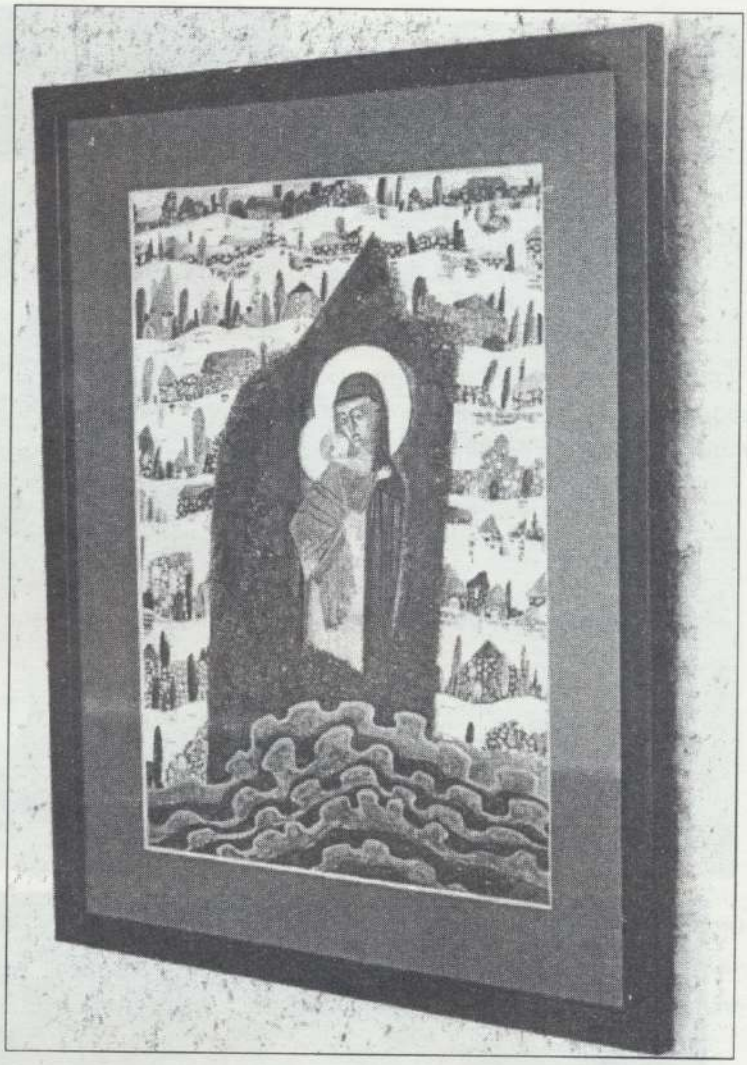
Romantizmo epochos kūrinių koncertas. Dalyvavo solistai Regina Maciūtė, Edgaras Prudkauskas, Vladimiras Prudnikovas, pianistė Nijolė Ralytė, Lietuvos muzikų draugijos styginių kvartetas.

23 d. Kultūros rūmuose Lietuvos Karių dienos iškilmingas minėjimas ir šventinis koncertas.

Gruodis

8 d. Koplyčioje atidaryta Jono Sieksto iš Maduonos /Latvija/ akvarelės paroda.

15 d. Miesto aikštėje vaikai puošė eglę ir susitiko su Kalėdų Seneliu.

Albinos Žiupsnytės paveikslas

Kuria laužą Anykščiuose atsikūrusių skautų organizacijos atstovai

Arūno AVIŽOS nuotrauka

19 d. Muzikos mokykloje "Dainų dainelės - 98" rajoninis turas.

20 d. Viešosios bibliotekos vaikų skyriuje klubas "Spingsulė" ir bibliotekininkai surengė kalėdinių atvirukų parodą.

26 d. Kultūros rūmuose giesmių vakaras "Kalėdinės vilties sušildyti".

29 d. Kultūros rūmuose senųjų metų palydų vakaras.

Sausis

7 d. Kultūros rūmuose atsisveikinimas su Kalėdų eglute.

13 d. Šv. Mato bažnyčioje mišios Laisvės gynėjų dienos proga.

22 d. Koplyčioje koncertas "Stebuklingojo pasaulio stebuklinga dovana". Solistė Judita Leitaitė, aktorė Edita Kauzaitė, pianistas Andrius Vasiliauskas.

Albinos Žiupsnytės paveikslų parodos atidarymas.

23 d. A.Baranausko ir A.Vienuolio-Žukausko memorialiniame muziejuje buvusios direktorės Onos Sedelskytės 75-ųjų gimimo metinių minėjimas.

24 d. Kultūros rūmuose folkloro šventė "Padainuokime suėję".

26 d. Viešojoje bibliotekoje tautodailininko Jono Tvardausko medžio dirbinių parodos atidarymas.

Vasaris

8 d. Kultūros rūmuose vaikų teatrų kolektyvų šventė "Žaidžiame teatrą".

10 d. A.Baranausko ir A.Vienuolio-Žukausko memorialiniame muziejuje paroda, skirta Lietuvos Valstybės atkūrimo 80-čiui.

Viešojoje bibliotekoje paroda "Lietuvio namai" /Lietuvos Valstybės atkūrimo 80-mečiui/.

16 d. Renginiai Lietuvos Valstybės atkūrimo 80-mečiui Anykščiuose.

Iškilmingas vėliavos pakėlimas prie Kultūros rūmų. Šv. Mišios Anykščių šv. Mato bažnyčioje.

Eisena prie Nepriklausomybės ąžuolo.

Šiemet, gegužės 9 dieną, sukaks 80 metų, kai gimė dramos mėgėjų teatro Anykščiuose įkūrėjas, režisierius Bronius Zabiela. Jis rašė ir eilėraščius, inscenizavo Jono Biliūno "Liūdną pasaką", kurią "Juozapotos" pavadinimu mėgėjų teatro aktoriai suvaidino rašytojo 85-ųjų gimimo metinių proga. Bronius Zabiela parašė pjesę "Tikroji motina", kuri buvo pastatyta 1963 metais. Per režisieriaus darbo dešimtmetį įvyko daugiau kaip 30 premjerų, suvaidinta apie 500 gastrolinių spektaklių. Bronius Zabiela mirė 1970 m. vasario 14 dieną, palaidotas Anykščių kapinėse.

Šioje Antano DILIO nuotraukoje matome Bronių Zabielą, fotografuotą prieš trisdešimt metų.

Nepriklausomybės akto signataro Stepono Kairio atminimo pagerbimas Užunvėžių kaime.

Kultūros rūmuose istorijos valanda. Nepriklausomybės kovų dalyvių pagerbimas.

Kultūros rūmuose šventinis vakaras koncertas.

Vėliavos nuleidimas.

20 d. Koplyčioje ansamblio "Muzika kamerata" koncertas.

22 d. Užgavėnės. Kultūros rūmuose kaimo kapelų varžytuvės.

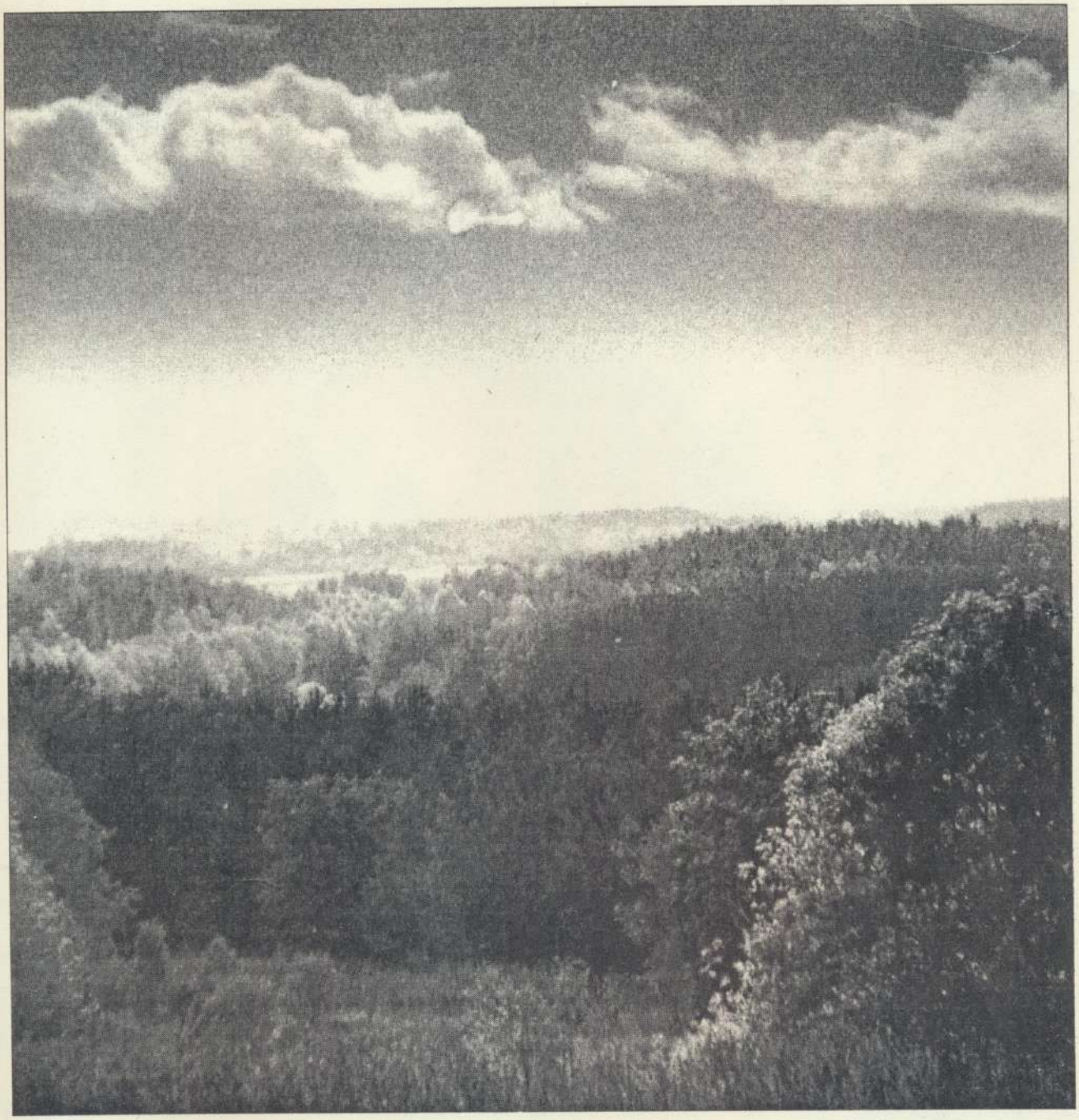
23 d. Viešojoje bibliotekoje pynėjos iš vytelių Liudos Riaubienės darbų paroda.

Šiemet atšventusi savo jubiliejinį gimtadienį pramoginių šokių kolektyvo "Verpetas" vadovė Stasė Bilevičienė
Antano DILIO nuotrauka

Iš Latvijos Maduonos rajono atvykęs choras "Ciesvainė" koncertuoja anykštėnams vasario 16-tosios šventės proga

Anykščių A.Baranausko ir A.Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus leidinys

ANYKŠČIAI

1998 metai

RENGĖ:
Alma AMBRAŠKAITĖ (palikimas)
Vytautas BALČIŪNAS (kultūrologija)
Daiva GADLIAUSKAITĖ (istorija)
Jonas JUNEVIČIUS (fotografija)
Skaidrė RAČKAITYTĖ (dailininkė)
Vygandas RAČKAITIS (redaktorius)
Milda TELKSNYTĖ (red. pavaduotoja)
Antanas VERBICKAS (istorija)
Vida ZASIENĖ (personalijos, kronika)

Redakcijos adresas: A.Vienuolio 4, 4930 Anykščiai, tel. 5 15 54. SL 684. Spaudė AB "Utenos spaustuvė", Kauno 33, 4910 Utena. Tiražas 1000. Užsakymo Nr. 3440

